

శ్రీమదుమారమణాయనమః.

నీలినాక్యామృతము.

ఇది,

27
1911

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచే

మహావి సోమశేఖరారి సంస్కృతపదనమునుండి

తెనుగుచేయబడినది.

PN 159
5110 4

మొదటకూర్పు 700.

కా కి నా డ:

శ్రీసంస్కృతము వాక్యశాస్త్రము

కాకీ చివరూర్య రావుచే సంస్కృతపత్రికాధిపతులకొఱకు

ముద్రించి ప్రకటింపబడియె

1911.

కొరైటు.

వెల 4 అణాలు.

శ్రీమదుపాధ్యాయశాస్త్రము.

నీతివాక్యము.

ఇది,

కొత్తపల్లి సూర్యరావుచే

మహాకవి సోమేశ్వరశాస్త్రి సంస్కృతచరణమునది

తెలుగుచేయబడినది.

మొదటిసంపుట 700.

కాకినాడ:

ప్రెస్ బిల్డింగ్స్ లిమిటెడ్ ప్రెస్ బిల్డింగ్స్ లిమిటెడ్

బాకీ ఏనూరూరూపుచే సంస్కృతపత్రకాధ్యక్షులచే

ముద్రించి ప్రకటింపబడినది.

1911.

కాకినాడ.

వెల 4 అణాలు.

శ్రీమదుపాసనామము.

నీలివాక్యామృతము.

ధర్మాత్మఫలసాధనమైన రాజ్యమునకు నమస్కారము.

ధర్మసముద్దేశము.

దేవతలన ముఖమును గల్యాణమును గలుగువో యది ధర్మము. తీరిక వివేకభరి
మిచ్చునది యధర్మము. తనకువలెనే పనులకును గుళలవ్యాపారమునందలి కలంపున,
కక్కిలాలాదిః ప్యాగమును, దపమును, ధర్మము లభించుట కుపాయములు. సర్వపత్న్య
ములముందు నమబుద్ధి యుంచుట యన్నియోచరణములలో శ్రేష్ఠమైనది. భూతిద్రోహి
శిష్యాపరములందే కార్యమును శ్రేయోదాయకము కాదు. హింసచేయువాడు ప్రతర్దనఁ
జయినను వానిచరితముస్వర్గసాధనమగును. ఏమని చేసినఁ దనకు దుస్థితి వచ్చునో యది
విడిచి పెట్టుటయే దేశత్యాగము చేసినట్లులు. ఎదుటివాని దుస్థితి నెఱింగియుండియు ధ
నమును యాచించు నర్థియే క్రతువు. శరీరమును మనస్సును సందేహకులముం దెక్కిని
ప్రతర్దనద్రోహాని నాచరింపవలయును. విహితముష్టిక ఫలార్థమై చేయు ధనవ్య
యము త్యాగమునఁబడును. అపాత్రున కిచ్చినయర్థము బూదెలో హోమముకావలెన
ట్లే. ధర్మపాత్రము, కార్యపాత్రము, కామపాత్రము నని పాత్రములు మూడుకె
లఁగులు. కీర్తిపాత్ర మొక్కటి నిట్లే కొందఱు పక్కానించుచున్నారు. ఆకీతుల
ను రక్షింపవలయు ధర్మాటంకముఁ జేయునదియు నగు కీర్తితో కేమిఁనని. భాగీరథ-
శ్రీ-పార్వతి యనినట్లే పండితుల ప్రసిద్ధికిఁ గారణము చేయువాని త్యాగము గాదు. వా
రు ప్రతిగ్రహించువాడును వ్యాపకులును సనాతనులును గారు. శరణాతుల కాకాభం
గము చేయుధన మెవ్వఁడొద్దకుండకుండుఁగార ! అర్థులకుఁ బంచిపెట్టుటయుఁ దాన
నుభవించుటయునే యర్థ సిద్ధికి ఘము. శేవలలులున కాచిత్యము లేదు. దానముచే
తను బ్రయోజనములచేతను నిరతులకు నంతోషము గలిగించుటయే యాచిత్య మనఁబడు
ను. ఏవాఁడు నిర్గుణులకై ధనమును వినియోగించి జన్మాంతరములందుఁ గూడ ధన
మును దనతోఁ గొనిపోవు చున్నాడో యాతఁడే భంగ్యంతరమున బట్టుడు. పెట్టుని
వాఁడు ప్రేమాభావము లాడుట యర్థి యెడవనోటికిఁ జని గడించుకొనకుండ నాటంక
మునకే. ఎల్లప్పుడు దుఃఖించువానికి బంధువెవ్వఁడు? నిత్యమును యాచించువానిని గని

యెవ్వఁడు కలఁతపడఁడు? తపస్సనఁగా నింద్రియములను మనస్సును నియమించుటయే. నియమమనఁగా విహితమైనదానిం జేయుటయు నిషేధించఁబడినదానిం ద్యజించుటయు నే. విధినిషేధములు రెండును నైతిక్యములై యుండును. (నైతిక్యమనఁ బారంపర్యముగ వచ్చు సువర్ణేశము.) అందును స్వప్రమాణబాధయును బూర్వాపరవిరోధమును లేని యైతిహ్యమునందు నజ్ఞములు శ్రద్ధకలిగియుండు టొప్పు. అనియమిల్లేదియనునో వృత్తిగలవాఁడై యొనర్చునాతని నర్వానుష్ఠానములను గజస్నాముపంటివి. తా నాచరింపనివానిజ్ఞానము ఆసహ్యించుకొనఁబడువాని కార్యములవలెనే కేవల శరీరాధ్యాసకారణమే. లోకము కష్టపటివలలఁ బనులకు ధర్మోపదేశము చేయుట సులభము. దివ్యమును నిమమముగాఁ గొంచెమైనను దానముచేయువానికిని దపస్సుచేయువానికిని దివ్యమైన పరలోకములు లభించును. పరమాణువులనయినఁ బోగుచేయుమొదలిడినచోఁ గాలక్రమమున మేరువంతయుగను. ధర్మము, శ్రుతియు, ధనము పీని బ్రతిదినమును సంగ్రహించినచో నముద్రముకంటె నధికమగును. ధర్మమునెడల నజాగ్రత్తగా నుండుటకంటె నాత్మహంసము మఱియొకటి లేదు. ఒక్కసారిగాఁ బుణ్యరాశి నెవ్వఁడు గడఁచినాఁడు? స్వయముగా నాచరింపనివాని మనోరథములు స్వప్నములలో దొరికిన రాజ్యములలో నమానములు. జ్ఞాపదములలె నాత్మహితమైన ధర్మమును బయలనిరోధమున నేబుద్ధిమంతుఁ డనుష్ఠింపకుండును. ధర్మసాక్షానమునందుఁ బ్రాప్తింపకుండఁగనే లోక వనిరోహక్రమము ననుసరించుచున్నది ఆధర్మకర్మములు చేయువాని కష్టరైత గురువులుగాని పురక్కారులు గాని కలరా? ఐశలబుద్ధిగలవారు కంఠగతపాణులైనపుడు నశుభకార్యముం గావించును. తమవ్యసనంబును దీర్చికొనటకై ధూర్జలబోధలచే క్రిమంతులు దురహితవృత్తు లగుచున్నారు. దుష్టుల సంపర్కమేమిచేయలేదు? ఆగ్నివలె దుర్లభుఁడు తానాశ్రయించినవాని నే తగులఁజెట్టును. తాత్కాలికస్వల్పసుఖమునకయి యడవియేనుఁగువలె నాపదలపాలుగానివాఁ డెవ్వఁడు? ధర్మాతిక్రమముచే ధనము పరులకుఁ జెందుచున్నది, మఱియుఁ గరిం జంపిన సింహమువలెఁ బాపము సంభవించుచున్నది. (సింహమేనుఁగుం జంపినపుడు దానితలలోని ముత్యము లిరులకుఁ జెందుచున్నవి.) తమకు సరిపడిన ధాన్యముం దాచుకొనిన సంసారికి వలెనే యధార్మికున కుత్తరకాలఫలము లేదు. ఆర్థకామములు రెంటిని వీడిచి యెవఁడు ధర్మమునే యుపాసించుచున్నాఁడో వాడు పండితమైనను విడిచి చాటికేల దున్నుకట్టి వారికి నమానుఁడు. ఆముత్త్రీకసుఖనిరోధము కాకుండునట్లు సుఖము లనుభవించువాఁడై సుఖియగును. అన్యాయసుఖలపములన ననుఁడురెండఁలోకములయందును మేరవొనెడిదుఃఖియనుభవించు

టమాడ మిగులఁ జిత్రముగా నున్నది. ప్రాణుల కీజన్మమునందలి కుఖదుఃఖములచేఁగ
లుగునుత్పన్నాపకర్షలు వారిధర్మాధర్మములం దెలిసికొనుటకు సాధనము లగుచున్నవి.
అన్యస్తాధిదేవతయొక్క యధికారము లేనిచోట నొక్కపక్షపును గలుగదు.

2. అర్థసముద్దేశము.

దేనివలన సర్వప్రయోజనములు సిద్ధించునో యది యర్థమనఁబడును. అర్థానుబం
ధముగా నెవ్వఁడనుభవించునో వాఁడె యాయర్థమునకుఁ బాత్రుఁడు. అలభ్యాభము,
లబ్ధిపరిరక్షణము, రక్షితవివర్ధనమునని యర్థానుబంధము మూఁడువిధములు. ఫలసాధన
మున కిర్థానుబంధమనిపేరు. తీర్థులను ధనముచే సంభావించుకన్నచోఁ దేనెకెఱవలె
నన్ని విధములం జెనును. ధర్మసంబంధులు (తాకిక) కార్యసంబంధులును దీగులని పి
లువంబడుదురు. తాదాత్మిక, మూలహర, కదర్థుల విషయమై ప్రవర్తనాయము సులభ
ముకాదు. గడింపకుండలభించిన ధనమును దుర్వ్యయము చేయువారు తాదాత్మికలు.
తాతత్వండులనుండి వచ్చు ద్రవ్యము నన్యాయ్యముగా ననుభవించువారు మూలహరులు.
సేవకులను బీడించియుఁ దాము పీడింపఁబడియు ధనార్జనము చేయువారు కదర్థులు.
తాదాత్మికమూలహరులయొత్తరకాలఫలమునందు శుభముకలుగదు. కదర్థునిగడించిన
యర్థము రాజులు క్షాత్రులు చోరులుఁ గానివారికి నిధియగును.

3. కామసముద్దేశము.

తనకభిమానజనక మైనయేరసమునందు నర్వేంద్రియంబులును బ్రీతిగలిగియుండునో
యది కామము. ధర్మమునకు నర్థమునకు బాధకలుగనిరీతిని గామము ననుభవించవలెను.
అనుభవకరము కాఁగూడదు. త్రివిధమును (ధర్మకామార్థములను) సమానముగా నేవిం
చుట యుక్తము. ఒక్కదానినే యత్యాసక్తితో నేవించువాఁడు తిక్కినరెంటిని ద
న్నఁబరులను బీడఁపెట్టువాఁడె యగును. తనసుఖమును గట్టిపెట్టుకొని ధనార్జనము చే
యుట యిరువులకొఱకు బడువు మోయుట వంటిది. ఇంద్రియములు మనస్సును సంరేసిం
చునట్టి ఫలము నిచ్చుననియే సంవత్తులు. జిలేంద్రియంఁడు కానివాని కొక్కకార్యము
ను సిద్ధింపదు. ఇష్టమైనదానియం దానక్తియుఁ దద్విరుద్ధవిష్టువునం దానక్తియు నిం
ద్రియజయమునఁబడును. అర్థకాస్తాధ్యయనము కారణముగా దేనిచేతనర్థసంబంధజ్ఞా
నము కలుగునో యదియు నింద్రియజయమునఁదగును. ఒడలు లేని మన్మథుని జయింప
బాలనివాఁడు పుష్టిగల శరీరధారులగు నరాదులను జయింపఁగలఁడా? కామానస్తనకు
నుండులేదు. అత్యంతవిశ్రాంతనకు ధనము, ధర్మము, శరీరమును లేవు. కాన్తవివర్ధ

కామోపశోగానకుఁడు కలిగినవాఁడైనను జరకాలము కుఖపడఁ జాలఁడు. ధర్మార్థకామములు మాఁడు నొక్కసారి ప్రాప్తించినపుడు పూర్వపూర్వము బలీయము. ధర్మకామము బర్థమాలము లగుటచేఁ గాలాంతరమున కర్థమే ముఖ్యమైనది.

4. అరిషడ్వర్గసముద్దేశము.

అయోక్తిక ప్రణీతములైన కామ, క్రోధ, లోభ, మద, మాన, మార్షములు రాజుల కాంతరంగిక వడ్డర్గము. పరగృహీతలైన కన్యలయందుఁ గాని స్త్రీలయందుఁగాని దురుద్దేశము కలఁగుట కామము. విచారింపకుండఁ బయనకుఁగాని దనకుఁ గాని పాపపేతులగుట క్రోధము. దానవిషయమున స్వధనమీకుండుటయు, నకారణముగఁ బరిచిత్తగ్రహణమును లోభము. తనకులబలైశ్వర్యరూపవిద్యాదులచే నహంకారము గాని కరతిరస్కారము గాని మద మనఁబడును. దురభినివేశము గాని మోక్షోపయోగవాక్యనిరాకరణము గాని మానమనఁదగును. నిర్నిమిత్తముగ నితరులకు దుఃఖము కలిగించుటచే గాని తనకు ఫనాదివృద్ధిచేఁగాని కలిగిన యాత్మరంజనమే మార్షము.

5. విద్యాన్మర్థస్థముద్దేశము.

అమకూలరక్తిండునివలెఁ బ్రతికూలురకు యమునివలె నుండువాఁడెరాజు. దుష్టనిగ్రహము శిష్టపరిపాలనమును రాజధర్మములుగాని కరోముండన జటాధారణములు కావు. భూమిఁబాలింప నుచితమైన రాజకర్మకు రాజ్యమనిపేరు. వర్ణాశ్రమవంతుడై, ధాన్యము, బంగారు, పశువులు, లోహదులతోఁగూడినది భూమి. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య కూడులు నాల్గువర్ణములు. బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, యతియనునదియోశ్రమములు. వేదముఁదివి స్మారకము (స్మృతము) చేకొనునట్టియతఁ డుపకుర్వాణుఁడు. స్మృతమనునది వివాహదీక్షాదిశేషము. గురువుసొద్ద వేదముం జదువుకొని ధనాధికమునిం గురువుంబూజించి యాతనియశజ్ఞుడై గృహస్థాశ్రమమును స్వీకరించువాఁడు పశుత్వాణకబ్రహ్మచారి. ప్రాణాంతకముండును దారపరిగ్రహముచేయనివాఁడు సైన్యిక బ్రహ్మచారి. జన్మించి వెంకమును విచిత్రముచేయువాఁడు పుత్రుఁడు. అపుత్రకుండగు నరుఁడు పితరుల ఋణమున వేదముంజదువని యాతఁడు బ్రహ్మర్షుల ఋణమున, యజమాదులు చేతుని యతండు దేవతలఋణమునఁ జచ్చియు జనులచే నక్కటా! యనిపించుకొనినవాఁడు జనులఋణమునం బడియుండుడు. తానేపుత్రుఁడు. ఈయాత్మమే యాత్మచేఁ దన్నాత్మయిండు ధరించి సైన్యికనకుఁ బూరికను బొందిండును. నిత్యమైమిత్తికావస్థానకుఁడు గృహస్థుఁడు. బ్రహ్మజ్ఞుఁడు, అమరజ్ఞుఁడు, కిశ్యుజ్ఞుఁడు, అతిథిజ్ఞుఁడు.

జ్ఞ భూతజ్ఞములే నిత్యావస్థానములు. దర్శపార్శవాసాదులందుఁ జేయునది నైమిత్తికానుస్థానము. గ్రామములు నాహారము సంసారవ్యవహారములును విశిషిపైట్టి నభార్యుఁడై కాని యొక్కఁడేగాని యథావిధిగా పనమునందు పనియ వాఁడు వానప్రస్థుఁడు. వివ్యయను నోడఁగొని కృష్ణసాగరముంచాటఁదలంచువాఁడు యతి. క్రమవిక్రమములు రెండునురాజ్యములము. అచారముకలిమియే క్రమసంపత్తిం బుట్టించును. ఉద్ధతిలేక యుండుటయే విక్రమమున కలంకారము. క్రమవిక్రమములకంటె నితరమును బరిగ్రహించినచో రాజ్యమునకు దుష్కర్మపరిణామముగనున. బుద్ధియంతుఁడే క్రమవిక్రమములును చుటకు నెలవు. విద్యావినీతమతియే బుద్ధియంతుఁడు. సింహమువలెఁ గైవలప్రభుత్వము నవలంబించినవానికిఁ గుశలము చిరకాలముండదు. కాస్తము చిరుచనివాఁడు ప్రజాపంతుఁడయినను శస్త్రముధరించని కూరునివలె నండజీకిఁ గనబడును. అశాపించిన నగపడు వస్తువులను గాంచుటకుఁ బురుషులకు కాస్తము మూఁడవకన్న. కాస్తము చిరుచనివాఁడు కన్నులుండియు నంధునిపంటియలంఁడె. అజ్ఞానికంటెఁ బశువు నేట్రొందులేదు. మూర్ఖ ప్రభువుం బొందియుండుటకంటె భూమి యరాజక ప్రాయంబుమేలు. సావంధీర్వనిరత్నమునుబలెనుకాకుఁ దగునంత నె కాస్తాది సంస్కారములేని రాజునుచని సాధుజనులు నాడుకునిఁగా నున్నాతింపరు. దుర్విసీతుఁడగు నేలికనుమించి ప్రజావివాళకారియగు నుత్పాతము మఱియొక్కటిలేదు. యుక్తాయుక్తములు, యోగవియోగములుఁ దెలియని వాఁడె దుర్విసీతుఁడు. ఎందు నజ్ఞునకుచే నద్గుణములు చేరియుండునో యదియే ద్రవ్యము (వస్తువు). ద్రవ్యమే క్రీతులకావించును. అద్రవ్యముకాదు. ద్రవ్యాద్రవ్యప్రకృతి పురుషుఁడు సంకీర్ణగజముంబోలును. శుక్రావ, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణ, విజ్ఞానము, హాస, అపహా, తత్వాభినివేశము విద్యయనునివి బుద్ధిగుణములు. వినుటయందిచ్చు శుక్రావయనంబును. శ్రవణమనినుట. కాస్తార్థములను గ్రహించుట గ్రహణము. కాలాంతరమందును మఱిపుఁజెందకుండుటకు ధారణమనిపేరు. మోహనందేహ విపర్యాసములం దగులకొనని జ్ఞానము విజ్ఞానమనఁబరఁగు. తెలియఁబడినదాని నవలంబించి యితరవిషయముల విధివిత్కర్మము మోహించుదురు. విరుద్ధార్థప్రత్యవాయములనుండి, ఉక్తిచేతను యుక్తిచేతను మరలుట యిహోహ. కాకున్న సామాన్యజ్ఞానము మోహయియు విశేషజ్ఞానము నహోహయియుం జెప్పవచ్చును. విజ్ఞానోహోహోహగమ విశుద్ధప్రేనయ దమిర్థమనునిశ్చయమునకుఁ దత్వాభినివేశమని నామము. ఏదివరని లెన్నగఁబొంది హితముంగూర్చి యహితముంజాలించునోయది విద్య.

అస్పీక్షకీ, క్రయ, వార్త, దండనీతి యథునాల్గును రాజవిద్యలు. అస్పీక్షకీం బ

దివిసవాడు కార్యకార్యముల బలాబలంబుల నహేతుకముగ విచారించును. వ్యసనము లవ్వడు కోకింపడు. విశ్వరములన్నినపుడు విచారమనొందడు. ప్రజ్ఞావంతుడు దానివలన మిక్కిలి విచారడుడగును. క్రయం దెరిసిన యతఁడు పట్టాశ్రమాచారములయందతి ప్రగల్భుడగును. ధర్మాధర్మములస్థితిని సమస్తముందెలియును. వార్తను యుక్తి యుక్తముగ బ్రయోగించినరాజు జీవలోకము నశేషమును సంతోషపెట్టును. తాను సర్వకామములను బొందును. అపరాధులయొడ యమునివలె దండమును నరపాలుడు. నా ప్రజలు న్యనుర్యావ నతిక్రమింపరు. ధర్మాధర్మకామములను త్రివర్గఫలములని యుపనియే విభూతులు. సాంఖ్యము, యోగము, లోకాయతము (చార్వాక) ఆ స్వీక్షికి యనంబడును. బాధ జైనశాస్త్రములు వేదవిరుద్ధములగుట నివి యిందుఁజేరవు. (లోకాయతమును వేదవిరుద్ధమైనదే యైనను శరీరపోషణాదులలో దానికుపకారియగుటచేఁ జేర్చబడినది) ప్రకృతిపురుషులందెరిసినరాజు సత్వావలంబుడగును. రిజోగుణములని ఫలాఫలములను విడుచును తమస్సుచే నభిధవింపబడఁడు విద్యావృద్ధులనంసేవకై యుత్సహించును. విద్యావృద్ధ సేవియొంటుంగని పాలకుడు నిరంకుశంబగు ఐనఁజనువలె సద్బోధినాశముం బొందును ఆస్వీక్షికి జదువకపోయినను దైవసాంగత్యమున్నచో జలసమాపమునందలి పుక్షిచ్చాచువలె (జలాశ్రయముకలది) మిగుల శీతలుడగు న్యర్థిన్నుఁడువగును. వంశము, పుత్రము, విద్య, అభిజనము, పీనుగుండు విశుద్ధుడు రాజావకుపాధ్యాయుడు గాఁదగును. శిష్టజనులయొడ నమృతై రాజిహాసరముల మహోజ్జ్వలుడగును. పృపాలుఁడే పరమదైవతము, (ఏమన) ఈతఁడెవ్వరిని మృిక్కుఁడు (కావున). మృిక్కువాగురువులక. పండితసేవలేని విద్యకంటె నజ్ఞానముమేలు. విషమతోఁ గూడిన యమృతమును విడువఁదగును. (విద్య యమృతమువంటిదైనను శిష్టజనసేవలేనిది విషతుల్యమునుట) తలచుగా శిష్యులు గురుజనుల యాచారముల ననుసరింతురు. శ్రోత్ర పాశ్రీమున కంటుకొన్న సంస్కారమును బ్రహ్మయైన దుడిచితేయఁజాలఁడు. అంధునికుంటి యపాక్షిఁడగు పుడమితేఁడు మేలుగాని జ్ఞానవదుర్విదధ్ధుఁడుండరాదు. జల్లని యొట్టని వస్త్రమునందువలె దుర్విదధ్ధుఁడగు రాజానం దెవ్వనినురాగముండును? నృపుఁడు నుగగాగ్రహియైనచోఁ బండితులకు యథార్థవాదిత్వము శ్రీయస్కరము. తన స్వామిహితోపదేశములు చేయుటకంటె దాను జచ్చుటమేలు.

6. ఆస్వీక్షికి సముద్దేశము.

ఆత్మ, మనస్సు, మనః, ప్రాణము పీనికిఁ దుల్యమైన సంయోజనయేల ముగఁగలది అధ్యాత్మయోగము. అధ్యాత్మజ్ఞాఁడగు నరపాలుడు సహజ (భిరుత్వాదులు)

సీతివాక్యామృతము.

కారీర(వ్యాధిముష్ణగుళవి) మానస (చింతాదులు) ఆగంతు (శత్రుకృతావతారములు) జోషములచే బాధింపబడఁడు. మనసు, ఇంద్రియములు, విషయములు భోగించు నిల యుటే యాత్మారాముఁడు. “జేసు” అను ప్రత్యయమున కెచ్చట సుపచారము కలుగుచు న్నదో యది యాత్మ. ఆత్మలేవను పక్షము స్వీకరించు విద్వాంసుల సర్వాశ్రయములు (పరలోకమునకై చేయునవి) విఫలములు. దేనివలన స్ఫుర్త్యవమర్శనము, ఊహాలోహ నము, శిక్షోలాపగ్రహణముం గలుగుచున్నవో యది మనస్సు. అట్లొక విషయానుభవ ద్వారము లింద్రియములు. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు విషయములు. సమాధింద్రియము లద్వారా దూరార్థములయు సమీపార్థములయు నవబోధనమునకు జ్ఞానమనిపేరు. ప్రీ తియే సుఖము, మనోనిర్వృతి లేనిసుఖము సుఖమే కాదు.

అభ్యాసము, అభిమానము, సంప్రీత్యవిషయములు ముఖమునకుఁ గారణములు. క్రియాతికయ పరిపాకహేతు వభ్యాసము. ఆశునయ సత్కారాదిలాభములచేత నా త్మకుత్సర్నసంభావనమే యభిమానము. అతద్గుణవస్తువులందుఁ గర్మగుణత్వాభినివేశము నకు సంప్రయత్నమనిపేరు. ఇంద్రియమనస్సులనుఁ దృప్తి పఱచు భావమునకు విషయమ నినామము. అప్రీతియేదుఃఖము. మస్సును క్లेशపఱపని దుఃఖము దుఃఖమేకాదు. దుః ఖము సహజము, దోషజము, అగంతుకము, అంతరంగజమునని నాల్గులెఱుఁగులు. అఁకలి వలన దప్పికతన మన్నభవశంపదుఁడగుటను గలిగినదుఃఖము సహజము. తిరస్కారము న నవమానమున నిచ్ఛాచిహూతమువలనఁ గలిగినది యంతరంగజము. క్లేశాఁశుసమాలకు వి క్లబముంజెందు ప్రీతిగల మనుజున కైహికాముత్యిక ఫలములు రెండునులేవు. ధ మస్సువలెనే మహాయోగమునవ్వడును బలాధిక్యముం జూపలేనివాఁడు కింపురుషుఁడు. వాంఛమున నుండు కాఁబోవుపనులయందలి యభిలాషము. తన ప్రత్యవాయముల నితరు లపైకి మరలించు నూహచ్ఛేదము. అభిలాష ముడుగుటకును హితాహితప్రాప్తి పరిహారమునకు నుత్సాహమని పేరు. ప్రకషణయత్నముతోఁ గూడినదగుట సాత్వికయలాభ ముంజేర్చునది స.స్కారము. అప్పుడు పుట్టినస్థిలలు స్తన్యపానమునకు యత్నింతుట యనేక కర్మాభ్యాసనాననావశ్యమునఁ గాన నదియు సంస్కారమే శరీరము భోగా యతనము. విరోధవ్యవహార ప్రసాధనపరిమగునది లోకాయతము. లోకాయతమతము శ్చేష్ఠినిరాజే రాష్ట్రాధికంటకుల సుహృదలించుటకు యత్నించును. యతుల కేకాంతము కంటె ననవద్యమగునదిలేదు. కేవల దయాళువు కరతలగతమగు సర్థమును రక్షించుకొనఁ జాలఁడు. ప్రకాంతదిక్కు నెవ్వరు పరిభవించలేరు. ఆపరాధము చేసినవారిపై కాంతిన హించుట యతులకు భూషణముగాని భూషాలురకుఁ గాదు. ఎవ్వనికోపప్రసాదము లా

తని శక్త్యనుసారముగ నుండవో యిట్టిపురుషుడు వృద్ధుడు. విరోధులపై విక్రమింపని వాడు బ్రదికియుండియు మృతుడు. భస్మమునఁగాని యగ్నిలోఁగాని నిశ్శంకముగా నెవ్వఁడు కాలానఁడు? యేటిధర్మపునః కలుబంధముకాని పాపము పాపమేకాదు. మఱి యొకముఠెఁగైన రాజ్యము లేండవనరకమే. ఖలమైత్రీ విపదంతముగలది. బంధముకంటె మించింకెత్తలేదు. స్త్రీలకు విశ్వసించిన మరణాంతము.

7. త్రయీనముద్దేశము.

వేదములు నాలుగును, శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము, ఛందము, జ్యోతిషము, నిరుక్తము నమచిదంగములును, ఇతిహాస, పురాణ, వ్యాఖ్య, మీమాంసలు ను బహునాల్గు ను విద్యాస్థానములు. త్రయీవంశ వర్ణాశ్రమాచారముల ధర్మాధర్మవ్యవస్థ తెలియును. స్వయంబ్రహ్మప్రవృత్తులందఱును లోకవ్యవహారములయందు దధికారులగుదురు ధర్మశాస్త్రములున్నపుడు వివిధ వేదార్థ సంగ్రహముగల వగుటచే వేదములే. అధ్యయనము, యజనము బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకు సమానధర్మములు. శూద్రుఁడు వర్ణములవారికి నుపనయనసంస్కారముండుటచే ద్విజాతులని పేరు. వేదము చెప్పట యజ్ఞములు చేయించుట, దానముజగిసింపించుట బ్రాహ్మణులకు, భూతసంరక్షణము, శస్త్రోపదేశవనము సక్కురుహాపకృతి, దీనోద్ధరణము, రణమునఁ బాటిపోవమి, యనువివిధ క్రియలను, వాణిజ్యము వైశ్యులకు, శిల్పము, నాట్యము, బండితోలుట కూడ్రులకు ధర్మములు. స్త్రీలకొక్కడఱు పెండ్లిచేయు వాచారము గలకూడ్రులు సమ్యూడ్రులు. అచారావద్యత్వము కుది, సుభారములు, శరీరశుద్ధి యివికలకూడ్రులను గూడ దేవద్విజతపస్వి పరిచర్యయందు యోగ్యులనుగాఁ జేయును. దయాభుక్తియు, సత్యభాషిత్యము, పరధనవిముఖత యిచ్చానిశుమము, స్వజాతిస్త్రీలతో వివాహము, నిషిద్ధస్త్రీయొడల బ్రహ్మచర్యము నివి సర్వవర్ణములకానివి సమానధర్మములు. మూర్యదర్శనమువలె ధర్మ మన్నిజాతుల వారికిని సాధారణమే. విశేషానుష్ఠానమున నియును. నిజాస్తోత్ర ప్రకారమునుష్ఠించుటయే యెల్ల యతులకు స్వధర్మము. ధర్మవిరుద్ధము జగగినపుడు యతులకు స్వశాస్త్రానుసరణమే పాపమేకైత్తము. (కాని రాజదండము లేదు.) ఎవ్వని శేషైవమునందు శ్రోద్ధకలతో యితఁడాదేవుని బ్రతిష్ఠింపవలయును. భక్తిలేనివాని పూజాదికము సద్యశ్వాపకారణమగును. వర్ణాశ్రమాచారద్యుతి యొందవలయును వేదోక్తప్రకారముగ శుద్ధికావలయును. స్వస్వధర్మములందు సరికరము లేక యుండెనా యది ప్రజను రాజును ధర్మాధర్మ కామముల జొందించును. ప్రజను గానియితఁడెట్టిరాజు? స్వధర్మమునతిక్రమించు నెల్లరకును రాజే (క్షింతుటకుఁ గాని, యుపదేశమునకుఁ గాని నియుమం

చుటకుఁగాని) గురువు. లెస్సగాఁ బాలించుచుభ్రువులే ననుస్తధర్మములలో నాజ్ఞపాలు నందుదును. దీనిగూర్చి వైవస్వతమహాపురాణంఁబట్టి “శతతే ద్వికౌనిన గింబలలోఁ గూడ వస్త్రాంశ్రవదానముచే విసమలగు తపస్యులు రాజాను సంభావించుచున్నారు. ఆ ట్టిరవస్యులను రక్షించినరాజానకు వాడు కావించు తపస్సునందలి యాజ్ఞపాలు చేయను” అనిచెప్పెను. అర్హులుందు భక్తికలిగినయెడల నది యమంగళముకాదు. అగ్నిని పెడిచి, యగ్నిని బరిగిహించినవారిని స్పృశింపకుండ ధ్యానము చేయవలయును. స్నానము చేసి దేవోపాసనము చేయుకుండ రెండవదానిం దాఁకఁగూడదు. దేవాలయములోనికి యొక్కదేవుజరులను దనసంబంధులైన పృథ్వలను గౌరవింపవలయును. వైవాకారముం బొందిన (పూజ్యమైన) తాయయైన నవిమానింపఁబడుటలేదు. ఆట్టిచోఁ బూజ్యులగు మనుష్యులయొడఁ జెప్పవలయునా. రాజకాననమునకు పుత్రికయందువలెనే చిహ్న విచారముండదు. తెలకపిండి నల్లనిదైనను దానిందినటులెని నావులపాలు తెల్లగానుండుటయేకాదు పాలెక్కువయినను ఆల్లె రాజకాననము రాజసతావసాదులచే స్వతస్సిద్ధముగా మలినమయినదయినను ధర్మమర్యాదాస్థాపనరూపమగు శుద్ధకార్యముంజేయును. పరమతాచారములవలన స్వమతాచారములభింపకు, మనశ్శుద్ధియునుగడు. కాచము, దయ, దాక్షిణ్యము యజనాధ్యాపనాదిప్రకృతియుఁ దక్షయగ బ్రాహ్మణునకును, బలాత్కారవ్యభాషము క్షత్రియులకును, గవలగుణము వణిజాలకును, ఋణావశి శీలత కూడునకు నపాజగుణములు. బ్రాహ్మణునికోపము దానమతోఁడిటను. గురులకులుక నమస్కారావసానముగలది; క్షత్రియునకుఁ బాడమిన కోరిధము ప్రాణాంశముదనుక నుండును. వాణిజ్యము చేయువాఁకోపము (కేవలవైశ్యులకుఁగాదు) ప్రియూలాపములచే నశించును. జాతిచే నైశ్యులకుఁ బాడమిన కినుక పుచ్చుకొనిన మూలవృద్ధులిచ్చివేసిన నడఁగును. ఇండ్లు భూములుగలవారితోడను, బరిచితులతోడను వ్యవహారము వణిజాలకు నిధివంటిది. నీచులను పశుముచేసికొనుటకు దండమును భయముచూపుటయు నుపాయములు.

8. వార్తాసముద్రేశము.

కృషి, పశుపాలనము, వాణిజ్యమునకుఁబ్రవీణుల దేవసాధనములే వార్తాయనఁబడును. ఈవార్తాసమృద్ధియే రాజులకు సర్వసమృద్ధియును. ఎవనికిఁ గృషియు, పశుగణమును, గూరసారలుచుండుకోటలు, నింటియావరణలో మంచినీళ్ళమాయియును గలిగియుండునో వానిదే సంసారములో సుఖము. రాజానికుఁ గార్యలోచనాదులలో ఒకను శేవకులను బట్టుకొనుట నంతోక్షముఁ గలిగించును. దానివలన ధనవ్యయముగను. ఆ

యినను వారికానందమే జనించును. కావున నవశ్యకార్థమునకుఁ దగినట్లేభృత్యనం గ్రహముచేయవలయుంగాని వ్యయమెక్కుడగురీతిని నేవకలం జేర్వరాదు. పృథివీన మును గొంచెముగా బంగాదుతీయుచుంటిమో మేదవర్పతమైన నశించును. అట్టిదో రాజకోశములెక్కయేమి? విశేషవ్యయముచేయు రాజులదేశమున నెల్లపుడును గజపు పట్టును. (వ్యయమువలె జనులవలనఁ బన్నులు గ్రహించుచుండును గాన దుర్భిక్షముపట్టు ననుట) సముద్రమునకు రాజామెత్తిన నీలెక్కడదొత్తును! తనకు జీవనపాత్రయైన ధనము లేనియపుడు రాజునకు గొప్పహానియు మనస్తాపమును బుట్టును. జనులయొకరిద వ్యులను దీర్పలేనికతన వార్తాక్షయమై పాపము సంభవించును పృథ్వులను, బాలురను, వ్యాధిగ్రస్తులను, నీరకులను, బసులను బంధువులనువలెఁ బోషింపవలయును. ఎక్కుడు బంధు మోయించుటయు మిగులమారము నడపించుటయును బంధువులకాలమరణము నకుఁ గారణములు. కుంకము పృథ్విచేయుటయు, బలాత్కారముగఁ బన్నులు పుచ్చు కొనుటయు, నితరదేశపస్తువులు మనదేశమునకు రాకుండఁజేసికొనుటకు హేతువులు. ధాన్యాదులు కొలుచుటకుఁ గజ్జితోఁజేసినపాత్ర లుపయోగింపవలయును. తక్కెడలు తూనికరాష్ట్రము రాజా నడుమనడుమ పరిశోధించుచుండవలయును. దానివలన వ్యవహార చూపగలుడఁగును. వర్తకశ్రేష్ఠులకెదు నెలల వెచ్చవలన నక్కడివాఁకిని లైవండి వచ్చుచారికిని బాధకలుగును. దేశమునుబట్టి కాలమునుబట్టి పాముగినిబట్టి దరలు తగ్గుచు నెచ్చుచుండును. అంగులయందలి తక్కెడలు, గొలపాత్రలు నునియెడుము చేయుటకు రాజాస్వయముగా జాగ్రత్త పడవలయును. వర్తకులకంటె బక్యతోహరులు (చూచుచుండఁగనే దొంగిలించుదొంగలు) కలుగలేడు. వర్తకు లితరులవైరిరోధమున నెల యొక్కువచేసి విక్రియించినపస్తువులయొక్కడునెల రాజునకుఁబోవును. నిజమయినమూల్యమే యమ్మినవానిదగును. సామన్యకొంచెమిచ్చికపటమున నెక్కుడు పస్తువు లెవ్వఁడైనఁ దీసికొనెనా యదియన్యాయోపార్జిత మగుటచే రాజునకే చెందును. ఒకయన్యాయము నుపేక్షించినయెడల వర్తకమును నశించును గావునరాజులు న్యాయబృష్టికలవాడ గాఁ దగును. చోరులు, చిరటులు, (గూఢచారులు) చారణులు, రాజునకుఁ బ్రియులు, శరణ్యుపాలకులు, తలాకులు, కిరాతులు, జూదమాడువారు, నియోగలు, గామికరణములు, అప్పలిచ్చువారు, (పెట్టుఁబట్టి పెట్టినవారు) నను నదుకొఁచుగుడు రాష్ట్రకంటకులు. అధికారిపృథావంతుఁడై కంటకరోధనము చేయువాఁడైనచోఁ బ్రవాద నశింతురు. 6 రిలో నచ్చలిచ్చువారు విశేషించి యుపద్రోవవారులు. అన్యాయముగా ధాన్యాదు లెక్కుడుగ్నాఁ ముచ్చుకొని రాజకంఠియులను ధనమును బుచ్చుకొని దేశమును నశింపఁజే

యచన్నాదు. వారికి గార్యకార్యములయెడల దాక్షిణ్యము (నరకశ్రవము) లేదు. కావున వారిని రాజు నిగ్రహించవలయును. రోగమువచ్చినప్పుడు మండివ్వవలెను పాముకూడిన తన వేలినుగూడఁ (ఇతరావములు మేలుకొనుట) గోసికొనవలయును

9 దండనీతిసముద్దేశము.

వ్యాధిగనిపెట్టి శరీరము నిర్దోషముచేయుటకు వైద్యశాస్త్రమువలెనే ననులను నిర్దోషులను జేయుటకు హేతువైద్యపంథము. వోషములకొనిమింపకుండ దండముం బ్రయోగించుటయే దండనీతి. ప్రభువుపంథమును బ్రజలమేలుకొరి ప్రియోగించును గాని ధనాదులకై కాదు. తనపాట్లకై ప్రిజలయ్యదు దోషములువెడకు రాజైనను వైద్యుడైనను నెట్టివాడు? (కుత్సితులనుట.) దండించిఁజించినది, బాధమువలనలభించినది, యుద్ధమున న్ముతికొందిన వారి యొద్దినుండి దొరికినది, దారిలోన ననులయొద్దను నంగడిలో నితరులు మఱచిపోయినది, దొంగ యొద్దనుగ్రహించినది, నుతులుపఠులునున్నగువారు లేనియు వివల నుండియు, గన్యలనుండియు గ్రహించినది, రాజ స్వోపయోగమునకుఁ బెట్టుకొనరాదు. అన్యాయముగా విధించినదండము కామకోఠిప్రములవలనఁగాని యజ్ఞానమునఁగాని జుచ్చేషమును బుట్టించును. దండము విధింపకున్నచో జనులయందు మాత్స్యన్యాయమువర్ధించును బలవంతులగు మత్స్యములు దుర్బలములగువానిని మ్రింగివేయుట మాత్స్యన్యాయము.

10. మంత్రసముద్దేశము.

మంత్రీపురోహిత సేనాపతులచే, కేశకాలముల యవరోధముఁజెట్టి కనినటులఁ జెప్పఁబడినట్లునడచురాజు రిపులచేఁ గూడఁ నహార్యబుద్ధియగును. పరినశములేని దారిము కూడఁ బుష్పముల సహవాసముచే నలభ్యమగు దేవతాకరస్సు నారోపించుచున్నది; పెద్దలచేఁ బ్రీతిస్థింపబడినట్లాయితే దేవుఁడగుచుండఁగా మనుష్యునిగూర్చి చెప్పవలయునదేమి? చూడరాదా! విష్ణువుని (చాగవ్యుని) యనుగ్రహమున నధికారహీనుఁడగు చంద్రునిగుత్తనకు సాహుజ్యము పొందినది. బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులలో నొక్కని, స్వదేశవాసిని, జన్మము, నాచారము, పాగడ్త, వీనియందు శ్రేష్ఠుని, వ్యసన తపితుని, వ్యభిచారిహీనుని, నఖిలవ్యవహారయోగ్యునిగు మంత్రీతంత్రీయులు నెఱిగిన వానిని, సమస్తపాధులుగల వానిని, బంతుద్ధునిమంత్రీనిగాఁ జేయవలయును. ఏకపాతము లన్నిటిలో స్వదేశవక్షపాతము గొప్పది. వివరిండువులు చల్లినట్లు దురాచారము నకల మనుజులును బాడుచేయును. దుష్టసేనకులు గల రాజపుత్రుల నక్కోములు చేయుట

శేషించితిమి. ద్యుతపానాది వ్యవసరహితములగులరాజు దప్తమువలె గుఱ
 భముగా నమామముం బొందుతు. విభక్త్యా అమనం దెవ్వరును దనదగ్గల నిలవని వాఁ
 డెందుకొలుకు? భోజనార్థం మొదలతో చేరుదురు. (వింతులో రాదు) రాజును భ
 జించు. నీవును తనస్వామికి హితోపాయమును నహితప్రతికారముం జూడని వాఁడు
 నివ్వలుడు. అత్తవర్జితమునోకే యస్త్రము పట్టుకొనలేనివానినహితమునగృహము. ధర్మ
 ర్థకామభయ (నశ) వ్యాధియును బరుచిత్తముం బరీక్షించుట యుపభోజనం బరుహు
 కులహీనుల కపవాచపచ్చునను భయములేదు. కుక్కలవలె వెంటనే దానివిషమెక్కి
 బాధపెట్టుకన్నను గాలంతరమున బాధించువలె, హీనజాతివాని కాలంతరమున వి
 తారముం జొరెవరు ఎన్నడైన నత్తులీనుని యందు రోషగుణములు గల్గితమొడల
 నమృతము విషమయింట్లే యించనలెను. (అమృతమెన్నడైన విషమగునా యనిన
 'అన్యకైవాదినిమిత్యకేచియా' యని యున్నట్లే యవవాచకుల్యమనట) ఇతరు
 లకు లోభమును గల్గింపని హృదయమునో నది కుండలోని దీపమువంటిది. ఇతరులకు
 గుండలోని దీపముగ పడకు. అపండను జూడవలయుననిన నెఱిగి దీపము కావలసింట్లు
 తనకు నూడ నివసయోగము. ప్రతిపక్షులను (కరోధులను) జూచినంత నె గంజెలనరు
 బుని చేతికన్నమువలెనే ప్రతిపక్షులవాదమును విని భయంపకు విద్వాంసుని శాస్త్రమును
 నిరర్థకము. మూఢుగము పెరిగియున్న (మెడనలగని) వృషభమును బయలుపెట్టుట
 కన్న నుపయోగించు అనగా రాజకార్యములయందుఁ బక్ష్యబద్ధిని మార్చిన వి
 యోగించుకొనరావలెను.) భూపతులన్ని ప్రయత్నములను మఁడు మంత్రాలోచనము
 గావించి చేయుదురు. ఎఱుంగనివాని కఱుకయు (హంకరిన దొరకుట) ఎఱిగినదాని
 (హంకరినదాని) స్థిరము చేయుట, స్థిరమైనదానిం బుట్టి చేయుట, అర్థములయు (భూ
 మి మొదలగునవి, కర్మాధ్యక్షములు) సంధిగానములయు సంతకవిచ్చేడమున, గంతకొరతముల
 పడిన చోటఁ బూర్ణముగాఁ జేయుటయు ననువి మంత్రసాధ్యములు. శ్రోత్రధవి
 ప్రారంభించుట, ఆంధ్రునిన దానిం జేయుట, చేసినదానియుపయోగము, నిట్టివనులు చే
 యువాని మంత్రులు. కర్మలు చేయవారంభించు నుపాయము, పురుషద్రవ్యసంగ్రహ
 ము, నేకకాలవిభాగము, వినిపాత (వాదనము) ముంకు ప్రతికారము, కార్యనిర్ధి యను
 నవి యొందు మంత్రాంగములు. సాక్షికాక మై భూటలాడినపుడు ప్రతికల్ప మిఠోఁచోట
 మంత్రాలోచనము చేయవలెను. ముఖవికారము చేతన, వాస్తావ్యభినయముల చేతను, బ
 భవపలుకులలోని ద్వంద్వము బట్టి యు కేర్పలులైనవారు మనస్సులోని యభిప్రాయముల
 ను గ్రహింతురు. కార్యమునిర్ధించువలెను మంత్రము సురక్షింపవలయును. (తైలుచేయరా

దు.) రాత్రిగాని పగలు కాని స్థలశోధనము చేయకుండ నాంత్రాలోచనము గావించినచో గూఢచారులు గాని మిత్రులుగాని మంత్రభేదముం జేపెదరు. ఒక రాత్రియందుఁ బ్రాచ్యమ్మయిగా వెరరుచి యను వి “అప్రీతి” యనునశ్చకుఁ డిశాచిమలవనఁ దహస్యముం దెలిసికొని యానాలుగక్షరములుఁ జరగములమొదట నెచ్చుఁట్టఁజ్జోఁమును జేసి నట్లు వినుచున్నాము గదా !

అశ్లోః పెట్లనః—అనేన తపపుగేణ | ప్రసుప్తిస్యవశాంతరే

శిఖామూక్త్యపాదేన | ఖడ్గశోపహంతం శిరః. అని.

పక్షాంతరమున నపకారముచేయువానితో (మంత్రీ)భేదనముచేయుదును నుండే హామగలవాఁడో) వాలోచనముచేతరాదు. అలోచనసభవాఁడో, సంబంధములేనివాఁడవు డక్కడనుండఁగూడదు. చిలుకలు గొఱవంకలుమున్నగు తిర్యగ్జీవులే యొకప్పుడు రహస్యము వెల్లడిచేసినట్లువినుచున్నారనుగదా. మంత్రీభేదమువలనఁ గలిగిన వ్యసనము తీరినదిగా నుండును. ఇంగితము, ఆకారము, మనము, ప్రామాదము, పశ్చిమాదము, నిద్ర, యామాజము మంత్రీభేదముగటకు హేతువులు. అన్యధావృత్తి (అభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించు నవసానచే) యింగితము. ఆకారమునఁ గోపప్రసాదాదులచేఁ బుట్టిన శరీరవికారము. పానము, స్త్రీసంగము మున్నగువానిచేఁ బొడమిన పాన్ము మదమగును. చేయఁగూడనిది చేయవచ్చునిగాని చేయఁదగినదానిం జేయరానిది

* నెఁదుని పుత్రుఁడైన హిరిణ్యగ్రుఁడు వేటకుఁగాని రాత్రివేళనొకచో నెంతిత్వమునఁజేరి తనయొద్ద నెదిరించు నొక పురుషుని నఱకెను. ఆపురుషుఁడు మృతివొందుచు “అప్రీతి” యనిపలికెను. మిత్రిద్రోహము వలనఁ గలిగిన దోషముచేఁ దత్తణకు బుద్ధిచేసి నందపుత్రుఁడు “అప్రీతి, అప్రీతి” యని వెట్టివానివలెఁ బలుకుచుఁ దిరుగఁజూచెను. క్రిమముగాఁ దిండియొద్దికిఁ దీసికొనిరాఁబడెను. నేలుమాటలులేక “అప్రీతి” యనిపలుమాలుపలుకుచుండ నందరాజు నభిలాషి కవులకు దిక్కినవారివడిగిఁ గారణమెవ్వరును జెప్పలేకపోయిరి. వరకుచి నేమహించెనెవ్వరని రాత్రి మట్టిచెట్టుమీఁద రహస్యముగఁ గూర్పుండి విశాచములు చెప్పకొను నీసంభావనమును వినివచ్చి శ్లోకముచేసినాఁడు ఈశ్లోకమునఁగర్థము. నీకుమారుఁడైన నేనేను అడవిలో నెదిరించువానిని నీకాఠిలోఁదొక్కినట్టి కలకఱియిని.” అని ఈరహస్యము నవలకు వెల్లడికాఁగానే విష్ణుగ్రుఁడు మరల జ్ఞానముకలవాఁడయ్యెను. (కథానీత్యాగరథ, కథానీతలంబకము 5 తిరంగములోఁగలదు.)

గాని తలంచుట యట్లు చేయుట ప్రమాదము. తలచినది వేరుగాఁ బరణమించుట యుఁ బ్రమాదమే. గోత్రస్థలనాది హేతువును నదియే. అలోచించినకార్యమును గావించుట యంచాలస్యముకాదు. చేయుటయందెట్లములేని ననులంగూర్చి యాలోచనచేసేమిలాభము. తగిననుండుండెలికిొన్నంతనే వ్యాధినివారణమగునా, అవివేకముకంటె కఠురైనదే. తానుజీయఁగలిగినపనిని బయిచేరే జేయుచువాఁ డొకధముయొక్క పెరితెలిసికొనినంతనే తోగము నివారింప చూపించును

ఎఁడెట్టివానితో సంబంధము కలిగియుండునో వాడు వానితోడినే యుక్తులైనకర్మలు గలవాఁడగును. అధికారిచేఁ బ్రభుత్వమిఁబడిన మేఁకయును సింహముగను. మంత్రీసమయమున మంత్రులతోఁ గలహించి నేర్పూర్ణములఁదగరాదను. అఘోరామునుచే మహత్కార్యము నొనర్చుట మంత్రీమణిని ఫలముగానుండవలెను. మంత్రీములేకుండ వల్పాయాసమున గొప్పవిజయము. భూమిపైనున్న పెద్దతొయి కట్టి తో మెట్టిగించిన లేచినట్లు చేతితోలేచదు. రాజునప్రేమనకు విరోధముగాకుండ నకార్యమును గార్యమువలె జరపించు మంత్రీకఠురైనాడు. అకార్యము నాశనహేతువు. ఇచ్చాదివిధముచేసిన విధికి కొనించినపుడు మంత్రీ చచ్చుటమేలుగాని యకార్యమైనది కానిని నశింపజేయురాదు. త్రాగఁగఁగూడనియపుడు పాలు త్రాగఁబోయినను బిడ్డలకు దలివండులి గొట్టుచున్నాడు. మంత్రీ యద్వితీయముగ రాజ్యాధిపతియేకాన నతఁడెవ్వరితోను సంబంధము కలిగియుండఁ జనదు. రాజొక్కరిపైనిగ్రహణగ్రహములు చూపిన మంత్రీయు నట్లే చూపవలయును. (పైనఁజెప్పినట్లు మంత్రీ యెవరితోనైన సంబంధమేచూచును కలిగియున్నచో రాజు కొనించినపుడు తాను దయచూపును. తానివలన రాజ్యాధిపతియగును విరోధియగును) చక్కఁగ నాలోచించిచేసిన పని ప్రతి హుఁమైనచో నది దైవప్రీతికలయున నయినదిగాని మంత్రీలోపమునఁగాదు. మంత్రీని గాదని సంచరించునాతఁడు రాజకర్తమునకుఁ దగఁడు. నరపాలునకు దుర్భాగహేతులేకుండినచో, బరబలాబలవిరుద్ధముచేసి కావించిన మంత్రీమువలన కార్యసిద్ధి తప్పకయుగను. పరాక్రమము కనబఱపని వృత్తిని నీతి కొనుటి చేతిలోని కత్తివంటిది. నీతియే సాధ్యాసాధ్యముల స్వరూపముం దెల్పును. హితహితముల ప్రాప్తియుఁ బరిహారమును పునఃప్రయత్నములైనయందును. అలస్యముచేయుటకు వలనుపడని పనులు యశక్తియునాతఁడు కఠురముగ నొనర్పఁదగును; కాలమతిక్రమించినచో నక్కార్యము గోమతోబోవునదియైనను గొడ్డలి కావలసివచ్చును. బ్రదికియుండిన యిన్యఁడని మంత్రీసాధ్యముగ కార్యము సాధ్యమగునట్లు చేసికొనునా! ఒక్కమంత్రీ పనిరాఁ

కు. ఒక్కడైనదో నిర్దిష్టముగఁ జరించును, కలిసకాగ్యములయొక్కదు సందిగ్ధముయే న్నాడు. ("క్షాతపాశోపి ఖర్చికః సందిగ్ధగౌకార్యవస్తుని" యని చెప్పినట్లు జ్ఞానవింతుఁడైనను ననహాయుఁడు సందిగ్ధమునం జిక్కుకొనును.) ఇరువురు మఱుగులు గూడదు. ఇద్దఱు గూడి ధనాదులపవారిందురు రాజును జేరిచెదరు. ఈ గురుగాని యెదుగురుగాని యేమగురుగాని యుండవలయును. బేసిగానున్న జనులకైకమత్వము దుర్లభము. ఎక్కుడుగానున్న యెడల నొకరికంటె నొకరు నిపులులుకావలయునని యత్నిర్వణజాపసెంతురు. స్వేచ్ఛానంచారము వారికి వలదుండదు. బహు లాభము ననపాయమునగు కజాము నొనర్పఁదగు. పండినఫలమును భుజించిననే జీర్ణముగను యథోక్తగణన మవాయుముగల మఱుగిలిద్దరైన నొకఁడైన దోషములేదు. గుర్తివారు పెక్కురు కూడినకు దేనిరూపముగాని చూడఁజాలరు. అవార్కపీర్వములగు రెండెద్దలను దెద్దబడవులగుటకు నియోగించుటలేదు. బహు సహాయముగల రాజు నర్పణనుల వనోరభములం దీర్చును. ఏకపురుషుఁ డనేకకార్యములలో నెట్లు కిన్ను విభాగించుకొనును. ఒక్కొక్కొక్కొక్కల చెట్టు పెద్దనీడ నిచ్చునా? కార్యము నమీరించినపుడు పురుషులను బోగు చేసికొనుట దుర్లభము. ఇల్లంటుకొనినపుడు చూయితిగ్రీవుటయెట్లు. పురుషసంగ్రహముకంటె ధనసంగ్రహము గొప్పదని తలఁచుండు. సుక్షేత్రీమనఁ జల్లినవీజములవలెనే కార్యపురుషులయెడ నుపయోగించిన ధనము చూటుకెట్లుఫలించును. నెదనర్చిచారమునకు, ధనమునకు, యుద్ధమునకు సహాయులగువారు కార్యపురుషులు. భోజనసమయమున నెవ్వరికెవ్వరు సహాయులుగారు? శ్రోత్రియుఁడు గానివానికి క్రాద్ధసమయమున బలెమార్భవకు మంత్రతాతాచనసమయమున వధికారములేదు. గ్రుడ్డివాఁడెట్లు చూడఁగలఁడు. అంధునిచే నడపించుటకు సంధునకు చారినిరియైనది తొరఁడు. మూర్ఖులమంత్రీమను నొకప్పుడు కార్యసిద్ధి + కాకతాళియనుపంటిది. మూర్ఖుఁడొకచో కార్యముం గురైఁగిన ను నది + ఘనాక్షరస్వామియనుపంటిది. చూపులేని కన్నువలెనే కాన్తుమలేని వృద్ధయను జేసిరి జూడలేదు. పృథ్వికరుగయే సంపదలు తేర్చునుగాని నక్కులముగాని

+ కాకతాళియము. తాటిపండువడుటకు సిద్ధముగానున్న పుడు కాకదానిమీద బాలుడు; కాకిదానిపై నెక్కిపోయినను రాలాటకు పండు సన్నాహముతోనే యున్నది. అయినను కాకిచాలుటచే బడెనని యొకకారణ మగుచుచున్నది.

+ ఘనమునునది కట్టు మొదలగునవిదోలుచువురుగు. కట్టలలో గీతలుగీతలుఁగా జోలుచుయెడ నాగీతలొకప్పు డేకో యుక్షరమగును. దాని నాపురుగఁగియే వాగ్దీనదా? కాదు.

హంవిర్యము గానీ కేర్యము: శివశతముం గాఁగరించుకొన్నను గలకుటము కాలకూటముగా నేయున్నది. (పథుకరుగలేకయే. ఉన్నయొడలనది పాలనముద్రీనునంబట్టివకతన (సక్కులీంతిచే) నమృతమువంటిది కావలసినది) మూర్ఖులయందు రాజ్యభారము నిల్పుట తన్ను జంతుకొనుటకై యాభిచారికమంత్రీయు జపించుటవంటిది. ఆకార్యవాదులకు శాస్త్రములతోఁబనిలేదు. నారిలేనిధనుస్సు దూదేవునిల్లుఁటె హీనమైనది. కన్నులున్నచారివలె మంత్రీలకును యథార్థదర్శన మాత్రమే గౌరవహేతువు. శస్త్రపండితులు మంత్రీపండితులుకాదు. (శివలహనులు మంత్రీత్వమునకుం దగరనుట) యధ్యముచేయు రాజపుత్రునకు గౌరవము కలుగును. క్రితపట్టికవించువానికే గలవామేయన్నముఁ కలహోన్నములేకున్న పశ్చాన్నము జీర్ణింపదు. మంత్రాధికారము, స్వామిచిసాదము, శస్త్రోపదేశము నిది యొక్కొక్కటియే పురుషుని గౌరవనీయుం జేయును. అన్నియు ఒక్కచోనున్నయొడల నడుగవలయునా.

శ్రీధనాదిలోభముగలవాని కధికారిమీయరాదు. అర్థగ్రహణలాలసులగు మంత్రిలున్న రాజా కార్యములు సాగవు. ధనమును జేరదు. వివాహము విమిక్తము కన్యను జూచిరమ్మిది పంపఁబడినయారఁడఁడ పెండ్లియాడిన విక దిక్కిది? వందెనుపాత్రీమే యన్నమంతయుఁ దినిన జనులకక్కడియాని? కావున నందఱును కుమరు నిస్సృహులు నగునటుల బరశ్రీదర్శనమును ధనవంచయమును గాదు. అతికామముగలవారు చేయనిపగలేదు. కామవశుఁడగుచిజాపతి కూఁతునందును శ్రీపతి గోపపక్షపులయందును, వారుఁడు శంతన భార్యయందును, నింద్రుఁడు గౌతమభార్యయందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతి యిల్లాలియందుఁ దగులముచేసి రవి విందున్నారము గదా! అర్థమునందు (ధనమునందు) తినిన, కుడువని, చెల్లె యభిజూపముతుండఁగా మనుష్యుల కభిలాషమే ట్లుండదు? లాభము నచ్చుచునీలో లోభ మెవ్వరికే గలుగును? ఎవరికే బరశ్రీ పరధనములయందు నివ్వబాకలుగునో వాఁడు ప్రత్యక్ష దైవమే. కార్యపురుషుని దూషించుట గుడప్రోవుచున్న నర్థమునులేపుటకు నమానము. ఎవనివలనఁ జిత్రవికారము కలుగునో కానిని దరిఁ జేర్చరాదు. మనముగాని పటికంఠ మురుగుగాని విజిగనచో నేజేవుఁడు మరల నకుకఁ గలఁడు? అల్పపరాధమున్నయొడల గొప్పయుపకారముచేసినను జిత్రానురాగము కలుగదు. నూటియెనిమిదివలె నేయపరాధముం బొందినవారపశ్చతిచేయకుండ నిశుభము. పట్టుదలచే రథసముగఁ గార్యారంభము చేయువారి యారాజవ్యయములు సమముగానుండును. అతికష్టపడి యబ్బుభలమును మహామూర్ఖులు గడింతురు. శాపురుషులు దోఁభయమునఁ ప్రారంభమే చేయును. వ్యుగములబాధయందునునని నేవ్య

ముచేయకుండురా? అక్షర భయమున భోజనము మానుకొందురా? భూత భవిష్యద్వర్త
మానములలో నెన్నడు నెవ్వరికిని బ్రత్యవాయము లేకుండఁ గార్యారంభముకాదు.
కలవక్య వ్యావరాలుకానివాఁదియగునాకాదా యనునందేహముతోఁ బ్రారంభింతురు.
మారమేగవలయునను భయమును నార్తులపై కూరత్వమును హీనలక్షణము. స్వ
తస్సిద్ధముగ నీరువృద్ధులైనవైనను నెత్తునుండిపడుచుఁ బర్వతములను క్షేధించునట్లే సహజ
మార్గపులగు రాజులు సమర్థులగునాడ కేదించి చంపుదురు. ప్రియంపడుఁడగు నరసా
లుఁడు నెమిలివలెనే పరసర్వముల హింసించును. (నెమిలి తనకబ్బమునందిచ్చునది వచ్చి
నసర్వములను దినునట్లు) వివత్తులలో ధైర్యమెలలించువాఁడు గొప్పవాఁడు. పరులకు
పద్రోవము కల్పించుటయే సర్వకార్యసిద్ధులకు మొదట వాటంకకారణము. అకుడినులు
తరతక్కుల మేనుములవలె వృథాగర్జనముంజేయుదురు. మహానుభావులు పనిచేయుటండ
మనస్సులోని యర్థానర్థములను వెల్లడి చేయురు. పాలుగలచెట్టువలెనే మహాత్ముల పలుకు
లు నిశలములగును. (పాలుగలచెట్టుతప్పక ఫలించునట్లు) కడిమిచెట్టువలె (నెట్టుటకు
వలసులేనిచెట్టువలె) దండింపక (కట్టితోఁగొట్టినఁగాని) నీచుల ప్రకృతి ఫలము నివ్వదు.
ఏవత్తువుగాని స్వభావముచేతనే సుందరమైనదిలేదు. ఎవ్వరిప్రకృతి యెట్టిదో యెట్టివ
త్తువును చేమించుచుండుదురు. అదియేవారికి సుందరమస్తువగుచున్నది. విజ్ఞాతృమాల
యందువలె మక్షికాడులకుఁ గర్పూరకేనువులందును మొగలిపువ్వులమీఁదను నీరీతి
యొండదు. అరికొండముగలవాని ప్రభుత్వము నిష్పలలో వేసిన యుప్పురాయివలె న
నేనిధిమలభిన్నమగును. యుక్తాయుక్త వివేకమాన్యుఁడుసర్వగుణములనుజెఱచును.
ఇతరులకు రహస్యమును తెల్పుట వానికిఁ దన్నువాల్పకొనుటయే. పరులను నమ్ముట య
జాగ్రహణీయము వంటిది. (కత్తినినమ్మిన మేక క్షేదింపఁబడుచున్నది.) చంచల చిత్తుఁ
డు కిందియై నను పాధింపలేడు. స్వతంతువుఁ డందఱికి నొక్కపారి సహాయముచేసి య
న్నిపదులం జెలచుచున్నాఁడు. మందుఁజేసనివి దగఁడు. ప్రమాదవంతుఁడు నిశ్చ
యముగ విరోధులకు దొరకును. తనకుఁ బ్రతికూలాశుకూలములను జేసికొనలేడు.

ప్రత్యవాయనహిత మైనను ప్రాణరక్షకొనుటకుఁ బ్రయోగించినకార్యమును ముఖ్య
ముగాఁ జేయవలయును. తనకక్షిఁదా నెఱుంగనివాఁడు బలవంతులతో వైరముపూనుట
చచ్చువేళకుఁ బురుగులకు తెక్కులువచ్చినట్లుండును. (తెక్కులు వచ్చినపుడుగల లే
దీనముమీఁదికి దుగిరి మృతినొందును) తనకనుసగుకాలము దొరకువాఁక వైరితోన్నీ
హముపూనియుండవలెను. తగులఁబెట్టవలసినవయిననుగట్టెపుడకలను మొదటఁనులు నెత్తి
పైఁబెట్టికొని మోయుటలేదా? నదీనేగము మొదట తీరమునందలి వృక్షముల పాద

ములుకడిగి పిదపఁ బెరించుచున్నయది. తొందర (గర్వము) గలయతఁడు చేతిలోని కేవచ్చినదానిం జెఱచికొనును. కోపకాలి కుపాయ మెఱుంగనివానికిఁ గొంచెము గొప్ప యనితెలియదు. ఒడ్డులుమించఁ బాలు నదిమంచిచెట్టునుజెడ్డచెట్టునుగూడఁ గూల్చినట్లు కోపపూర్ణుఁడైనవాఁడందఱిం జెఱచును. జ్ఞానవృద్ధులులేనియపుడు యుక్తమైన వాక్యమును బాలుఁడు చెప్పినను గ్రహింపఁదగినను. మూర్ఖుఁడు లేనియపుడు దీపము కాఁతి నిచ్చుటలేదా! చిన్నకిటికీలోనుండి వచ్చువెలుఁ గిల్లఁతను బ్రకాశింపఁ జేయును. పెండ్లికాఁబోవుకన్యలవలెనే వాక్యములును పరార్థములు. (ఇతరుల కొఱకు నియమింపఁబడినవి, శ్రేష్ఠమైనవి.) ఆయినను నిరర్థకప్రయోజనము కావినపరాదు. అట్లయినచో నవశ్యము నవి జనకులను (తల్లిదండ్రు)లను, వాక్యములనుచ్చరించిన వారిని) శపించును. పలికినవలుకుల విశేషార్థము నెఱుంగనివానివలుకు పలుకనిదానితో నమానమగును. పరులకనర్థదాయకమగుమాటలాడు నాతఁడు పిశాచసముఁడుఁ బాపాత్ముఁడను. విద్యానిలయుఁడైనను నీతిలేనివాని ప్రతిభ స్వల్పప్రకాశముగల దీపమువలె నిష్ప్రయోజనము. అపీయముఁదలఁచినవాని పాగిగముతీయుటయేమేలు. అధికదోషములు గలవానికి క్షణకాలదుఃఖదాయకమగు శిక్ష యనుగ్రహమవంటిదయ్యగును. ప్లామిదోషమువలన స్వదోషమువలన వృత్తి చేర్చులైన పేనకాడులు కొద్దిమఁచేతను లోభము చేతను భీతిచేతను అవమానము చేతిను గృత్యసమానులగుదురు. (కృత్యమనఁగాఁబోలెనచూరణాది మంత్రీములచే నిర్మింపఁబడిన యొక శక్తి) అట్టివారిని సశమ చేసికొనుటకు వారియిష్టానుసారము మెలఁగుటయు, నభయంబొనఁగుటయు, దానముచేయుటయు, నత్సృతి యొనర్చుటయు నుపాయములు. నాశనముగాని, ధనాదిలోభముగాని, వైరాగ్యముగాని మంత్రుల వారియొడఁ దలంపరాదు. అందఱికోపముకంటెను మంత్రుల కోపముచెడ్డది. (రాజ్యమూలమైన మంత్రీ)కోపమువలన రాజ్యమునకుహాని కలుగవచ్చును) చెక్కఁబడని దుష్టస్వభావముగలవారిని గుహలలోపలబంధించియుఁ గారాగారమునఁ బెట్టి పనులు చేయించియుఁ గ్లౌఠపెట్టి వలయును. అట్లులైన లొంగుపాటునకు వత్తురు. నేరము చేయువానితోను జేయించువానితోను నహవానము చేయరాదు. అట్టివాఁడు గృహములోఁ బ్రవేశించిన పామువలె సర్వావర్థములకు మార్గమగును. కుగ్రస్తునియొడుట నెప్పుడు నిలువరాదు. కుగ్రస్తుఁడు నర్పమువలె నెడుటనున్న వాఁమీఁదనే లోపవిషమును విడుచు చున్నాఁడు. ప్రతినిధానము చేయలేని యాతని యాగమనముకంటె నవాగమనములేస్స.

11. పురోహితసముద్దేశము.

ప్రభూత్వములకిలని మడంగములతోడి వేదమునందు, గ్రహాత్పాతాది దైవనిమిత్తమున, దండనీతిలోఁ బ్రవీణుని, అధర్వవేదము నేర్చినవానిని, ఆతి వివేకుని, దైవమానుషములచే సంభవించు నాపదలం బొలఁగించువానిగా నెన్ని పురోహితుని తేసికొనవలయును. రాజునకు మంత్రిపురోహితులే తల్లిదండ్రులు. కావున వారేదికొనిన నడ్డుచెప్పరాదు. దుష్టినయమున బాధింపరాదు. అమానుషములగు నగ్ని, వర్షావర్షములు, మారక దుష్టిక నసౌక్యపహతజంతూత్సర్గ వ్యాధిభూతపితాచకానీసర్వ వ్యాలమూషక ఖోధము లావదలనఁబడును. రాజపుత్రుఁడు సర్వభూషానిపులు, గణితశాస్త్రము, పదప్రమాణప్రయోగకర్తముగల నీతివిద్య, రత్నపరీక్ష, సంభోగ, గృహవాద్య (పితాదికము) రణవాద్య (భేరులు మొదలగునవి) విద్యలు, చక్కఁగ నెఱిగి యుండవలయును. ఆస్వాతంత్ర్యము, ఉక్తకారిత్యము, నియమము, వివేకత, అర్థమునివి గురూపాసనా కారణములు. వ్రతవిద్యాప్రయోధికుల యొడఁ గిందుఁబడియుండుటకు వినయముని పేరు. పుణ్యప్రాప్తియు, శాస్త్రగ్రహస్యపరిజ్ఞానమును, సత్త్వగుణసేవయును వినయఫలములు. అభ్యాసము కార్యములయందలి కాశల్యమును గలిగించును.....గురువచనమును మీఱరాదు, అధర్వాచితాచారముల విషయమై మీఱినను దోషములేదు. ప్రత్యవాధవిషయమై యుక్తాయుక్తములను గురువే యెఱుఁగును. వానికి విరోధముగాఁగని ప్రతివాదము చేయువాఁడుగాఁ గని కిష్టుఁ డుండరాదు. గురుజనులు రోషముపొందినపుడు త్తరము పల్కఁకుండుటయు నేవించుటయునే దాని కాషధము. శత్రువుల కెదురు నడచు పురుషుఁడు కీర్తిపడయును గాని గురువుల కెదురునడచువాఁడు పడఁబడు. అరాధ్యులకుఁ గోపము పుట్టింపరాదు. అట్లయినచో వాక్రితులకు మేలు కౌరరు. గురువు చెప్పినదాని వతిక్రమించిన నైహికాముష్మికఫలము చేరదు. సంవేదాములను గురువునకుఁ గోపము కలుగకుండనకుగవలయును. వారి యెదుట యధేష్టముగా నేమియుఁ దినరాదు. ఉక్తి, జాతి, శ్రుతము వీనియందు సమానుఁడైనను నమస్కరింపకుండ నుపాధ్యాయుల నుండి విద్యను గ్రహింపఁజనదు. అధ్యయనకాలమున నాసంగము, (మనసు నింకొకచో నిట్టుట)పారిష్టవముఁ (చాపలము) గూడదు. సహాధ్యాయి నీకంటె బుద్ధికలవాఁడైనచో వానిపై సమాధానములేదు. ప్రజ్ఞాతీతముచే గురువును జిన్నపుచ్చరాదు. శూనుఁడైనను దనకార్యమును తల్లిదండ్రులవైఁ జాపు నతఁడెట్టివాడు? గురువు నెలపు లేనిది వేటొక్కచోటికిఁ జనరాదు. ఒంటరిగా దారినడచుటయును, నీరిలో దిగుటయును, గొండయొక్కటయుఁ దగదు. తండ్రిపెలె నొజ్జల నుపచరింపఁజేయును, గు

రుభాశ్యను దర్శింపఁ జనును. గురుత్వత్వం గురువట్లే చూచునది. కూడఁ జను
పువాని బంధువునట్లు స్నేహము చూచుకొప్పును. పదాతీంద్ర రమక బ్రహ్మచర్యము
నడపి, పిదప గోదానము (కేశఖండనసంస్కారము) నొనర్చవలెను. క్రిందినమును దో
డివారితోఁ గూడి నేర్పించునది వల్లించు చుండవలయు. గృహస్థము (దుక్కితి)
లాగఁతుకులయొద్ద వెలిపుచ్చవలదు. పరగృహములం దెల్లవారను విక్రమార్కులంకిటి
వారగుచున్నారు. (తమధనము వ్యయము కాదు కావున) వ్యగ్రహమున నిట్టివాఁడు
గొప్పవాఁడు. పరకార్యములలో శీఠలఁడు కానివాఁ డెవ్వఁడు? రాజానన్ను లంద
ఱును పాధువులే. కృపణులను బలిమారులు కేవల దైన్యప్రకటనమునకే కాని నిష్ఫల
ము. అర్థార్థయై పచ్చినవాఁడు నమస్కారాదిప్రణామకార్యములచేఁ (ధనములేకుండ)
దృష్టి నుండఁడు. ఆశ్రమములలో నెవ్వరినైనఁ గార్యవశమున లేక విశేష కారణ మేగైన
కుండిన నాశనిం దారితోపికాదుల సంభావించువది కాని దర్శనప్రీతిభావనాదులచే
నేకాంకములందుఁ గనవచ్చు ప్రేమను రాజా వెలికిఁ దెల్పరాదు. నమస్కరిగాను
న్నఁ దరిత్రము చక్కఁగ నడచును. భేదము కనఁబడిన నితరులు విరోధింతురు. వ్యర్థ
త్రవ్యము గలవానినుండి సామ్రాజ్యమును చచ్చినవానిం జంతుటవలెటిది. పెట్టుకొన్న
మొట్టకుఁ బ్రతివిధానము నాలోచింపనివానితో మనవిచేయుట యరణ్యరోదనము నట్టి
ది. అవిచారి యుక్తులుచెప్పట యమకపంతురి యగు. నీయల కుపకారము చేయు
ట నీతిలోఁజల్లిన యుష్వసకు సమానము. విశేషములను గ్రహింపఁజాలని వానియెడలఁ
జేసిన ప్రయానమంతయు నెండిపోయిన వనిం దరించుటకు దుర్లభమగును. పరోక్షముం
కొనర్చిన యుపకారము విడిచివేసి పాదము లొత్తి నట్లు నిష్ఫలము. సమయము నిం
చినవిప్పట చేసికొను విజ్ఞాపనము చాటి నేల దున్నినట్లు యగును. ఉపకారము చేసి
దానినుద్ధాతించుటవైరము మొలపించుట నుట్టిది. ఫలవంతముగాని(ధనమిచ్చు)రాజప్రసా
దము రెల్లపుప్పువలెటిది. (రెల్ల రెల్లని పువ్వుపూసినది, ఇండు ఇండునని యెదురు
చూచుకుండ నిష్ఫలమగును) గుణదోషములను దెలిసికొనకుండ నమగ్రహణగ్రహము
లు చూపుట గ్రహభివేకమునకుఁ బోలిక. ఉపకారాపకారములు రెండును తేకఁగాని
వాని యమగ్రహమును గోపమును దక్షిణదాను నేరాలోకముచేసికొనుటకు సప్రకములు
స్వగ్రామములోని సకాశభీరువులగు స్త్రీలకుఁగలయు పుట్టించునట్లు గర్జించువారు (ప్రలభ
ములగు వారు) గ్రామకూట లనిపించుకొందురు. (తమయూదు వాఁడైన గవ్వకు మూర
రనుట) విధవ మఃఁగాఁ బడుఁకుఁ గూడ మపభోగ్యమైనదే కాని వ్యాధినిరేఁ దాను
మాత్రమే యనుభవించఁవలెనది కాదు. అనూయాగధ్యమనా మహాదోషములు గల్గించి

శ్రీంచువాఁ జేమిగురువు? ఏమిశ్రిడి? ఏమిచెలి? చిరకాలము నుండి నేనించు నే
మకులను గూడ నల్పదోషమునను సహించనివాఁ జేటిరాజా?

12. నేనాపతిసముద్దేశము.

అభిజనాచారము, పృష్ఠానురాగము, శాచము, శార్యము, పృథావము, గలవాఁ
డును బహు బాంధవపరివారుఁడును, నిభిలోపాశుఁగి యోగనిపుణుఁడు, నమస్తవాహ
నములు కెక్కుట, సకలాయుధయుద్ధముచేయుట, అశేషభాషలు మాటలాడుట,
వాయుట, నేర్పినశుకండు, సకలతంత్రీసామంతాభిరుక్తుఁడు, యుద్ధయోగ్యశరీరా
కారుఁడు, ప్రభువునకభ్యుపయోగింపఁబడఁగోరువాఁడు, నిర్వికల్పఁడు, తనగౌరవమున
కుఁ దగినట్లు మర్యాదయు ధనమును బ్రభువుచేఁ గొనుచుండువాఁడు, ప్రతిపక్షము నూ
చించునట్లేబడిన రాజదీప్సములచే (కంచుక శిరోవేష్టనాదులపై లేక నామాదిసోయోం
తముననో) విరాజిల్లువాఁడు, సర్వశత్రుకాయానముల నోర్పుకొనునట్టివాఁడు, పేనాపతి
గానుండఁదగును. అపృథావము, స్త్రీజితత్వము, జైఘ్రత్వము, మూఢత, వ్యుససవ్యభావ
ము, క్షయవ్యశుములకుఁ బరస్థులములందుండుటకు నసాంపఁజాలకుండుట, తంత్రాప్ర
తీకారము, నువతితో వైరము, పరులపై నిందలువేయుట, పరుషభాషితత్వము, ఉచిత
మెఱుంగకపోవుట, అసంవిభాగితత్వము, స్వాతంత్ర్యము, బాగడినబొంకుట, స్వామి
కార్యవ్యవహారపేక్ష, తోడివారు చేసినకార్యములఁ జెఱుచుట, రాజహితముం దలఁచు
వారిపై నీర్వ్యయివి పేనాపతిదోషములు. నగరవాపితునివలెఁ (నగరమునందలి మంగ
లి) పృజలయెడల ననుసరణనగల రాజపురుషుఁడు చిరంజీవియగును.

13. దూతసముద్దేశము.

నిరూపించిన కార్యములందు దూత మంత్రీవంటివాఁడు. స్వామిభక్తి, కృపన
ము లేకయుండుట, దాక్షిణ్యము, కుచిత్రము, నిశోగిత, ప్రాగ్భవ్యము, నమయిత్సార్థి
త్వము, హంతి, పరమరక్షముం దెలియు శక్తి, జాలియు, నివి ముఖ్యమైన దూతగుణము
లు. నిస్పృహ్యుఁడు, పరిమిగార్థుఁడు, కాననవారుఁడు నని దూతలు ముక్తైశ్వర్యులవారు.
ఎనఁడుచేసిన సంధివిగ్రహములు ప్రభువునకు నమ్మకముతోవాఁడు నిస్పృహ్యుఁడు.
కృష్ణుఁడు పాండవులకువలె. దూతతెలిసికొనకుండకశ్రుత్వానయము ప్రవేశింపరాదు. ప్ర
భువును గలసికొనుటకై వెడలిపోవను జనను. శత్రువు తన్నవమానముచేసినను స్వకా
ర్యము నిర్వహింపకుండ దూత మరలరాదు గూఢచారులు రాజానౌద్ధికిఁ జవఁదగదు.
పరరాజులచేఁ దొంపరగాఁ బంపఁబడిన దూతల నెందునఁబంపినారోయని కారణ

దూరమువలయును. పరులు ప్రయోగించిన కృత్యమునకు శాంతియొనర్పట, స్వకృత్యోత్థాపనము, కార్యభేదనము, సుతులు, దాయాదులు, బంధీకృతులు, వీరిని ధనాదులచే భేదబుద్ధిగలవారింజేయుట, తమచేతములోనికి వచ్చిన గూఢపురుషుల నెఱిగికొనుట, అంతఃపురపాలకుల, నాటవికుల, సంబంధుల, కోశము, దేశము, తండ్రియు, మిత్రులు, అంతఃపురము, కన్యాగర్భవాహుని తీక్షణపురుష (గూఢవధచేయువాడు) ప్రయోగములు నిత్యముం బరీక్షించుట యుపనివి దూతకర్మములు. దూత పరరాజులమంతులు, పురోహితులు, నేనాపతులు, వీరికుపచారములు చేయుచు నన్నికపుట్ట మెలగి వారివలన రాజులకలంపులు నుతస్సారమును జెలియునది. అశస్త్రజగనపుడు తన్నుగూర్చి పరులనున్నవాక్యములను నిహించి యుండవలయును.

గురువును స్వామిని నిందించునపుడు శాంతింపరాదు. దానున్న రాష్ట్రమువిడిచి పరరాష్ట్రమునకుఁ బోయి మరలవచ్చిన నది నాశహేతువు. దూత తాను వీరపురుషులతోఁగూడి శూరజనాంతర్గతుం జగుపరదూత నెఱుంగుచుండవలయును. చాణక్యఁడు తీక్షణమతలఁ బ్రయోగించి నందుఁ జంపినటుల వినుచున్నారముగదా! కతువు అంపి జాబులు కానుకలు మున్నగునవి చక్కఁగఁ బరీక్షింపకుండఁ బుచ్చుకొనరాదు. మున్ను ముట్టుకొన్నంతనే శరీరమున విషమెక్కునట్టి సుగంధవస్త్రములం గానుకలంపి కరహాటపుభుక్తు కైటభుఁడు వసువసురాజును, తాఁగినంతన పామువిసము దేహమును బ్రసరించునట్లు కల్పించిన రత్న పేటికఁ బంపి కరవాలకరాభునిం జంపినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మహావకారముం జేసినదూతను జంపవచ్చును. యుద్ధము పొనఁగిపిన్నుటఁగూడ రాజులు దూతముఖులై యుండవలెను. (దూతలను విడువరాదనట, వారు పామాదుల కుపయోగింతురని) దూతయై వచ్చినవాఁడు చండాలుఁడైనను వధ్యుఁడుకాఁడు, అట్టిచో బ్రాహ్మణదూతను జంపుదురా! దూతను జంపదు కావున నతఁడు హితాహితములగు సర్వవాక్యములను స్పష్టముగాఁ బల్కును. బుద్ధిమంతుఁడైనచో దూతహాటలవలనఁ గుక్క మొఱుగుట వలన తనయొక్కయు నెదుటివానియొక్కయు నుత్కమోపకమకాలను లెక్కింపఁడు. కావున నశేషరహస్యములం జెలిసికొనుటకై పరమతలఁకు త్రీలను జీతముల నిచ్చియు వానిగుణాచారములు కీలము పినింబట్టియు న్యవరబలాబలముల నిగఁగింపవలయును. విరోధులకు వాయుమత్తరములను నాలుగుచుట్టుచుట్టి మీఁద ఖడ్గముద్రా నేమువలయును (దూత "పక్షి" అంటివాఁడు.)

14. చారసముదేశము.

స్వదేశమునఁ బరదేశమునఁ గలకార్యకార్యములం గాంచుటకు రాజులకుఁ జూరులే నేత్రములు. చాపల్యములేకయుండుట, యనత్యమాడకుండుట, ఉహించి పరమర్థములం దెలిసికొనుటయు నివి చాఁచనిగుణములు. చారులకుఁ బహుమానములచేఁ దృప్తునిచేయుటయేకాని నెలజేతముల నిగణాయములేదు. హుమతులు దొరకునను నుత్సాహముచే స్వామికార్యము గావించుటకుఁ ద్వరపడుచుండును. చారులఁబంపునపుడేదోయొక సంకేతమును దెల్పింపుచుండవలయును. అసంకేతము ననుసరించి వాఁడువాఁడు చెప్పినది సత్యమని తెలిసికొనుచుండవలయును. లేకున్న నిష్టలు మగ్గురుఁ గూడి భవాళచే నేకవాక్యముగాఁ బలికిన సత్యమిది యని తెలిసికొనుటకేత్రీ గాకుండను. చారులు లేని రాజు తమవారచేతఁ బరులచేత నిందింపబడును. యామికులులేని రాజునకు రాత్రి సుఖమెక్కడిది? కార్యతీక, ఉదాస్థీతిక, గృహపతిక, వైదేహీక, తాపన, కీరవ, కిరాత, అక్షీకాలిక, యనుపట్టిక, అహిరుండిక, శాండిక, శాభిక, పాటచ్చర, విట, విరూషక, పీఠమర్దక, నరకాక, గాయక, చండక, వాగ్జీవ, గణక, కాకనిక, భిషక్, వింద్రీజాలిక, నైమిత్తిక, మాష, ఆంధిక, సంవాహక, తీక్ష్ణ, రసద, కూర, బడ, మూక, బధిగ, అంధ, ఛద్దులు రాకపోకలచేయు చారవర్గములొనివారు. పరివలనఁ బరస్పరాంతము తెలియఁబడుచున్నది. పరమర్థజ్ఞులై ప్రగల్భాశిష్యవేషముగలవాఁడు కార్యతీకుఁడనఁబడును. ఏదోయొక నమయముచూచి తాను గురువుగాఁ దెల్పిండ్రి శిష్యులను గూడఁబెట్టికొని రాజుచేఁ బోషింపఁబడుచుఁ బ్రజ్ఞాతిశయము గలవాఁడుదాస్థీకుఁడు. గృహపతికవైదేహీకులు గాగ్రహకూట శ్రోష్టులు. కుటిలతపోవిద్యులచే లోకమున దంభముచూపువాఁడు తాపసుఁడు. కీరవులు జాడమాడువారు. అల్పాభిల (పొట్టిపొడుగు) శరీరావయవములుగలవాఁడు కిరాతుఁడు. అక్షీకాలికయమపట్టికులనువారు ప్రతిగృహమునకుఁబోయికాసిపటములు మొదలగు బొమ్మలగుడ్డలు చూపింనువారు. అహిరుండికుఁడు పాములనాడించువాఁడు. మద్యగృహాధికారి శాండికుఁడు. రాత్రులయందు తెరమణుంగున నలువిధములగు నామరూపములనజాపించువాఁడుశౌభికుఁడు (వేసగాఁడు). పాటచ్చరుఁడుమృగ లేకబందికారుఁడు. విటుఁడుకుంఁపెనకాఁడు. అందజీకి నవ్వఁబుట్టించువాఁడు విరుషకుఁడు. కామకాస్త్రచార్యుఁడు పీఠమర్దకుఁడు. గీతాంగవటా (స్త్రీవేషమువేయు వస్త్రగులు) దులచే నృత్యపుత్రిగలవాఁడు నర్తకుఁడు. నాటికరంగముదభినయకర్తయు. బోగముపడఁతులకుపుత్రినుపడేందు నాతఁడు గాయకుఁడు. గీతప్రియంధగతివిశేష వాడకపుగ్గు ఛతుర్విధవాద్యము

అ నెఱింగినరండు వాడగుదు. వాగ్దేవి వైతాళికుడు (రాజులయొద్దఁ జేరికొల్పవాఁడు.) నూతుఁడును గావచ్చును. గగనుఁడు లెక్కనేర్పినవాఁడు లేక దైవజ్ఞఁడు (వ్యాధిహ్నుఁడు.) కామక్షయఁడు కరుణములఁ జెప్పును. భిషజఁ జాయుర్వేద కాస్త్ర చిత్రకారణ వైద్యమును శస్త్రకర్తయును తెలిసినవాఁడు. వింద్రాజాతికుఁడొరులకు విసోదముగానుండుకంఠ్రీములను జేయునట్టియిరఁడు. నిమిత్తములం దెల్పువాఁడు నైమిత్తికుఁడు ; దైవజ్ఞఁడును గావచ్చును. (విరువురును ముందిట్లుగునట్లుగునని కీడుచేర్చును దెల్పువారు.) ఎటంచేయువాఁడు నూదుఁడు, రుద్రభక్త్యమూలం జేయునరఁదారాభికుఁడు. ఒడలుఁగాలు నేరులుఁ దిసికె పట్టు వ్యాపారము నేర్పినవాఁడు సంవాహనఁడు. బరువు మోయువాఁడైన వగును. ధనమునకై కష్టపడి పనిచేసి జీవించువాఁడు తీక్ష్ణుఁడు. రసదులుచరులు. ఎల్లపుడు బంధువులందు స్నేహకూస్మ్యుఁడు క్రూరుఁడు. మిగిలినవారు ప్రసిద్ధులగుటచే నిచట వినింపలేదు.

15 విచారనము ద్వైశము.

విచారించుకుండ నొక కార్యమును జేయవలదు. ప్రత్యక్షమనూహాగమములచేపట్టువు యొక్క యథాస్థితిని దెలిసికొనుటకు విచారమునఁబడును. ప్రత్యక్షమునఁగాఁ దాను జూచినది. ప్రజ్ఞావంతులకు తాముకన్నులతోఁ గాంచుకుండఁ దెలిసికొన్నంతనఁబ్రవృత్తి నివృత్తులు కలుగవు. స్వయముగా గనుగొనినను నొకప్పుడు మనస్సున సంశయము విసర్జనము మోహమును గలుగుచుండఁగాఁ బరులు చెప్పినదాని నమ్ముట యెట్లు ? ఎఱకు ప్రత్యక్షోపబద్ధపట్టువును గూడ సాధువిమర్శ చేసి కార్యము నాచరించునో వాఁడు విచారజ్ఞఁడు. అతిరథనముగ నొనర్చిన కార్యము లవర్థమును బుట్టించుట కాక్షేపణ యేమి ? విచారించుకుండ నొనర్చి పిమ్మట దానిఁ బ్రతివిధము చేయఁబోవుట నీరు వోయినపిదప నేరుబంధము చేయుటవంటిది. చేయఁబడిన పనిని బట్టి రెండవవిని నూహించుట యనుమానము. చేసినకార్యములో నొకభాగమును బట్టి ముందు చేయఁబోవు పని వంతయు విచారించవలెను. ఆకారము, కార్యము, ప్రజ్ఞ, సంపద, ఆయతి, విషయము, నిది రాజపుత్రుల భావిరాజ్యమాదకములు. స్వభావమునకు వికారదర్శనమే సాక్షిలం భవిష్యచ్చ్యుభౌతకథములకుఁ జిహ్నము. ఒకకార్యమున దృష్టవృద్ధియగునానిప్రాయశ్చయము రెండవదానింజేయుట యుండలననుర్థముకాదు. అత్తులగవురునులు పడఁగించినది యాగమును. అనుభూతానుమితపుత్ర్యర్థములను సందేహములేకుండఁ జెప్పువునుఁదాత్తుఁడు. యుక్తియుక్తముకాని వాక్యముచ్యరించఁబడిన నుచ్యరించఁబడనిబట్టికే. వక్తయొక్క గౌరవమును బట్టియే యిరఁడుపలికిన మాటకును గౌరవము

గలుగును, గాని నృతస్సిద్ధులుగా మాటకు గౌరవములేదు. మితంపరుల (కృపణుల) ధనము, చండాలవాటికల్లాని నూతినీ రితరవర్ణములకుపయోగింపనియట్లే తమనంతానయనకుపయోగింపదు. లోకము గతానుగతికము. (ఒకరినిజూచి యొక రాచరించునది.) గోవధము చేయువ్రాహ్మణుని నడువదేశములు చేయు కులటను లోకము నడువదేశములందుఁ బ్రమాణముగా నంగీకరింపదు.

16 వ్యసనసముద్దేశము.

వ్యసనము మనస్సును మరలించి శుభములం దొలగించునది కావున దానికాశేరుకలిగెను. అది సహజమని యహోర్యమని రెండువిధములు సహజవ్యసనము (జన్మముతోఁ గూడఁ బుట్టినది.) ధర్మకార్యములచేఁ బొడమిన యభ్యుదయములను, అధర్మజన్మత్రుత్వవాసులును బోధించును పాశ్చాత్యములచేతను యోగ్యపురుషులచేతను (యక్షులు నేర్పిన పురుషులచేతను కాంతించును. పరిచితుఁడను, ననుకూలమైన యుపాయముచే మనస్సునం దగలియున్న వ్యసనమునుండి విరక్తిం బుట్టించు నేర్పరియు యోగ్యపురుషుఁడనిఁబడును. శిష్టజనసహవాసమున దుష్టజననిష్ఠుఁడనున బురొత్తిననుహోపురుషులచాత్రములచేఁ గల్గిన గాఢలసలన నహోర్యముగ వ్యసనముం బ్రతిబంధింపవచ్చును. ఆనవరతిస్త్రీ సంబంధము గలయితఁడు నిశ్చయముగఁ నప్రపంచుండగును. భాగునట్టయు నర్హస్థమును గలిగించును, మధుపాన రతుఁ డొడలు తెలియనికఠిన మల్మేద్రోహమును కేయఁగలఁడు. వేట్రాడువాఁడు గొప్పగివిలోఁగిదాయాదులలో నెవ్వరికైన నాహోరముగను. జూదమాడువాని కిక్కిరియలేదు; తల్లియింటికిఁడ వృత్తినిండనను ద్యూతమును మానఁడు. దుర్గుఁడు కపటముచే నందఱిని నమ్మించును. పగటినిద్ర నిద్రపోవుచున్న రోగినర్హమును లేపుఁ గట్టవెంటిది. ఆత్మని కార్యము లన్నియును జెకును. నరసిందఁకంటె సకల జనులతో వ్రసనుపూనుటకు నేచుండు మందులేదు. నీతివాద్యాదులయం దాన్వీయే నకుని మానప్రాణములను ధనంబును హరింపదు? ఎక్కుడు చూపొలిమి గలవా రిన్ద్రమును బుట్టింపకుండఁ దమపని విడువరు. పరివారిరిసుండు తనబ్రాహ్మణ విడుచును, ఒకపక్షము దింపివేయఁగలఁడు. కన్యామాషణము రావణాదులకు న్మోహోతునైనది. అర్థసూచణముచేఁ గుఱుఁ దైన బిచ్చుగాఁడగును. అర్థసూచణమున నతివ్యయము, లేదా యుపాత్రవ్యయము. అకారణ పాక్షా మర్షములచే గల్గినైసుం జూచు. మనుష్యులఁ జెప్పవల. నిష్కారణభూతానమామము చేసిన యిల్లులఁడు వాతాపి యనువార లగస్త్యుని పరిభ్రష్టించు నేర్పరి వివేచనమున్నదిదా! దోషము ననుననంది కోటిధనము పుచ్చు

కొనినను బ్రజ దుఃఖపడదు. అన్యాయముగ గడ్డిపరక యైనఁ బోవుటకొప్పదు. ట్టుం జంపి పండ్లుగొనరాదు. ప్రజలవిధవమే రాజునకుఁ బెద్దధనాగారము. కావున రాజు యుక్తియుక్తముగా ధనము వారివలన గ్రహింపఁదగును. రాజు చేపట్టు గడ్డియైనను బంగారగును. దేనిచే నొరుల మనసు నొచ్చునో యామాటకే వాక్యామృతమని నాకుము. భార్యను, బిడ్డలను సేవకులను గూడ వినినంతన మనశ్శల్యమువలె నుండనివా క్యములలో గౌరవింపఁజనును. అక్రమముగ వధించుట, దుఃఖపెట్టుట, ధనము గొనుట యనునవి దండపారువృత్త మనంబుదు. ఈవృత్తనములలో నొక దానిం దగిలినవాఁడే చతురంగబల సంపన్నుఁడైనను ప్రభువు చెడుచుండ నీపదునెనిమిదింటిం దగల్గినవాఁడే చాచుచుటకు వింతయేమి.

17 స్వామినముద్దేశము.

ధార్మికుఁడు, కులాచారాభిజనావిరుద్ధుఁడు ప్రతాపవంతుఁడు న్యాయస్పర్థి గల వాఁడును స్వామియనంబుడును. కోపప్రసాదములకింటె స్వతంత్రుఁడై తన్ను తిక్రమించి న జనులను దండించువాఁడును స్వామి. నర్వప్రకృతులను (ప్రజ మంత్రులు మొదలగు వారు) స్వామితోనున్నయజి. తలంచిన తలంపును వినియోగించుకొనుటకు స్వామిలేని వారు చాలరు. మొదలలేనిచెట్టునందు బుద్ధికాలుల యర్హమేమిచేయఁగలరు? అనర్థ మాదువాని నర్వసుగుణములు వివాశ మొందును. వంశకులకు ధనము, పరివారము, కీర్తి యువు మండవు. లోకమునకు ధనమిచ్చువాఁడు ప్రియుఁడు. అడిగినవాని మనస్సు చిన్నపున్ననివాఁడే దాత. ఉపకారము చేసి నిన్నుపాలగుటయొక బిడ్డల ప్రత్యుపకారము చేయునేమో యని భయపడుటయును ననార్యగుణల యలోక సామాన్యమగు మనస్తత్వము. ఉపకారి కుపకారముచేయుట దావుడు ధనమునకు వడ్డినిచ్చుటవంటిది. పరస్పరసాత్తు తిది ప్రత్యుపకారముచే వారిని సంభావింపనియెడల జన్మాంతరముందును వాఁడు ఋణపడియుండును. పాలకుని యజేల? ఆకాపుర్తి చేయని స్వామిప్రసాదమే టికి? త్సంద్రుల సహవాసముగల స్వామి పామన్న గేహమువలె కేరికిని ఒనికెరాడు. కృతఘ్నున కాందరిలో నొక్కఁడును సాహాయ్యము చేయఁడు. విశేషజ్ఞుఁడు కాని స్వామిని ఋణులకాశ్రయింపఁడు. తనపాట్లతాను నింపుకొనువానిని భార్యయైన విడుచును. ఉత్సాహము లేకయుండుటయే నేర్వదుఃఖములను వచ్చుటకు దారి. శౌర్యము, కోపము లేకయుండుట, సీమ్రకారిత్వము, నాయానులయందుఁ బ్రవేశిత యను నివి యుత్సాహగుణములు. అన్యాయస్పర్థి గలవాని సంపద లలో కాలముండవు. న్యాయుడు

స్వామియగు హిత మహితముగఁ జేయువాడుతమవారిచేఁ బరులచేఁ గొట్టఁబడును. స్వామియజ్ఞులననే యైశ్వర్యమును బడయును దదాజ్ఞయైవ్యధును వాఁటఁగూడదు. ఆజ్ఞోల్లంఘనచేసినపుత్రునిగూడ నహింపరాదు. ఆజ్ఞనెట్టనిరాజు చిత్రపటములో నున్నయట్లే యుండుం గాని వానివిశేష మేమియునుండదు. ఒక సారి రాజాజ్ఞోల్లంఘనము చేసి శిక్షింపఁబడినవాఁడు మరలనట్లే చేసినచో నుత్తమసాహసనందమును విధింపవలయును (ఉత్తమసాహసనందమునగా 1000 పణములుగాని 1108 గాని యపరాధము విధించుట) నేరములే నివారికి శిక్షవిధించిన యాయధికారి కాశిక్షయే విధింపవలయును పరమర్థ భేదముం జేయు ననత్యవాది నుపేక్షింపరాదు ; అట్టిది యింకఁకతయును బనికి రాదు. నేమనును వానివృత్తాంతమును తెలియకుండ నెవ్వనిని భజింపఁగూడదు. ప్రభువు వికారస్వభావము గలవాడయినచో వికారచేష్ట లేలయుండవు ? అధర్మ పరుడగు రాజున కధర్మముం దలంపనివాఁడెవ్వఁడు ? రాజవమానించినవా డందఱుచే నెమానింపఁబడును. పూజింపఁబడినవాఁడు పూజింపఁబడును. ప్రజాకార్యమును దానే విచారింపవలయును. ప్రభువందఱకు సమయానుగుణముగ దర్శనములభుఁడు వాఁడగును. దుర్లభగలరాజు నేపేక్షనులచేఁ గార్యవిషయవముం బొందుచున్నాఁడు, విరోధులచే నెమర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. శ్రీమంతులవ్యాధివర్ధనమునకన్న వైద్యులకును రాజులవ్యాన నివర్ధనముకంటె నియోగులకును జీవనోపాయములేదు. కార్యాగుతైనపురుషులను లంచగొండులు దోచుకొనియేదరు. లంచములం గొనువారికి భూతిబలిం జేయఁగూడు- లంచమే యన్ని పాపములకు నాగమనద్వారము. లంచమువలనఁ జీవించువాడు తల్లిస్తనముం గూడ గ్రహించుచున్నాఁడు. లంచముం బుచ్చుకొనుటచేఁ గార్యాభిరుద్ధుడగు స్వామి విక్రమనొందుచున్నాఁడు. లంచముచే రాజునైనలాభము రాజునుందిరములను ధ్వంసముచేసి యినుపమేకును గడించుటవంటిది. రాజులంచముం గొని పనినెఱవేర్చుట యెవ్వరికిఁ బ్రియము ! దేవతలు గూడ దొంగలతోఁ జేరినచోఁ బ్రజలకుఁ గుశలమెక్కడదని. లంచముచే నర్హోపాయమును గనఁబఱచి దేశము, గోతము, తంత్రము మ్మితమును భేక్షించుచున్నాఁడు. రాజస్వామ్య మొనర్చుట నముద్రము తన వాద్దువాఁటుటవంటిదియు, నూహ్యుఁడు చీఁకటిని కెందుటవంటిదియు, తల్లి కిడ్డలను దినుటరీతిదియు నగు కలికాలవిగ్రంథగము. రాజువిశిష్టకాలమునకుఁ గారణుఁడు. రాజు స్వామిపరిపాలనము చేయుచుండ నేని జనులకు దిక్కులు కామభేనువువంటివి. ఎర్షములు నకాలమున గురియును. సర్వేతిబాధలును శాంతించును. దిక్పాలురందఱును సరినాయకననుపవర్తించెదరు. దానిచే నారాజు మధ్యమలోకపాలుఁడైన నుత్తిమునిగా నెన్నుదురు. వేట

జూదములు మున్నగువ్యసనములు లేకయే ధనసప్తమునొందినవానికి రాజు మూలధనమునిచ్చి సంభావింపవలయును. రాజునకు నమరాద్రానిధియగుభూమియే స్వకటుంబమును పంశవర్ధనక్షేత్రములే క్షేత్రములు, కార్యార్థులకుపకృతిచేయఁదలపనివాఁడువారిచ్చుకానుకలం గ్రహింపరాదు. ఆగంతుకులతోడను నోర్వలేనితనము గలవాఁడనొడను బరహానము లొడఁగూడదు. పూజ్యుల నెదిరించి భాషింపఁదగదు. చేతఁగాని భృత్యులను బహుమతు లిచ్చెనమని యానచూపి కష్టపెట్టఁజనదు. పురుషుఁడు భవనమునకు దాసుఁడుగాని పురుషునకు గాదు. ధనిహీనుఁడెవ్వఁడు చులకనగాఁడు? సర్వధనములలో విషయే యొరులకు వారింపరానిదగుటను గూడ పయ్యనదగుటను ప్రధానధనము. నది సముద్రునిఁ పలి విషయ నీ యోగకలయ్యు వానికి దుర్దిర్బనుఁడగు రాజుం గూర్చును. పిష్టుట భాగ్యములం జేర్చును. సమస్త జగత్స్థితిషరిజ్ఞానముం గూర్చు విద్య పండితులకు గావధేనువు. లోకవ్యవహారముం చెలిసిన మూర్ఖుఁడైనను సర్విజ్ఞుఁడగు. లోకజ్ఞానములేని ప్రాజ్ఞుఁడు నవిమానముం బొందును. పరులకు బోధించువారే ప్రాజ్ఞులు. అనుపయోగమగు సముద్రములోని నీరెంతయున్న నేమి.

18 అమాత్యసముద్దేశము.

సమరంగబలయుతుఁడైనను రాజు మంత్రలేనచో శోభిల్లఁడనిన నొక్కసమాట చెప్పవలయునా? ఒక్కనికే గార్యనిర్ణయకాదు. ఒకచక్రము తిరుగునా? గానమును గానున్న యిన్ని కట్టెలున్నను మండువా? నిష్కర్మిని పుకర్తలవలనను దానిమానముల వలనను రాజుతోఁగూడనర్హుల్లి విపక్తులుగలవారిలే యమాత్యులు. ఆయివ్వయ న్నామి రక్షతంత్రసోమమే యమాత్యుని యధికారము. ఆయివ్వయములయందు మునికమండలులే నివిర్బంబము. (మునికమండలువు వెడల్పునోటితోఁ బెట్టకువు నిండునట్లు త్వరగా నీరుపీల్చి జలము నిదునపప్పుకు తనచిన్నకొమ్మువెంట కొంచెముగా నిచ్చును) ఆయమన ద్రవ్యోత్పత్తి క్రిమము. వ్యయమన ప్రభువునానతి ననునదింబివలెవు చెయుట. ఆయమను బాగుగా నాలోచించి వ్యయముచేయనివాఁడు కుల్యేఁడైనను సంతోషము గను. స్వామియన రాజవాక్యము, తిచ్చిరీతియు తిద్ధర్తము, తిక్కశత్రుత్వములను నగును. తంత్రమన సమరంగబలము. క్రూరిస్వభావుని, అశుచిని, వ్యసరిని, హీనముల, అలవత్కము గలవానిని, మరిలింపఁదరముగానివానిని, అతివ్యయము చేయువానిని, అల్పదాయము గలవానిని, విదేశములనుండి వచ్చినవానిని అతికోమలమైనవాని నమాత్యునిగాఁ జేసినారాదు క్రూరిస్వభావుఁడు పరులచే నభియోగింపబడి దాను గమ్మను లేదా

స్వామిని గెడపును. బలవత్పక్షుడు తాను నియోగింపఁబడినవియఁడుండియు జలప్ర
వాహములె మత్తగజమరీతిని స్వసమృత్తమును వ్రేళ్లలోనుండి పీకివైచును. అల్పదాయ
ముగలవాడు నతివ్యయము చేయువాడును రాజద్రవ్యమును హరించును. విదేశములనుం
డి వచ్చినవారి కర్థాధికారమిచ్చిన నుండియుండి యెందో పోయెదరు. లేదా యశశా
రము చేయుదురు. స్వదేశస్థుని కర్థాధికారమిచ్చిన వరకు ధనముహరించినను నూతిలో
వేసిన ధనమువలె నెప్పటికైన దొరకఁగలదు. అతికోములునెలల లాభమకేఁపింతుట తా
తిలోనుండి వస్త్రముం దీయుటవంటిది. స్వామియందుఁగల దోషములను కేర్పుగా గ్ర
హించుటకును సుగుణములున్న ననుగ్రహించుటకు సమర్థుడైనవాఁడె యధికారి. ఆ
మాత్యుడు బ్రాహ్మణుడు, క్షత్రియుడు, సంబధ పీఠధికారులు గారాదు. బ్రాహ్మణుడు
స్వజాతిస్వభావముచే ధనమిచ్చినవిద్యును లేదా! యీనుండును. క్షత్రియుఁ డభియోగ
మునఁ గత్తి పట్టుకొనును. జ్ఞాతిభావముచేరి సంబధి సమవాయాతిక్రమణిముగ ధవమంత
యు మ్రింగివేయును బంధువులు శ్రోత మైత్రి యాన భేదములచే సంబంధులు మూ
డుతెజఁగులు. పితృప్రతాపవాక్రమముగవచ్చువాఁడుశ్రోతుడు. తానుగూర్చుకొన్న వాఁ
డు తనంతట వచ్చినవాఁడు మైత్రుడు. యోనిసంబంధముగలవాఁడు యానుడు. మై
త్రాముయందు సంబంధాతిరాస్యైయుండగూడదు. ఆపరాధమున్నపుడుకేఁపించి పి
దిప పశ్చాత్తప్తఁ డగువాని కధికారమియ్యరాదు. మానసంతు నధికాంతేసిన నధికారి
నెట్లు చేయుచు నిరవైనాముగ నుంచును. చిరకాలమునుండి నేనించుచున్నవాని
కధికారియచ్చి రాజునకధికారము చేయుటకు శంకింపడు. ఉపకారముచేయు స్వ
భావముగలవాఁ డధికారమైనచో నాయుపకారము కేరునెట్టి నర్హధనము హరించును.
చిన్నితనమునుండి తనతో నాడుచు బాడుచుండువాని కధికారిమునిచ్చిన నతిపరిచయము
చేరే దా నే రాజుని నటించును. లోన దుష్టస్వభావము గలవాఁ డధికారియైనయెడల
సర్వావర్థముల నుత్పాదించును. శకుని, శకటాకు లిందులకు దృష్టాంతము. స్నేహితున
కధికారియు రాజా ననశ్రయ ధనమిత్రనాశనమగును. మూర్ఖాధికారియున్న, రాజా
ధర్మార్థముశస్సులకు సంరా మగును. అనర్థవంక పాతములు నిశ్చయము. స్వామిప్రసా
దముచే గర్హించునియధికారి చిరకాలము నర్థిల్లును. తనకు క్లेशము గలిగినను రాజునకు
సౌఖ్యమును గాఢసాధనములు జేయుని పరిజనుతో నేమిపని. గడ్డిపంట లేరికొనితిను
నేనుగనున సుఖమెక్కడ ? అస్త్రనిపుణులు పనులయందు నియోగింపఁబడినవివరీకా
ర్యములం జేయుదురు. కావునవారిని దినదినముచు బరిక్షింపనగును. అమాత్యులనునప్పుట
నిల్లలను బాలింపనఁ గావునెట్టివల్లు. “బుద్ధివృద్ధివికారిణీనియోగినాం ” అని పెద్ద

లు చెప్పుదురు. అయితే నైశ్చర్యవృద్ధి మంత్రుల చిత్త వికారముం జేయుననుట. ప్రతిభువునుడు రాజులభములచే సాధ్యుడగును. ఆతిసమృద్ధుడగు శృంగభూషాధ్యక్షుడు స్వామిపదాభిలాషి భక్షణము, ఉపేక్షణము, ఆశ్రద్ధ, ప్రజ్ఞాహీనత్వము, ఉపరోధము (అడ్డగింత) వ్యాపారాధానవేశము, ద్రవ్యవినియము నివి యమాత్మజోషములు. రాజ్యశాంతియు బహుధికారములును నిర్వహించవలసివది. స్త్రీలవిషయమున ధనవిషయమున స్వజాతీయత క్రికార మియ్యదు. స్వపరదేశముల నపేక్షింపని యధికారి మనిత్యము. అదానక, నిబంధక, శత్రువాశకు లగు రాజ్యాధ్యక్షులే కిరణములు. అనువ్యయవినియము కలిగినపుడు నేర్పుగల కరిణములచే దిన్ని కృషియును జేయవలెను. నిత్యపరీక్షణమును వేచికయున్నోగమునను మార్పుట, ప్రతిపత్తి దానము నియోగులవిషయమున నర్హప్రాణోపాయము. పీడింపకుండ నియోగులునుండియు దుష్ప్రణామముల నుండియు నంతిస్సారము వెడలదు. తఱచుగ నియోగులను నుభయపూర్వకాహ్వానము చేయుచున్న రాజులకు సువర్ణవర్ణము కురియును. మాటిమాటికి లిందుచుండిన స్నానవస్త్రము (కొల్లాయిగుడ్డ) దళముగా నెట్టుండును. దేశమును పీడింపకుండ బుద్ధిచేతను బురుషకారముచేతను వెనుకటిపన్నులను బెంచుచు ధనమానముల నొందవగు ఎన్ని డనివియుండు గుణములతో వానినాపనియించే నిశుమించవలెను. సేవకుల కార్యనిబంధనహేతువులు బుద్ధిపురుషకారములే గాని స్వామిప్రసాదము గాదు. చూడకుండ జేయువాడు శాస్త్రవేత్తయైనను గర్జలయందు విషాదముం జెందును. అపత్రుతీకారమునం గాక మిత్రకృష్ణుడు రాజునకు నివేదింపకుండ నింతయుఁ గార్యముంజేయరాదు. కపటచార్యులవలన నకస్మాత్తాభముం బొందిన వెణిజుని మూలధన మాత్రాఃకిష్టనిగాఁజేయవలయును. మూలధనముకంటె ద్విగుణాధిలాభముగడించు వ్యాపారిరాజునకు ధనాగారమువంటివాడు. నియోగులు పరిస్పరికలహముం జెందుట రాజులకు నిధిభించుటయే. నియోగులలక్ష్మిప్రభువుల రెండవ ధనపుగొట్టు. అన్నిటిలో ధాన్యసంక్రమము గొప్పది. మనుష్యులకు జీవికాధారప్రయత్నముకంటె నితరము వ్యర్థము. విశేషధనము నొటఁబెట్టుకొన్నను ధాన్యమువలెఁ బ్రాణత్రాణమును చేయఁజాలదు ధాన్యములలోఁ జిరకాలముండువనియాళ్ళు. ప్రాణధాన్యమిచ్చి క్రొత్తధాన్యముగూడగొనుచుండవలెను. అన్నిరసములలో లవణసంక్రమములే మము. అన్నిరసములంగూడిన యాహారమైనను లవణమిరితము కానిచో గోమయతుల్యము.

19 జనపతిసముద్దేశము.

భవధాన్యహిరణ్యనంపచే రాజ్యమునది రాజ్యము. రాజున కధికారము కోశము ను వృద్ధిని నిర్దేశించునది దేశము. వివిధవస్తుప్రదానముచేత స్వామిగృహమున గజాశ్వాదికము విశేషింపఁజేయునది విషయము. సర్వకామములం దీర్చుటచే నరపతి వృద్ధయాయుండనముఁ జేయునది మండలము. పర్ణాశ్రమాచారలక్షణమునకుఁ గాని ద్రవ్యోత్పత్తికిఁ గాని స్థానము జనపతము. జనపతి యుత్కర్షణకారణమున వృద్ధయదారణము చేయునది దాంకము. అపూర్ణసమృద్ధిచే స్వామిని సర్వవ్యసనములనుండి నిర్గమింపజేయునది నిర్గమము. జనపత మనఁగాః - అన్యోన్యరక్షకమైనదియు, బంగారు షెడలగు ఖనిజధనమును శేనుఁగులు గలదియు, అతిపృథ్వులు నతిహీనులు లేని గ్రామములతో నిండినదియు బహుపదార్థయుతము, ధాన్యహిరణ్యములచే లాభమునెంచు నంగదులు గలదియు బంటలకు నదులయాధారము కలది పశువులకు జనులకు హితవైనదియు, శ్రేణులు, (పదంగం పాలించు మంగలి చాకలి మాల మాదిగ రాళ్లు పెక్కువనివాండు, కిల్వలు) కూద్రులు సేవ్యగాంధుం గలదియు, విషత్సంహారము (జల్లుచేయు నీరును గడ్డియుఁ గలది) తోడు, తాళ్లు, ముఁడ్లు గిరిగవ్వారములు గర్తములు పర్ణాధారమునం బండు భూములు సర్పములు, చెంచులు, మేచ్చులు మిక్కుటనుగఁ గల యూళ్లును స్వల్పసౌక్యోత్పత్తియుఁ దదుఫలాధారమును దేశోపములు. దున్ననినేలను విత్తుచోటను పర్ణాధారమునం బండు పొలములుగలచోటను సదా దుర్భిక్షము వాటిల్లును. తృతీయు లెక్కుడుగాఁగల గ్రామములలోఁ బ్రతిదినమును స్వల్పవిషయములలోఁ గూడ యుద్ధములు జరుగుచుండును. బ్రాహ్మణులు విశేషము నుండిలేని రాజులకు విధిగా నీయవలసిన ధనమైనను అభ్యర్థ్యముచేఁ బ్రాణముపోయినను స్పృంఠపదనములచే నీయరు. విదేశస్థుఁడు వచ్చి ముఖ్యోన్యోగముగాని మఱి యేదిగాని కోరినపుడు వాఁడుప్రవేశింపఁగలిగిన తెలిసిన దానమానములచే నితర దేశములకుఁ బంపివేయవలయును. పరదేశప్రజ వచ్చిచేయు నుపద్రవము స్వల్పమైనను రాజునకు విశేషధనవ్యయకారణము. సన్యమిని గింజలు పోలు పోనుకొనుకఱి నుపద్రవము కలిగినచోనది జనలకు దుఃఖప్రదము. పోవులు నూర్చు దినములలో రాజసేనాప్రచారము కలిగిన దుర్భిక్షము రాకమానదు. ప్రజలకుఁ గల్గినబాధలన్నియు రాజు కోశమును క్షీణింపఁజేయును. ఒకచేర సేనాధికముచే నుపద్రవము జెందినప్రజకు రాజాన్వమిచ్చి యనుగ్రహింపవగు. మర్యాద నతిక్రమించినచో ఫలవంతమగు భూమియు మహారణ్య మగును. రాజు బీసవారిం గూడ ననుగ్రహించి కూడఁగట్టుకొవలయును సంగ్రహించిన యినుపవేసు పైత మొకప్పుడు పకరించును ఎల్లప్పుడు

దుఃప్రబల కేదియో యనుమంత యుపకారమొనర్చుచుండుటయే ప్రబల యోగ్యుద్ధి కుపాయము. శత్రురంబుననున్న యాపణపీఠి (బజారు) న్యాయముగాఁ బరిపాలించుకొన్న చో నదియే రాజానకుఁ గాచుభేదము. రాష్ట్రమునందలి గ్రామములలోని ప్రబలకుఁ గడుపునిండగ నన్నమున్నచో రాజానకు దచ్చతురంగబలంబులకును నభివృద్ధి కుగుటకు నందియములేదు. గొప్పయాలమందయు హిరణ్యాదిఃమును కొకాగారాభివృద్ధికి హేతువులు ఆవిష్కరించిన నలువంకలకెంతదూరము వినఁబడునో యంతపరిమాణముగల భూమి దేవాగారంబులకును బ్రాప్తాంబులకును నొసగుదాత కెందును లోపమురాదు పృథిగ్పాఠయు సంకసించును. ఒకఁడు తృణకంటఁబాదిభేదముం గావించి బాగుపఱచె నింకొకఁడు దానికే బ్రాకారము నిర్మించె నింకొకఁడందల్లుఁగట్టుకొనియె. నింకొకఁడది ధర్మశాలఁగావించె. నిందెవ్వరికించెక్కువ బలమున్నదన్నచో నొకరికన్న నొకరు క్రిమి క్రిమియుగా బలవంతులు రాజచిహ్నము ధరింపకుండ నెప్పఁడును మండలమునుండి పోరాదు రారాదు. పృథేకించువానిగాని పోవువానిగాని పక్షింపకుండ నీమాధికారి విడువరాదు. ఒకపూనాథిపతి (పర్తకునివేసము) పణ్యనస్తు గ్రాహి వేషముఁదొప్పిన భటులచే మండలమందుం బృథేకించి చిత్రికూటముం గ్రహించెననివెనుచున్నానుఁదా! ఖేటఃఖడ్గపహాయుఁడైన మదుగ్రీడు కాంచీపురాధిపతియొగొనియెనని విందుము. వయ్యోల రాజాధియోగముకంటె సర్వజనవిశుద్ధి హేతువు హాసించులేదు.

20. దుర్గసముద్రీశము.

దేవి నెదుర్కొనుటకు శత్రువులు దుఃఖింపదుకో యది దుర్గమునాఁబడు. విజిగీషువగు రాజానకు శత్రుజయోద్యోగవిషయమై కవ్వములేకుండఁ జేయునది దుర్గమని కొందఱిపఠితులు. ఆదుర్గము స్వాభావిక మనియు నాహార్య మనియు రెండువిధములు. స్వాభావికమనఁ బర్వతశ్రీపాకారందులు స్వతస్సిగ్గులుగాఁ గల ప్రదేశము. ఆహార్యమనఁ గల్పితంబులగు తాదృశశ్రీపాకారములు కలది. ఉచ్చగ్రహదేశకంబులను పహ్ని ప్రజ్వేలినోపాయమును నింధనోదక సమృద్ధియు ధనధాన్య రసావసమృద్ధియుఁ బ్రవేశ నిర్గమసాధనంబులును గలిగి వీరపురుషులచే సంరక్షింపఁబడుటయే దుర్గసంపద యనఁబడు. ఆదుర్గప్రదేశమున శత్రువుల కీసమృద్దులు తిట్టసింపకుండవలయును. ఆదుర్గప్రదేశము పరాధిపమున కాస్వరము. దుర్గములేని రాజుఁడు నముద్రనుఘ్యమున నొడనుండిపడి నవానికిం పోలి నావత్కలమున వేఱి యాశ్రయములేదు. తగిన నన్నాహము దానికిం దగిన యుపాయము. తంత్రములు పన్నుట దోషములు కన్పించుట ఘోరః ప్రమాద ప్రయోగము నను నివి పరిదుర్గలంఘనోపాయములు.

21. కోశసముద్దేశము.

సంపదాపదలు రెండింటియందును స్వామికే దంత్రాభ్యుదయముం గూర్చుచు ధవముంగూర్చుకొనునది కోశము నాంబడు. రత్నములు బంగారు వెండి విస్తారముగా నుండుట. వ్యవహారోపయోగముగల పెక్కువస్తువులుండటం ఆపదవచ్చినపుడు తటస్థునగు మహావ్యయంబున కోర్పుటయుఁ గోశలక్షణములు. రాజును గోశమేరక్షించునది. రాజానకుఁ గోశమేప్రాణములుగాని ప్రాణములు ప్రాణములుగావు. కోశహీనుడగు రాజు రాష్ట్రము కూన్యమగునను భయంబునఁ బౌరులను జానపదులను నన్యాయముగాఁ దోచు. రాజనఁగాఁ గోశమేకాని రాజశరీరముకాదు. ఎవనిచేత ధనముకలదో వాఁడు విజయి, ధనహీనుడు భార్యచేఁగూడఁ విడువఁబడును. ఇతరులు విడుతురని చెప్పనేటికి. పురుషుఁడెన్నఁడును గులాచారమువలని సేవ్యుఁడుకాఁడు. విత్తమున్నచో సేవ్యుఁడగును. విత్తముగలవాఁడే మహాకలీనుడు నదాచారసంపన్నుడు, పరులను సంరేనపఱచని మహాకలీనతయు నదాచారంబును వ్యర్థంబులు. నీరులేఁపోయిన నెఱిపెద్దచెఱువైన నేమి, దేవాగారిములయు బ్రాహ్మణులయు ధర్మధిరారులయు సత్తాధికారులయు పరిశ్రమలయు ధనవంతులును సంతానరిహితులు నగు విధవలయు గ్రామాధికారులయు గణికలయు ననుపయోగియగు ద్రవ్యంబును రాజు కోశార్థమై బల్లినైన హరింపవచ్చును. మంత్రులయు ప్రజలయు ననుపయోగిద్రవ్యమేనియుఁ బ్రార్థనాపూర్వకంబుగఁ గ్రహించి కోశపూరితఁ గావించవలయు.

22. బలసముద్దేశము.

ద్రవిణదానంబుశలనను బ్రీతుభాషణంబువలనను సత్యాచారనివారణంబువలనను రాజుం గాపాడుంగాన బలమని చెప్పవచ్చు. చతురంగములయందును నేనుఁగులు ప్రధానాంగము. ఏనుఁగునకుఁ దన యవయవములే యాయుధములు. ఇతరబలమున కట్లుకాదు. రాజులవిజయమునకు దంతులేప్రధానములు. ఒక్కయేనుఁగు సహనయోధులను జంపఁగలడు. వేయిమంది యోధులు తన్నుఁగొట్టినను నలరుదు జాలి కులము వసప్రచారము. దంతావళములకు ముఖ్యమయినదికాదు. శరీరము బలము శార్యము శిక్ష తదుచితమగు సామగ్రియుఁ బ్రధానంబులు శిక్షింపఁబడని యేనుఁగులు రాజుల యర్థప్రాణములు హరించువి. శిక్షితములగు నేనుఁగులన్నచో సుఖముగాఁ బ్రయాణముఁ జేయవచ్చును. శత్రుపురముల మర్దింపవచ్చు. పరప్రహములు ఛేదించవచ్చు. నదులుమొదలగువానికానకట్టిగా నుపయోగించుకొనవచ్చు. వెయ్యేల మాటలాడుట తప్ప నిశరవి

నోపములన్నియుఁ బడయవచ్చును. పొత్తిబలము నైనయనునకు నడనేర్పిన యాకారము ఆశ్వబలప్రధానుడగు రాజానకుఁ గదనకందుక క్రీడఁగావించు సిరిప్రసన్నయగు, దూరస్థులగు మార్పులగుఁడఁ జేరికి దొరకదురు. ఆపదలయందుఁ దురంగములే మనోరథసిద్ధి (పాటిపోవుట) కిఁ గారణములు. వెళ్ళుట పాటుట యెదురుకొనుట పరనైన్యభేదము. ఇవి తురంగసాధ్యములు. నమయైన భూమియు భనుల్వేదపారంగతులయి ప్రహరణలగు ధానుష్కులు గలరాజానకుఁ బరవిజయ మన నెంతటిది. రథములచే మద్దింపఁ బడిన నైన్యమును సుఖముగా జయింపవచ్చును.

మందు మాళికులయు దరువార భృతకులయుఁ బిప్పట శ్రేణిగిత్తులయుఁ బరఁపడి మిత్తులయు ననంతరమున నాటవికులయు బలమును బ్రోవుచేయుటకు రాజా ప్రయత్నించవలెను. నితరబలమును నుత్సాహముకొలదిఁ జేర్చుకొనుటయును. విజగీషువు విజయయాత్రయందుఁ బరనైన్యమున దగ్గించుటయందే ప్రయత్నించుటయు మిత్రభావమును గత్తి జెబ్బలకొర్పుటయు నస్త్రప్రక్కస్త్రముల నెఱుంగుటయు స్వభావకూరిత్వంబును ననురక్తత్వంబును నను నివి భటగుణములు. మూలబలమునకు విరోధము రాకండ నితరబలమును రా జర్థదానంబునను ననూనంబునను ననగ్రహింపవలయు. ఆపదయందును బాటిపోనిదియు నపరాధముజేసినను ద్రోహచింతలేనిదియు యులకు నభేద్యమయినదియు మూలబలము, ప్రభునిస్సాహము నైన్యమున కుత్సాహముఁ గలుగఁజేసినట్లు ద్రవ్యవ్యయము కలుగఁచేయును. స్వయముగా విమర్శింపకుండుట. ఆకపెట్టి ద్రవ్యయాయకుండుట. ఇచ్చటకుఁ గాలయాపనముజేయుట వ్యసనములనుండి మరల్పకుండుట. యుత్కృష్టకార్యమొనర్చినప్పుడు నన్నానింకకుండుట ననుని నైన్యమునకు విరక్తికారణంబులు. తానువిమర్శింపక పరులచే విమర్శింపఁజేయఁబడు నైన్య మద్దతంత్రములకు దురనుగును. ఆక్రెతభరణంబునందును స్వామి సేవయందును ధర్మానుష్ఠానమందును భోజనమునందును శయనంబునందును ధర్మానుష్ఠానమందును బుత్రోత్పాదనమందును ప్రతినిధులు పనికిరాదు. ఎంతయచ్చిన భృత్యుఁడు సంపూర్ణమనోరథుఁడగునో యంతద్రవ్యము బహుమాన మొనఁగ రాదు తనద్రవ్యమును ఖర్చుపెట్టుకొనివానిని రాజా దండింపరాదు బుద్ధిమంతుఁడెవ్వఁడు తనయింటికిఁ దాను గన్ననుద్రవ్యికోనను, కాలమున పన్నించని మేఘమొందులకు. ఆశ్రతులను వ్యసనమునుండి మరల్పని రాజా పనికిమాల్సినవాడు. కార్యకార్యము తెలియిన రాజా నెండగ్గఁబ్రాణవ్యయమైన సరకునిక నీనింపఁడు.

23 మిత్రసముద్దేశము.

నందవాసములు రెండింటినుందును విడువనివాడు మిత్రుడనబడును, కారణము లేకుండ రక్షింపబడినవాడును రక్షించినవాడును నిత్యమిత్రుడు వాడు ఐశ్వర్యంపరా సమాయాతుడు కావలయు. మిత్రులు క్లాప్త్యనంబంధుడు కావలయును. జీవనాధారమున కైయ్యెవ్వడు మైత్రి నొజ్తుతో! వాడు కృత్రిమమిత్రుడు. ఆపదలయందు విడువకుండుట ప్రవృత్తి నెడఁ గాపట్టములేకుండుట స్త్రీలయెడఁ బరమశుభముగట్ల కోపానుగ్రహముల యందుఁ బ్రతికూలఁపతికూలతలులేకుండుట. ననునవి మిత్రగుణములు. ప్రవృత్తియొనఁగినఁ బ్రణామముఁ గనపఱచుట విషత్తునందుపేక్షించుట శత్రువులతో సహవాసముచేయుట మోసపుచ్చుట అతివినయము ననునవి మిత్రదోషములు, స్త్రీలతోడి చెలిమి వివాదపడుట సర్వదాయాచించుట. ఆన్యోన్యదోషము లాకర్ణించుటయు నవి స్నేహముచెడుటకుఁ గారణములు. పాలకంటె మైతిగల పశువు కఱియిండులేదు. కల సింహమాత్రమున నీటినిఁ దవలొసమానమయినదానివలెఁ జేసికొనుచున్నవి, నీరముకంటె ను మిత్రములేదు. తానుకల సింహమాత్రమున కీరమును పృథ్విపఱచును మిత్రులు వ్యసనము తటస్థింపినతఱిఁ దానుక్షీణించును. తిర్యగ్జంతువులువైత మేదోయొకయుపాయమునఁ బ్రత్యుపకారముఁ జేయుటయుండు వ్యభిచరింపవు వనుజులుమాత్రమట్టిపాలకారు తృణార్ఘ్యముగనొక నూతఁగ్రోతియు సర్పంబును సింహంబును నొకజూదరి వైవయోగంబునంజేసి పిరికి, ఆరారింబోవు బాటసారియొకఁడు దయాళుండై వారినుద్ధరించెనట పిదప ఘాతుకములగు తిర్యగ్జంతువులును నతని హఠాఁగించి చనినవనియు జూదరిమాత్రము వానితో మైత్రిఁగావించి యుజ్జమునీపురంబును నొకచోట నిద్రించియుండగా వారిప్రవృత్తులయు పారించెననియు నొకయుపాఖ్యానము కలదు. మిత్రులు వాఁకఁ బంపిండ్లనువాడు గౌతమునిచేఁజంపఁబడియె నని యుపాఖ్యానము కలదు.

24 రాజరక్షితసముద్దేశము.

రాజు రక్షింపఁబడిన నందఱు రక్షింపఁబడుదురు. కావున సామ్యుడగు రాజు నందఱు రక్షింపుచుండవలెను. ఐశ్వర్యంపరితయుగాఁ బితృపితామహుల నాటనుండి యు పచ్చు ఐశ్వర్యంబు జన్మించినవాడును క్షత్రుఁడును ననునీక్షంబును గృతేంద్రియంబును నగువాని రాజు తినితలీనింరక్షింపఁగా నుండుకోవలయును. మానవ్యుడగు ప్రవృత్తింబును జీవయన్యదేశీయుని రక్షకునిఁ జేయరాదు. స్వదేశీయుఁడైనను నపకారము కల్పకు పొందిన వానినిఁ జేర్చరాదు.

మనోవికారమునకు మందులేదు. కల్లియుఁ బిచ్చిదైనచో రాక్షసికాదా! ప్రసిద్ధులు తెలివిలేటలు గలవారైనను మంత్రులు చిత్తవికృతిగల రాక్షా నాపదనుండి తప్పింపలేరు. నమస్తావయవోపేతుఁడైనను దేహి గతప్రాణుఁడైనచో ధన్వంతరియంతటి వైద్యుఁడనియు నేమిచేయుఁగలఁడు, రాజానకు స్త్రీలసన్నులు దాయాదులంతకంటె నాసన్నులు గావున మున్ను స్త్రీల వలననను పిదప దాయాదులవలనను దరువాతఁ బుత్రులవలనను రక్షింపఁబడవలయును. త్రోతిమొదలు చక్రవర్తినరకు స్త్రీలకొకై నమస్తకస్థములు పడుదురు స్త్రీలులేవిచో నేమియున్నను మృతాలంకారములు కావున స్త్రీలు తీరనముద్రతీరస్థలివలె విషమునకును నమృతంబునకును గూడ నాటఁజుట్టులు. మొనరికొరలవలె నాంధ్రు నవాజముగ దుస్స్వభావము కలవాడు. కావున వానిని వశపఱచుకొనుట దేవతలకేనియు నశక్యము రూపవతియు సాభాగ్యవతియు నదాచారవతియు నిర్దుషయు వగు భార్య గొప్పపుణ్యము చేసినవాటికేగాని లభింపదు అతికామము కలిగి మున్నగునకు వశపఱిచానులగు కామినుల రక్షింప నెవ్వరికినిఁ దరముకాదు. పరపుత్రపులకుఁ జూపింపకుండుట. యవనర మైనచో సంభోగిండుట. సర్వసాధారణముగా ద్రవ్యమొనఁగట దర్శనాలాపములయందు సర్వసాధారణముగు స్పృత్తికలుగటయు ననియున్నచో నేకాంతయు నపరాధముఁ జేయుదు. ఈస్థితార్థసిద్ధియందు స్త్రీలు కామధేనువులవంటివారు పరగృహీతలగు స్త్రీలయందు ప్రియత్వమును శత్రుత్వమును గూడఁ దలంపగూడు. తారణవశంబున నాంతరియకముగా (పదలుటకు శక్యముకాకపోవుటచేత) తటస్థమైనచో, వేపచెక్క తిన్నట్లునభవింపవలెను. ఋతుస్నాతమును స్త్రీసంభోగపాత్రురాలు. ఋతుస్నాతాపరాధము మహానర్తకము. ఋతుస్నాతాపత్యాముఁ గావించినవానికిఁ దివ్రాణవిముక్తిలేదు స్త్రీరూపకుడునగును. అపకారముఁజెందినస్త్రీలు తాము నత్రులలేదా పఠింఁ జంపుదురు స్త్రీలుచేయుటకు వెనుఁదీయుతార్యమేలేదు పెండ్లియాడకుండుట మంచిదికాని పెండ్లియాడి భార్యాపరిత్యాగముఁగావించుట మఁచిదికాదు. దున్ననివానికేపాలమేల. నవనిఁ దెచ్చికెట్టుట భరతాయయోగ్యత తీరస్కరించుట సంతానములేకపోవుట చిరివీరహము నివి స్త్రీలకు విరక్తికారణములు. స్త్రీలకు నవాజంబుగు గుణముగాని దోషముగాని లేదు. ఎటువంటిపతి దోషిని నట్టివాండగదురు. అనువాండకు దౌత్య మాడువాండ్రే చేయుదురు. పక్షులుగూడ నితరపక్షిసంయోగమును దమయాండ కఁగిఁరింపవు. మనమృలమాట చెప్పవలయువా! పంకవృద్ధికొలుకును నసర్వనివారముకొలుకును నాస్త్రలోకమునకు బాధకలుగుండుటకును స్త్రీలు ప్రయత్నపూర్వకముగా రక్షింపఁబడుదురుగాని ఉపభోగార్థము కాదు. యధాకామముగా కామి

సులగు వేత్యలను జేరఁదీయుట యనర్థములకు గారణము. మఱియు నశుభములు తెచ్చిపెట్టుపని. దావారికుఁడు లేని రాజద్వారముం బ్రవేశించుట కప్పురు సంకేహించురు. కంచమువలె వేత్యలు సర్వసామాన్యము. వారియందు భార్యమర్దములు పొందవలసిన యవసరమేలేదు. రాజు పరిశుద్ధురాలగు తల్లికడుపున జన్మించినవారును నెల్లు గడప చాటనివారును నగు స్త్రీలతో సంభోగింపవలయు. రాజునకు పరిస్త్రీగృహప్రవేశము కష్టము ఎల్లకప్రవేశమువంటిది. రా జెంత యవసరమైనను స్త్రీగృహమునుండి తీసికొనిరాబడిన పదార్థము తినరాదు. తా నాస్వాదించు వస్తువులు బివయమై స్త్రీలను నియోగింపరాదు. స్వాతంత్ర్యము వహించినస్త్రీలు చేయని దుష్కర్మములు లేవు. మణికుండలమును పట్టుమీపి నిజరాజ్యమునం దనకు స్వాతంత్ర్యమును కోరినదై విషదూషితమగు మద్యగంధూమమిడి భరికాయగు నజరాజుం జంపె. విషవిళితమగు లత్తుక యధరఁబు నకుం బూసికొని ఎనఁతిమతి యనునది శూరిసేనాధిపతింజంపె. దళాణకేశములయందు వృకోదరియనునది విహ్వలిప్తమగు మేఖలామాణిక్యముచే నదనార్జవునుక్కడంచె. వాడియంచుగల యద్దగున మదిరాక్షి యనునది మగధదేశంబున మన్మధవివోదునిం గెడపె. చండరస పాండ్యదేశంబున కొప్పునంచాచిన కల్తిచే ముండీని గండడంచెను. స్త్రీలు క్రీడాసుఖములయెడల నవ్యుత్కృష్టము వంటివారును కల్లునూతివంటివారునుఁ గూడ నగుచున్నారు. వాసుకృత్యదుష్కృత్యములు నిరాకాయించుట కప్పుడ డధికారి. స్త్రీలకు సంతానముం బొందుటయుందును గృహార్యులయుందును శరీరసంస్కారంబందును కయవాసనమందునుం దప్ప దక్కినపనులయందు స్వాతంత్ర్యమియ్యరాదు. స్త్రీల యుండిన పెత్తనము అంపమువలె భరికాల హృదయమర్చిచ్చెదము చేయకుండయూరకే పోదు స్త్రీవస్తుండయుం పురుషుఁడు నదీప్రవాహమధ్యమతమగు పాదపము వంటివాఁడు. పురుషుని చేతిలోనున్న యాఁడుది ఖడ్గముపైవలె కలుగఁజేయని యానందము లేదు. పెక్కుస్త్రీసంతానముం గనరాదు. స్త్రీలకు శాస్త్రవ్యుత్పత్తి గలపరాదు. సహజముగ జన్మమైన శాస్త్రజ్ఞానము గూడ స్త్రీలయందును శస్త్రధారులయందును విషమించును. వ్యోమనక్తి ప్రాణమాండ్రవ్యములకు హానిచేయును. వేత్యలు ధనమనుభవితురుగాని పామర్యుల ననుభవింపురు. ధనహీనుఁడగు మన్మథునందైనఁ బ్రీతి యుంచరు. వారి కాంతిలకు విస్తారము ధనమొసగువాఁడు తుదకు దుఃఖ మనుభవించును. ఎవ్వఁడు తనధనముచే వేత్య నర్థుఁడని జేసి యా ధనమును తుట్టతుడకితములకు ధారవోయించునోవాఁడు పశువులకుం బశువు. ఆధికద్రవ్యమొసఁగి వేత్యననుభవించువాఁడు చిరకాలము సుఖ మనుభవింపడు. అనుభవించినను దానియందు పెక్కునర్థములు గలవు. వే

శ్వ నెంతకాపాడినను పరపురుష సేవనరూపమైన నిజప్రకృతి వీడదు. ధనానక్తిచే పరపురుషులను సేవింపకమానదు. కడుపునిండినను కుక్క యెముకలను వీకకమానదు. పంచదారకలిపినపాలు పోసినను పాముకోరలయందు విషము పుట్టకమాననా? కోతికి వేయిమంది కోతులెప్పినను చావల్యము పోవునా? వేము చెఱుకుపానకములో మంచినను చేతే. దుష్టులీశులం గారవించుట సత్కులీశులకు కోపకారణము. కోశస్పృధి దాయకులకు వికారము గలుగజేయును. శుభారంభములచే శరీరమునకు కారుణ్యముఁ దెచ్చుకోవలయుఁ గాని నేఱుతెఱంగున దెచ్చుకోజనదు. రాజు కొడుకునకైనను సత్కులీశునకైనను భక్తియును విశ్వాసంబును వ్యభిచారాభావంబును నేర్పవలయు ఉచితకిర్మగులయందు నియోగింపవలయు. ప్రాణబాధయు బహుజనవికోధంబును మహాపాతికంబును వచ్చుకార్యములందు దప్ప నితరకార్యములయందు బుత్రుఁడైనను రాజాజ్ఞ జపిదాటరాదు. బలవత్సముగల శత్రుగ్రహమునెడల నాప్తపురుషవిశ్వాసము నుంచవలయు. లేదా, గూఢక్షేపముగల దూతవలనఁ దెలియవలయు. దున్నుద్ధిగల సుతునియందుగాని బాంధవునియందుగాని దురభినివేశము వలవలయు. కమారుఁడు నజ్ఞ ససేత్వముగాని వో నతఁడు దుష్కుశ్రుతుడని తలఁపవలయు తేత్రలీజముల వైఠీశ్యము సంతానమునకు వికారము గలుగజేయును. కులశుద్ధియు, దంపతుల కన్యోన్యప్రీతియు మనోనైర్మల్యంబును వోవమాషితముగాని ననుయంబును విద్యాలక్ష్యులను గలుగజేయు మంత్రముచే పరిపూతముగు పరమాన్నము భుజించుటయు నను నవి యుత్తమపురుషజన్మంబునకు కారణములు గర్భగుళుంబును జన్మకర్మంబును సంతానమునకు దేవాలాభాత్మలీలాభములయందు కారణముగును. బాతియోగ్యంబగు సంస్కారములేనివానికి రాజ్యమందును (వివాహం) ప్రజజ్ఞయందును నధికారములేదు. యోగ్యుఁడైన నితరుఁడు లేనియప్పుడు పుత్రోత్పత్తివలకు విఃలాంకుండు గూఢ రాజపదమున కర్హుండు. రాజపుత్రులకు పాదుసంపాతమైన విజయము నయము వభ్యుదయమును దూషింపదు. చెదకోటికిన కట్టవలె నవనితుండగు రాజ రాజ్య మభియోగమాశ్రంబుననే భంజించుటకు శక్యమగును. ఆత్మలచేతను విద్యావృద్ధులచేతను సంస్కరింపఁబడని రాజపుత్రులు సుఖమాదులు. తల్లిదండ్రుల నవమానించు రాజపుత్రుల కభిముఖులగు సంపదలుగూడ విఘ్నములగు. ఎనిబన్న దురపవాదోపహతమో వానియ్యాము కాల్యనా? ఏకార్యమునందును రాజపుత్రులు తండ్రియానతి మీరరాదు రాముఁడు క్రమమునందుగాని విక్రమమునందుగాని తక్కువవాఁడా? యతఁడేల తండ్రిమాటం బట్టి ననివాసము చేయవలయు. తనయిచ్చవచ్చినట్లు నడచు కొడుకునకు తండ్రియేల శత్రువుగు, ఎవ్వడవా

త్రకర్తము చేయునో వాని యాత్మను వాడే చంపుకొనుచున్నాడు. తండ్రియందు రాజ్యభారమున్న రాజపుత్రులే ధన్యులు. కుఖము కలుగఁజేయని సంపద యొందుకు. అధికవ్యాసంగము వందలకొలది దుఃఖములను కలిగించును. అఫలారంభము లెవ్వరికి కుఱివహములు? లాతివారి పాలము దున్నిన ఫలమేమి. దానిపంటకు త్రేతాధికారియే యధికారిగదా? కొడుకులు, తమ్ములు, సవతితమ్ములు, పినతండ్రులు, జ్ఞాతులు, దాహిత్రులు, నాగంతుకులు, కీరియందు దాఁడప్రాప్తియొడల నొక్కరికంటె నొకరు తక్కువ వారు. ఎండిపోయిన మొగము, నల్లని మొగము, పలువిధములగు వాక్కులు, మిగుల చెనుటపట్టుట, మాటిమాటికావలించుట, శరీరకంపము తొట్టుపాటు. వాహ్యోక్తీతనము, అవేగము, పరిభ్రామినివాసము, ననునివి దుష్కృతము చేసిన రాజునకును చేయుచున్న రాజునకును చేయఁబోవు రాజునకును లక్షణములు.

25 దినసానుష్ఠానసముద్దేశము.

ప్రస్తుతమూర్తమున లేచి చేయఁదగిన కార్యము లాలోచింపవలయును. కుఖనిద్రచే నుప్రసన్నుమగు వానంబున యదార్థములగు నర్థబుద్ధులను బ్రకటించును. ఉదయసంధియు సాయంసంధియు ధర్మకార్యభోజనతోఁ గడవవలయు. ఉదయమున లేచినవెంటనే తన మొగము నాబ్జవందుంగాని యద్దమందుంగాని చూచుకొనవలయును లేచినవెంటనే నపుంసకుని వికలాంగుని రజస్వలాంసను గనరాదు. సంధ్యాకాలముల యందు శుచియై జరించువానిని దేవతలనుగ్రహింతురు, నిత్యముగా దండిధావనముఁ జేసికొనవలగాని ముఖశుద్ధికాదు, శారీరకకృత్యములకంటె నితిరీకార్యవ్యాసంగ మెక్కువదికాదు. జేయుదుగములు కాదుకొనియున్నను దరంగములులేని సాగరమున స్నానము దొరకునా! వ్యాయామగ్రహస్థానభోజన స్వచ్ఛందవృత్తికాలములను నితరకార్యవ్యాసంగంబునఁ నతిక్రమింపరాదు. శుక్రమును మలమూత్రములను నిశ్వాసమును బ్రతిబంధించుటచలన నశ్చక్రిభగంధరాది రోగములు తిట్టించును గంధలేశమేనియు లేకుండునట్లుగా మృత్తికచే శాంవిధి చేయవలయును ఒపిద్దేశమునకుం బోయినవెనుక నాచునముఁ జేయకుండ గృహప్రవేశముఁ జేయరాదు, దేహమునకు వ్యాయామము రసాయనకల్పమైనది. క్షయరోగికి నజీర్ణరోగికి వాతరోగికి నధికభోజికిని వ్యాయామము పనికిరాదు శరీరాయాసకారియగు క్రియకు వ్యాయామమనిపేరు దేహమునకుఁ జెచ్చుటపట్టు పర్యంతము వ్యాయామముఁ జేయవలయునని శుక్రాచార్యులు చెప్పిరి. శాస్త్రచాసానాభ్యాసంబున వ్యాయామము నెఱవఁ జేయవలయును తనబలము నతి

క్రమించిన వ్యాయామమువలన నర్వాపదలు జరించును, వ్యాయామము చేయువారికిఁ బ్రతరాత్ని దీపనముగాని యుత్సాహముగాని దేహదార్ధ్యముగాని కలుగదు. ఇంద్రియాత్మక మనస్సులకు నూత్నోపన్ధయే నిద్రనాఁబడు, ముఖనిద్రఁజేరినవారికింద్రియములు ముప్రసన్నములగు, పగలు పదియవభాగంబున నిత్యము స్నానమాచరింపవలయును ధర్మాత్మికామములయందు శుద్ధితేఁవారినిగాని దుర్జనులంగని స్పృశించినచోఁ దప్పక స్నానమాచరింపవలయు. శ్రమ చెప్పుట మాంద్యము నివహింపుటయే స్నానమునకుఁఫలము. జీవగురు ధర్మోపాసకములులేనిస్నానము జలచరస్నానము వంటిది. ఆకలియుఁ దప్పియుఁ గొన్నతఱి నభ్యంగస్నానముఁ జేయరాదు. ఆత్మశిష్టుని జూపగావనము మాంద్యంబును దలనొప్పియు వుటించును. ఆకలియగు తఱియే భోజనకాలము. ఆకలిలేనితఱిదిన్నయ్యురము విషమగు, జలరాగమును ఇజాగ్రముఁగావించువానికిఁజీర్ణరోషముండదు. అప్పుముఁదినక ద్రవద్రవ్యముపయోగించువారి జలరాత్ని నకించును. ఒక్కసారి యెక్కువనీరు త్రాగువారికిని జలరాత్ని నిలువదు ఆకొన్నితఱిని దినకన్న నన్నిచేషమును దేహనిత్రమంబును గలుగును ప్రదీప్తమగు నగ్నియందేదియంధనముకాదు ఎఱడుమిరభోక్తకాదో వాడు సంపాదనలు భుజించును. విమర్శమైవదియుఁ బరీక్షింపబడనిదియుఁ జక్కఁగా నుడఁగిదియు రుచిరానిదియు నగునన్నము తినరాదు అకాలమందును దినరాదు. అల్పభోక్తను నవనుకూలుని వాఁలిఁగొన్నవానిని నతిక్రూరుని భోజనకాలమున దగ్గరనుంచుకొనరాదు. పంక్తియందున్నవారందఱితో సమానముగ భుజింపవలయునుగాని వెనుకఁబడరాదు. సాయంకాలమున కాఁలిగాకుండ ద్వివారిభోజియు మరునాటియుపయమున కాఁలిగాకుండ నేకవారిభోజియు భుజింపరాదు. అంతియేగాని భుక్తిపరిమాణము విషయముయి యితఱుని సిద్ధాంతములేదు. ఎంతజీకామగునో యంతయే భుజింపవగు. అపిమితభోజి దేహమునకును జలరాత్నికిని నావనఁజెచ్చి పెట్టుకొనును. దీప్తమగు నగ్నికిం దగినంత భుజింపకుంటయు ననారోగ్యకారణమే! అతిభోజికన్న పరిణామము దుస్తరము. శ్రమార్ద్రవకు భోజనంబును బానంబును జ్వరముదెచ్చును. పానీయమునకుం దగినంత వెలితిగా భుజింపవగు. భుజించినవెంటనే వ్యాయామముగాని మైథునముగాని సన్యోగ్యునికిఁ గారణములు, అలవాటయినచో విషమక్రైతము పథ్యమగును. అలవాటులేకపోయినను బధ్యవస్తువుల దినవచ్చుంగని యభ్యస్తమైనను నపథ్యముఁదినరాదు. బలవంతునకు సర్వము పథ్యమేయని తలఁచి కాలకూటముఁ దివరాదు ఎంతకీషీతమైనను నభ్యస్తమైనను నొకానొకసమయంబున విషము చింపఁగలదు. అనభ్యస్తమైనను నమృతమెన్నఁడును జంపదు. అగంతులకు నతిధులకును నాక్రితు

అకుసు విభజించి యిశి తక్కిననుది మెనఁగవలయు. దేవుని గురువును ధర్మంబును నేవించువాడు కుటిలమతిగాను. మనోనిరోధము నరేంద్రియములను బంధింపఁ జేయును. పురుషులకు స్వతంత్రివృత్తి పరమావధము. స్వచ్ఛందచారులగు నేనుగలు కాననములందోగిమను లేకుండ జేవించుచున్నవి కదా! నరనగు నేచ్ఛాబాపమెకటియుఁ బాంబూలభక్షణ మొకటియు నీరె జే సర్వకాలము జేవించుచున్నను గుఱుముఁ గలుగఁజేయునది. చిరకాల మెత్తగు పృథ్వీమని నిలుచున్నచో రక్తము పుణిపొందువాడు శిథిలములగును. చిరకాలము కూర్చున్నచో జరరాగ్ని విండువాగును. మనసు ఘోలమగును. వాక్కు ముద్దుకగును. శరీరమునకు బొంప పెరుగును. శరీరమునకు విస్తారముగాఁ జెమ్మటపట్టించినచో శీఘ్రకాలములోనే యడిమివచ్చును. దేవాగేహములను దేవకూన్యములం జేయరాదు. దేవుఁడు గురుఁడు ధర్మపు డేనివానియఁడుఁ బృథ్వియనుచురాదు. క్షేత్ర రస్మరిపాకాశయపరావృష్టుఁడు కానిపురుషవిశేషమే దేవుఁడు, ఆర్షణ, ఆజి, ఆనంతః, శంభుః, బుద్ధః, తనూంతఃయను విశేషనామములారేపునీకే కిలపు ఆత్మసుఖమున కవిరోధము కలుగకుండ తేజబలపు విభజించి నర్వకార్యములు నెరవేర్చుకొనుచుండవలెను. ఏకార్యమునకును గాలనియమును లేకుండరాదు. కాలనియములేని కార్యము మరణసమానము ఆత్మంతఃకార్యములకుఁ గాలనియమును పనికిరాదు. అంత్యకర్తావ్యయగు కార్యమునకుఁ గలయోపన చేయరాదు. రా జాశ్చర్యగమునందెన్నఁడు నేమతీయుండరాదు పృథివీనను సస్మియగు ధేనువునకంబ్రదక్షిణము జేయకుండ ధర్మాను మెక్కరాదు. అధికారి గానివాఁడుగాని యిలువఁదగినవాఁడుగాని రాజవధకుఁ బోరాదు. ఆరాధనీయుఁడగు వానినెదురుగాఁబోయి నమస్కరింపవలయు. దేవుడు ధర్మకార్యములు న్యయముగాఁ జేయవలయు. కహకలతోడను నాధిచారిమలతోడ సావాసము చేయరాదు. విలాసకొనికేనియఁ బ్రాణిమలకుఁ దాపకరింబగు పనిచేయరాదు. తల్లియైనను బరిశ్రీతో రహఃపృథ్వీమందుండరాదు. ఎంతలోపమునచ్చినను మాత్యుల నవమానింపరాదు. వారిమాట నతిక్రమింపరాదు. శోధింపకరిడఁ బరస్థానమునఁ బ్రవేశింపరాదు. కూర్చుండరాదు. స్వాజాతవృన్యముచే నాజింపని వాదావాదిః మెక్కురాదు మంచిగాఁ బరిశీలపకుండఁ దీర్థమునుగాని పరకామనిగాని నిన్యాసినిగాని నన్నరాదు. హృదయకాండ్రితేఁ బరిశోధింపఁబడని ముగ్ధునం జెనరాదు. విషవాతకంబగు మణినిగాని యోషణిం గాని నేవింపరాదు. విషవైద్యుని వ్యవస్థను గతంబునం దాల్చరాదు. మంత్రీయు నైదువంతును ప్రౌఠిష్ఠుఁడును శ్చరకుండ నెన్నడునుఁ గొలుపుచేయరాదు. తానుపయోగింపు పృథివీపార్థమును నహ్నియందు

ను నశ్వశుభానుండును బరిశీలించి భుజింపవలయు. తానుచేయు సర్వకార్యములును నమృతయోగంబునఁ జేయవలయు. అంబలీనిఁ దనతో సమానముగాఁ జూచుకొనినచో నెవరికిని ద్వేష్యుఁడుకాఁడు. పరిజనము దినము శత్రుజనము వాయువు నివి వృత్తిరేకముగా లేకుండుటచే భూవికార్యసిద్ధిని సూచించును. రాత్రీగాని పవలుగాని నొక్కఁడును సంఘరింపరాదు మరొకవాక్కాయకర్మంబులను నియమముగాఁ జరుపవలయు. నక్షత్రిన ర్కపర్యంతము సుధ్యోపాసనచేయవలయును. తరువాత ననుచున్నారే స్తనములును ధర్మమే మాడయు నుత్సాహమే తోకయు వనాశశ్రీయంబులే కలకంబులును నయ్యన తాపంబులే కొమ్ములును సత్కృతాంబులే కన్నులునుగా నిలిగి న్యాయమార్గాభిమతియు గు నీభూమియును వాపును నేను బంపాలెందుచున్నాడ. ఎవ్వఁడు దీనికి పరాధము గావించునో వానిని నేను బరిశీలించుచున్నాడ నహించును. అనునీమంత్రమును నమాధియందుండి కొంతకాలము జపింపవలయును.

పురుషులగు నక్షేపింబు కాంతతో సుగమింపరాదు. పృథుపృథ్వీగలస్త్రీల కనురాము రహస్యము. పృథుకాంతమగు శత్రు మఖ్యము. ద్వితీయాపృథ్వీగలవారికి మృదుపవనంబును సకావ్యలంబునగు పృథీకము కావ్యము. తృతీయాపృథ్వీగలవారికి సురితోత్సవమే పృథానము స్త్రీపురుషులకు సమయోగముకంటె మేల నక్షేపింబు మంత్రములు లేవు. సుమయోగమునఁగా నొకరిత్యుక్తియు నొక్కరితీ యుపదేశంబును నొకరితీ వైసద్ధ్యంబును నొక్కరితీ స్నాభాదిః ధర్మంబులును గలుగుటయే. ఆకారగొన్నవానితోడను దప్పికకలవానితోడను బురీషవిమోచనాకాంక్షితోడను నాత్మనితోడను నంగమించిన సిద్ధిప్తును సుతానమును బడయు. వంశ్యాకాలంబునందును పగటియందును నేనా గారిములయందును నుపకముల నుండును మైధనముఁజేయరాదు పర్యనంధులయందును గ్రహగణింపనంబు లగును గులస్త్రీలతో రమింపరాదు. యీవిధి కపవాదేశాస్త్రములేదు. రాజు పరిస్త్రీయంబునఁ దెన్నఁదను దానితోఁగడంబరాదు. వంశమునకుఁ బ్రాయమునకును స్మృత్యమునకుఁ బర్యవశము విధియునకును దగిన వేదంబును నమాచారంబును నెవని గురికొంపఁజేయును. పరిష్కరమునకుండఁగాను బరిగోధిం పకుండఁగాను రాజులయనునశేషువును బ్రీతీకేవలఁ దేవస్థువునబయటికిఁ దీరికొనిపోరాదు. కుంతిలాభిమతి దూతవేషధారియై పల్లాదనరేండుగిం దునినట్లును నశ్వశతి విమర్శితునిగా మేకొమ్ముచేతఁ గుశధర్మాధిపతిఁ బంపింపును వినుచున్నారను. అవిశ్వస్తులయం దెందునే క్రియయు సిద్ధింబుదు.

26 (సదాచారసముద్రేశము.)

అతిలోభ మతివిశ్వాస మత్యుగ్రహము సీమాటిచేతను భూస్థితియంతవాడే ని వందింపబడును. జంపబడును. బలవంతునితో విరోధ పడినవాడు దేశాంతరమునకు లేచిపోవలయు లేదా వానితో సంగతిగావించుకోవలయునె కాని యన్యథా తే మోపాయము లేదు. దేశాంతరమునకు లేచిపోయినవానికిఁ బొరుష మెక్కడిది? తనస్వరూపము తెలియకుండ నుంచరించినచో వాడు గొప్పవాడైనను దక్కువవాడే. అర్తులకు ధర్మబుద్ధి మోడగుచుండును. ఎవ్వఁడు స్వయముగా ధర్మమందు బ్రతిపత్తికొనునో వాడు సీతోగుండు. వ్యాధిగ్రస్తునకు దైవముకంటె నెక్కువమందులేదు. ఎన్నని జన్మయు దురగివాచల పాలుగానో వాడు మహాబుద్ధిగాలి. మండవతులు ఎరాధనలులుగ నస్తువులందు స్వోత్కర్ష వెలిఁబుచ్చుకొనుచుండును. భయసమయములుం లేడుకే ధైర్యముపలంపింపవలయు. రిణమందుకు శరణుధానమునందును మోహపడు నతిడేటి ధానుస్సుడు. మరణమందును మనస్సంధానమందును మోహపడు నతిడేటి తపస్వి. కృతికి బ్రతికృతిచేయనిచో వైహికానుష్ఠిక ఫలములు రెండుమలేవు శత్రువులవలననైనను ముంచిమాట గ్రహించునగు. కలకాకాటిత్వమున దీర్ఘితి నడఁదీయుటయు దుర్మతుల ఘోరియు కాని నజ్జన ఘోరియు కాదు. ఎవకులబ్ధులును సంపదచేత నే నంతసేచి మరలఁ దప్పియును; ప్రాముత్త్యముఁ గావించుచో వానికి నీతి యభియభికాదు. వైరామ్యంధ యెవ్వఁడుపశమింపఁజేయఁచో వానికి వంశవృద్ధి యెట్లుగ. భీతుల కభయ దానము కన్నఁ బరమమగు దానములేదు ఉత్సాహము కామితార్థములను చితుకుచుండును. అందఱికిని గల్పవృక్ష పాత్రయుండగు ప్రభువు తనయొడల సంధ్యుండగుటకుఁ గారణము తన దురదృష్టమో తన యపరాధమో యని తలంపవలె. ఎవడు హలధవనును వృద్ధివలనపడు డననుభవించునో వాడత్యంత దుఃఖితుండగును మూర్ఖుడైతిన పతితుల తోడినహవాన మెవ్వనికిని శ్రేయస్కరముకాదు పాపద్రావిణమువలె నెవ్వని చిత్రానురాగము త్యాగింపవో వాని సంతోష మితులలకు ఫలకాఢికాదు. తన కొలఁది యెఱుంగుండఁ బరాకర్మించినచో నెవ్వఁడు పరాధవనుఁ జెందకుండు. పరిభ్రమోమునకు కాలియెన్నఁడుకు బ్రతికీయకాదు ప్రాప్తునవ్యాసమే బ్రతికీయ కాని ఆనమయకొప మెంతివిశ్వాసమున్నను పరిజనమునకు వైరిన్యము కలుగఁజేయును. చచ్చినవాఁడెవయమయి యెద్దయ జనదు. వాకిం దగిన యుత్తర కీర్తయలు జలుపఁ దగు. అట్లుచేయక యెచ్చినచో కన్నీటి బిందువులె శ్రేయం వ్యాసయంబుల కంగారంబులుగ. నట్లేచ్చినచో వాడు

మగల బ్రతికి నేనిదుఃఖింపవచ్చును. చిరకాలము శోకము హృదయమునం జేర్చుకొన్నచో నది ధర్మాత్మ కానుమల కుచ్చాసన చెల్తును. తానుపరిదుర్గదయ్యు నెవ్వఁడు విషయములం దభిలాషఁడునో వాడు కింపురుఁడు. అపరిచితులయొడఁ బ్రేయపూర్వ కానురాగముఁ గన్పఱుచువాడు దేవసమానులు. ఈలోకమున కాత్మకమగు కీర్తి సంపాదించివారు మృతులఁగ్యును మృతులుకారు. ఎవని కీర్తి చేత భువనములు ధర్మశ్రేయములు కావో వాడు భూభారమున కై జనించినవాఁడు. పరోపకార పారీణులకు శరణాగతులయొడఁగితిమి నను. అభిలాఁకితముల ఎవఁ బరాభిమాన చేయుట మహాపాతకి లక్షణము. ఏరాజునకు విద్విట్పథులయందుఁ గాని విశ్వత్పథులయందుఁ గాని గుణగోప్తుఁడ పాపిల్లయైతఁడో వానికి విజయంబును సభ్యుడయఁబును నెట్లు కలుగింపును. పరోపద్రవియను నప్రియము నేనితునియింట నుండవో తిక్కలుండు నామినునియింట సంరక్షించవలయును. పరిశ్రీ పరిపర్యయముల రక్షించట విలస లాభములేమఁగాని వానికేదేని నష్టమువచ్చినచో గొప్ప నష్టము మఱియు కలదు. అతఁడను రిక్తునిఁ బరిత్యజింపరాదు. తనవిన్నంతయే వానికిచ్చి సంతోషపఱుపె వలయును. అశ్మశ్లాఘముఁ బరనిందయు గల భృత్యుఁడన్నచో నెంతవలెవారిమన్న రాక్షసను గొలిది కాలములో నేకాకియగు అపరాధమునకు తీసిదండయు నశ్మశ్మయియడలవై నను చేతువలయును. పన్ను దేశమునకే వసినట్లు గ్రహించవలయును. ప్రతిపత్తికే దగినట్లు మాటాడవలయును. అపరాధములగునా పృథులు చేతువలయును. విశ్వరూపురూపముఁగా విలాసము జూపింపవలె. సహాయమురూపముగాఁ గార్యమారంభింపవలెను. ధనమునకు శ్రద్ధను వసిన త్యాగ మొనరింపవలెను. సంతోషియే నుంభి. రజన్వలాసంగముచేయు వరిఁడు ఘండాలునికంటె సభయును. సిగ్గుపడఁదగు. కర్మము లజ్జాశూన్యముగాఁ జేయరాదు. ఎవనికి నవ్వరిత్రీ యావరితమై యుండవో వాడు దివ్యాంబుధాతీ కుమ్యును దిగంబుఁడే. సచ్చిత్రాస్మయఁడు దిగంబుఁడయ్యు దివ్యాంబుధాతీ. ప్రతినివసంజేహనుకలవానికిఁ గార్యసిద్ధికాదు. స్మృతిక్షీరములకంటె సోఁకుమఁ దివాననులేదు. నిర్వాక్యలకు పరాపకార మెవ్వరి. పరాధీనుగు భోజనముకన్న మపవాసము మేలు. మృతసంగములేని దేశమందు నివసించవలెను. ఎవఁడు పరలోకమును బరిగణింపఁడో వాడు పుట్టంధుఁడు. ప్రతిమ విద్యయు సత్యంబును వాస్తవంబుయను సలోభ వాక్యంబులును బ్రాప్త్యాగ్రమును నిలుపుఁకాని బ్రాప్త్యాగ్రమే శధవిత్సము నిలుపదు. నిష్పరాపకఁ బరాశక్తిమేటికి. అశక్త కనుధరించువాఁడో పురుషుఁడా! ఎనిదిత్త మాపరాధముకావో వాడెప్పుడును. ఎనిది

త్తనజ్ఞానోపకారముకాదో యతఃజేనంయమి. పురుషునకు శిలకులంకారముకాని శరీరమునకు బలువగు నగలును జెప్పుటపుట్టజేయు నంబరమాలను నలంకారములు కావు. అపకారముజేయువాని కుపకారముచేయుటయే చంపుట నిర్దోషులకుపకారము చేయనివాడు పురుషుడుకాదు. యాచనులకుఁబయోగించి సంపద మరథుమివఁటిది. రాజానకుఁ బ్రీతిపరిపాలనమే యజ్ఞముకాని శ్రమహీనకార్యము. రాజులకున్న బలమును ధనుస్సును నిరంబంధి క్షిణిమనకై కాక శరణాగతక్షణమనకై యుపయోగించునగు.

27 వ్యవహారసముద్దేశము.

నమలకుఁ గళత్రీవివగా న్నరూపమున ననుపసరిలి కాకన్నను చానకంబై గృధ్రముగు బంధనము, తిల్లి, భార్య, సంతానము, ఈనగ్గులను ప్రతిపురముఁజూడఁ బోషింపఁగినవారు పోషకులు లేక తినినయింపు రాక శ్రేణివదు నితరసంతానముఁగూడ శక్తికొలది పోషించుట స్వపాస్థువు విధి. దానముకాని తపముకాని పాపియొనవేశనముకాని తీర్థోపాసనకు ఫలము. తీర్థోపాసకులకు దేవతాప్రీతియనఁబడింపకుండుట. రాక్షసులకుఁ గాయగ్రమువఁటిదియు దురాచారలకుఁ బాపభీత్వమువఁటిదియు ననింబడు. ధర్మరాహిత్య మతివైఘర్య మతివిచిత్రమును తీర్థివాసులకుండు సభ జగర్మములు. ఏరాజు తినినసమయమునఁ బ్రభువుల సన్మానంపఁడో యతిఁడు కుత్సికఁడౌను. చతురంగసంగోచము చేయువాఁడును సమయమువచ్చునపుడు ధనమడుగువాడిను కుత్సికభటుడు. అట్టిమిత్రుండును గుర్తుకుఁడే. ధనమువలనఁ జేమిచూపించు కామిని కుత్సికరాలు. తనకు నుభయరముకాని దేశమును వ్యవసాయములంపనసరింపని బంధువును సత్కారకూన్యంఁగు మిత్రుండును నతిధులకు బెట్టకుండఁ దిను భోజనమును సమయముగు తిలీ నుపయోగించఁబడని శ్రీమాయుఁ జెప్పుకోఁదగినదియు దాఁటికొన్నగు నాచారమును ధనసంపాదనయు వివశుంబుడలేని పుత్రుండను. జత్తంబునంబలి మదాంధత్వము వినుపని జ్ఞానంబును, పరోక్షముండు విడిచి పోజ్యంబును నెత్తుయేషులకునలొోషమిడని సంపదయు, బెప్పిపాడుచు నుపకారంబును గుడ్డికొంబులు. ఇరువురను నశికాభిమానులయినను బండితంబునమ్మలైనను మూఢులైనను బుట్టులైనను ననపానము కలవాఁడైనను వాఁకిష్టే హము కుమరడు. క్షిణదానియందుంబలి స్వదత్తద్రవ్యమందు కురల విధిలాపవడఁగదు. అభిజాతులుపకారమనర్పి కురల దానిన్నింటికు మూగవారు నత్పగుఘలు పరదోషములు వినుటకుఁ జెడిటివారు. ఆదృష్టవఁతులు పరకళత్ర

ములం జూచుటకు గుడ్డివాడు. శత్రువైనను నింటికొచ్చినచో నత్కరింపవలయునన్న చో నితరులవిషయమయి చెప్పవలయునా !

తనయింటఁ దాఁచుకొన్న ధననిక్షేపముయం బోలెఁ దనఁచేసిన ధర్మయందాను పోక టింపరాదు. మదనామాదముల వలనఁ జేసినదోషమునకు గురువులకు దెలిసిన పిదపనే పూజింపవలయును. దేవుడు ద్విజాతియులను శ్రీమంతలు కావలసినది సత్కరింపఁజనదు. విభవానుపారముగ నత్కరింపజేసినం జాలును. నీచుల కుపరమధ్య లాలన మొనరించినచుకెగలకుం బలె వికార మొనరింపకుండుట తటస్థింపదు. పౌత్రుపకారముచేసి లేకుండ నెప్పఁ దిరుల కుపకార మొనరించుచో యితండు ధన్యుడు, తెల్లవారేవాని వైరాగ్యంబును నన్యాసివిటత్వంబును ఇంద్రియపాటవము లేని విలాసమును వేళ్ళారితని నదాచూంబును తెలిసికొనగిన వస్తువును తెలిసికోలేనివాని తత్వవిచారంబును మహాత్ములకు తిరళ్ళూలప్రాణంబులు, శస్త్రములేవాఁతోడను శాస్త్రములేనివానితోడను నెవఁడెరించునో వాఁడుమహాపాతకే ఉపశ్రుతివినుటఁ జూడాలగ్నిహంబునకు బోయినట్లే యొక్కొక్కప్పుడు కార్యసిద్ధికై నీచులను నైతివాక్రయింపవగు. కార్యార్థిపరవోషముంబరిగఁజేంపడు. గృహదాసీసంగమును గృహమును కృహిణిని గృహదరినింగూడ నశంకఁజేయునది. వేళ్ళాపరిగ్రహము దేవద్విజ్ఞ బాంధవుల కుచ్చాటనమైనను, బౌం లోకుల పాపము. తనభార్యంతోకవి వింటివయినను గట్టువగుచున్నది. పరికీలు క్కువంటిదైనను రంభయగుచున్నది. ఒక్కదానిని పెండ్లాడినవాడే సుఖి. స్త్రీవ్యసనికైనను, నభిసారిల యందున్నంత సుఖము వేళ్ళల యందులేదు. వేళ్ళలయందలి వ్యసనమున ధనమా!పోవును దైన్యమా!తటస్థింపును దాని యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగఁజూ సంపాద్యమగును, అస్తరమును, కంఠి అవు, గాదెన, పెండ్లి నూడిన పెండ్లము. ఏపనిఁజేసినను నెవఁడియక నీయు పరిచారకుఁడును నెవ్వనికి సుఖము సేయవు. యతి వృసతి వేళ్ళ ! చారుడు భాండమఁడుఁ బీరింటికె వచ్చుట వర్తనులకేగాని లాభమునకు గాదు. లభనకెన్ని సుగుణము లున్నను వ్యర్థములు. ఫలించని యాచూ దెవ్వ మెందులకు. దాక్షిణ్యముకంటె లాభనికారిలేదు. దానివలన విశాత్వముగూడ శంకనీయ మగుచున్నది. తనయభిలషితము నెరవేఱుకొన్నను ధనవంతునిం గుఱించి లోకము సంగోపించుచుండు, రత్నహిరిణ్య పూతమగు జలముకంటె కుద్దిచేయు పదార్థములేదు. బడిమోచనము దీనపరిపాలనము కలయుల్లనమే యుల్లనము. అధిభులకును బరిజనులకును మృష్టాన్న మిసిన దినములే పండుగ దినములు. అధర్మ కార్యములు సేయక ధర్మ కార్యములు చేసిన తిథులేతిథులు. అకృత్యములు చేయని తీర్థయాత్రియే తీర్థయాత్రి యయోనిద్యోచితమగు నష్టానము సేయించు

పాండిత్యమే పాండిత్యము. ఇతరులకు నొప్పితగులకుండఁ దనకార్యమును నజన్మమున నేరుపే నేరుపు. సర్వజనముత్తులంగు లోకిఁజ్ఞానమే లోకిఁజ్ఞానము. యువోత్తియుఁబరోద్వేగంబును లేని వాచాలత్యమే వాచాలత్యము. యావనహామఁబున నావాదతెంపనిధైర్యమే ధైర్యము. అదానము పరమేశ్వరణముగల సౌభాగ్యమే సౌభాగ్యము. విద్యాంసులులేనిసభ మహారాజ్యముగాని సభ కాదు లోకిమండపానికి నిష్టముగానితెనయి వ్యమెండును. పరసంబంధము సహింపనిరాజు మగ్నాస్థుఁడు. వాఁకికంటె మాట ప్రమాణమైనది కాదు. తెలియని వాఁతెనుండు విశ్వాస నుంచఁజనదు. స్వామిద్రోహము, స్త్రీపూజ్యశుపాత్య, నమయఁడు మహాపాతకములకు ఫలము తత్కాలముననే సంభవించును. దుష్టులనుఁ బలవంతునితో విగ్రహము తెప్పిలేకుండ ననుద్రువులో దిగుట సంభవి. బలవంతునియొద్ద వికృతసేయ టకంటె మరణ కారణములేదు. పరివాసము చుట్టి వర్తలకేరి సంతాపకము. చాలవారి బత్తెను. మతికనుకూలమగు పరిజనము వాటియు నువిశాలింబులు పాధనంబు కలపగివాసి విదేశంబు లందెంత మార్చియు దుఃఖపడదు.

28 వివాదసముద్దేశము.

రాజు గుణవోషములకుఁ దాగిసుకరగిపండివాఁడు. నవస్తనమనకును గుణవోషములే గౌరవమును లాభమును దెచ్చునవి. రాజధికారులయొడల నమఁజికొనైనచో సత్ఫలమునుభవించును అజ్ఞునివలె యధావస్థితమగు సర్థమును ఒగ్గిటియవారు నభ్యులు. వ్యవహారిముఁజూడనివారును వినివాము బ్రత్యక్షులను లంచము నక్షేపించు వారును సభ్యులు కాఁజనదు. లోభపశుపాతియలలన యధార్థమును మఱుగుపఱచు సభ్యులును సభాపతియును మానహానియు ద్వివ్యవహారియు వొందుదురు. సభాపతి తనకు శత్రునివగు టలకావచ్చును పనికిరాదు సభ్యులకును సభాపతికిని తిన్నని బుద్ధిలేనిచో జనుమెట్లుఘటించును. వివాదమొనరించి సభకుర కుండుట కిలిపించినఁ బాఠాపొవుట మొదటిమాట తరువాతిమాటను బాధించుట సభాక్షులకు నిరుత్తరుండగట యొక్తియుక్తముగు మాట నంగీరింపకుండుట స్వదోషమును గప్పిపుచ్చుట పురుషదోషములుదాహరించుట యధార్థకావాదమందు నుద్వేషించుట మొదలగునవి సభాపతిరాజుకులకుఁ జిహ్నములు. సాక్ష్యముకంటె భుక్తము. పత్రియుకంటె సాక్ష్యమును ఒకటి మైనది. భుక్తమునగా ద్వానశసంపత్సరపరిమితము. అక్షేపముగల భుక్తంబును సప్త సాక్ష్యమును కూటలిభితమగు పత్రింబును వివాదము తీర్చుటకుఁ బాఠాపొవుట బలాత్కారముగను నన్యాయముగను రాజులయనను జేసిన పరిమాణము కాదు. వేత్తయుఁ గలఘం

దునుఁ జెప్పిన సాక్ష్యము గ్రహిణానుపారముగను గాలానుపారముగను బరికిరించి నన్నుర
లయును. అనత్యరూపమును వ్యవహరించునపు విచారణమె యనవలసియును. ధనస్యానవిష
యోనుగు వివాదము పురుషునియందులి పోమాణ్యము ననునరించి నిగ్రహింపవలెను.
తేదీనఁ దివ్యప్రమాణావచముల నిగ్రహింపఁదగు. గౌరవమర్యాదలు తనసాక్షి దివ్య
ప్రమాణావచనములును నన్నిగాదు వాదిప్రతివాదులుభయములకును నమ్ముతుఁడగు సా
క్షి ప్రమాణవాక్కులు నమ్మవచ్చును. విటులయు లింగులయు నాస్తికులయు దురాచా
రులయు దైలికప్రమాణ వాక్కులు నమ్మురాదు. వాదసాక్ష్యము కార్యసిద్ధికిఁ గార్య
సిద్ధికిని గూడఁ బనికిరాదు. పత్తిస్థాప్తమును ముఖోక్తమునుఁ బరికిరించి తీర్పుచెప్పి
లెను. పరివిప్రీలాపమున్నచో యుగాంతిరముల కైనను వివాదనమాప్తి కాదు. నభిలో
భూయిపైఁ గూర్చుండరాదు. సాక్షుల శోభ్యము ముట్టలాడుకోరాదు. జానపద పా
రవ్యమహరిముల యుడల వివాదము కలిగిన రాజావలంకే తీర్పుఁజేయవలెను. రాజపరికి
రితమగు దానియందు కోపముండదు. రాజకాననమును రాజవర్యానము నతిక్రమించిన
వానికి సవ్యస్కాల ఫలంబగు దండనము విధింపవలెను. దుర్వాస్థులకు దండనేతరముగు
నివాసశోనాములేదు. కైటవంకర పోయ్యియై తీర్పును. దరిదుర్నిల్లమును బరా
ధించుతును. నరశమగు దారువు చీల్చఁబడెనట్లు ఎక్కిదారువు చీల్చఁబడదు. ఆపరాధు
లను క్షమించుట సహధర్మముఁ దప్పకాదు కాని తన్నెదిరించినవానిని క్షమించుట యన
మర్ధవ్య ముంపించుకొనును దుష్టపాపాత్మ్యముగల రాజులజాదీరఁ బాములజాదీనట్లు జ
నుని భజింపకుదురు. బహువాముక యు ననాయకయు నగునభి జౌరరాదు. పరవ్ర
తేశముగల గోష్ఠి తలఁపరాదు. స్పృహించి పరిహార మాక్రిమే నజ్జనులకుఁ బరనింద. ప్ర
తిపథా ముఖంబునను రాజస్థుతి మునిరము

అర్ధవంబంధము గాని దుస్సహవాసము గాని కలహముగాని యాకస్మికార్థలాభ
ము గాని పాణములలో పాటునంపాఁచిన పూర్వార్జిత ద్రివ్యమునుగూడ నశింపఁజే
యును. బాహిష్కరింపఁబడిన హిరణ్యముగాని జన్మిదముగా స్పృశించియు తుల్యములు
శస్త్రములనుగాని, రత్నములనుగాని, భూమిలనుగాని, వాహనములనుగాని, జీవులనుగా
ని, స్పృశించియు. గోమట్లు ధనకోపన స్థానమునుగాని, విల్లవానింగాని, కాకిణి హి
రణ్యములనుగాని, ముట్టియు కూమ్రులు పాలుగాని, విత్తులుగాని, పుట్టులుగాని, తాకి
యు కిల్చిరెవ్వరే క్రియవలన జీవితులకో తత్క్రియా పాధనములను స్పృశించియు
యతుర్నిచ్చి దేవతాపాపములు స్పృశించియుఁ జేసినకపధము దివ్యశనిధి మనఁబడును.
కోశము కంఠులములును దులదండములును స్పృశించి చేయు శపధంబు దివ్యంబునాఁ

బడు. అత్యజాలచే తడితోలుమీఁద నెక్కించి శపథముఁ జేయింపవలెను. కిరాతుల చే వింటిబద్దను దాటింతుటయు దైవిఃప్రమాణము, ఉంచకొన్న లంకె సానియు గోప కిలుండగు పరిచారకుఁడును దనవానియొద్ద నుద్యోగంబును నియోగిమైత్రీయు కాశ్యకంబులుకావు. అన్న విశ్రేణి యింటి యాహారమునకుంబలె లంకెసానులయిండభిరుచి రుచి కూన్యము. ఎవ్వఁడెవస్తువు నెంత్రక్షేమించినో వానికిదానివలన నంతపరితాపంబును గలదు. రాజున శేషుగఁతో చాకలివానికి గాడెవయునంటే. మూఘవకుఁ గడిగిన యాగ్రహ మపాయముచేయుటండ నురలదు. మూఘునకు కాంతోపరేశము చూదికగ్ని పెంటిది. మోరకున కభ్యుపసత్తి గలపుట యుద్ధీపన దండముపెంటిది. మండుచున్న క్రోధాగ్నికికాంతవచనింబు లింధనంబులు గాని జలంబులుకావు. అఁధుఁ డంధులను గోత్రఁద్రోచిఁట్లుమాధసహవానము మాధ్యమంబెంచును నృభాషనిర్గుణంబగు వస్తువునందుఁ బక్షపాతమున నెంతమంది గుణవగానచేసినను గుణవత్సమురాదు. మేక మెడచన్నులనండి పాలెవ్వఁడు పితుకఁగలఁడు.

29 మార్గగ్రామముద్దేశము.

సమవ్యాకూమములు యోగ శ్రేమములఁగఁ గారణములు. కర్మపాపాంభములకుపాయా న్యేషణమే వ్యాయామమనంబడు. కర్మఫలపాప్రీప్తి విషయమయి యుపాయా న్యేషణము శ్రేమసాధనంబగు శమమువాఁబడు. దైవంబును మనుష్యప్రీతిత్పిఁబు నుగలసి కార్యసిద్ధికి మూలంబులు. దైవమన ధర్మఫలత్పిఁబులు. మానుషప్రయత్నము లంత్యము. దైవమింత్యము. తలచకుండ సంపాప్తించిన యర్థానర్థములు దైవాయత్తములు. బుద్ధిపూర్వకమగు హితపాప్రీప్తియు నహితపరిహారంబును మానుషాయత్తంబులు. మనుష్యప్రీతిత్పిఁబులభ్యమలయిండును దైవాయత్త త లేకపోలేదు. దైవమున్నను మనుష్య ప్రీతిత్పిఁబులేకున్న భద్రములేదు. దైవాయత్తమని యూరకున్నచో విల్లంబులతో దుగునా! ప్రీతిత్పిఁబులేకను వాని కర్థానర్థపాప్రీప్తియందు సందేహముగాని దైవము మీఁదనే భారముంది ప్రీతిత్పిఁబులేకయనివానికి మారిత్యునర్థమే తటస్థించును. జౌషధమున కాయుక్తునకుంబోలె జైవపాదుమములకు బండ్పరిసంబంధముకలదు. అనంబంధమే కార్యసిద్ధిసాధనము. యోగ శ్రేమముల నిష్పత్యపాయమే నీతియనఁబడు. దుశీకాతి వివర్తునకు హేతువు, తిరీయాకా స్వరూపుఁడగు రాజుకంటెఁ బరిమగు దైవములేదు, బ్రహ్మచర్యశ్రమిమనలఁడించి పరబ్రహ్మను నందు నిష్టాతబుద్ధియై గురుప అము నాశ్రయించి లెస్సగా విద్యలు సంగ్రహించి కామరము నాశ్రయించిన రాజపుత్రుఁడు బ్రహ్మయగును. రాజ్యులకీ నృపట్టాభిషేకముఁ జెంది తనగుణములవలన ప్రజా

నునాగముఁ గలుగఁజేసికొను రాజు నారాయణమూర్తిగా యనఁబడు. “నాఁడొప్పుధీవీప
 తి” యను పదనమితనియందే నెఱింగించును. పృథ్విమను తృతీయలోచనము నవలంబిం
 చి పరిమైశ్వర్యముతో రాష్ట్రకింబటకులగు ననురులను శత్రువులనుదానవులను జయింపఁ
 దలఁచిన విజిగీషుడగు రాజు పరిమైశ్వరమూర్తిగా నాఁబడు. ఉదాసీనుఁడు మధ్యముఁ
 డు విజిగీషువు, అమిత్రుఁడు, పాష్టిగాముఁడు, ఆక్రమింపఁడు, అసాయఁడు, అఁజిగి యను
 వారు మండలాధిపతులగు రాజులు. వీరికిఁగల లక్షణముల నేఱు. విజిగీషు మండలమునకు
 ముందును వెనుకను బ్రక్కను గోణములయందును గల పాండలమందుండియు నిగ్రహిం
 చిన మధ్యమాదుల నిగ్రహించుటయందును గలనివచ్చినవారి ననుగ్రహించుటయందును
 సమర్థుఁడై యుండియు గారణాంతరమున విజిగీషులై యితిరీక్షువచ్చినను నుదాసీన
 భావముచే నుండువా డుదాసీనుఁడు నాఁడు. ఉదాసీనుని పరిమైశ్వర్య మండల
 మునందుండియుఁ దాను విజిగీషువుకంటె నధికజల నెవ్వరుఁడయ్య నొకా నొక కా
 రణమున మాధ్యస్థ్యము నహించియుండువాడు మధ్యస్థుఁడునాఁడు. రాజ్యము పురుష
 కారము దైవలయము. దీప్యము పురుషంగలయము. నీతివిక్రమములను గలవాఁడు, విజిగీ
 షువనఁబడు. విజిగీషువున కపితమగు కార్యముఁ జేయుచు త్రికూలుఁడగువాఁడై యు
 మిత్తుఁడు. మిత్రీలక్షణమింకయున్నే వివిరింపఁబడినది విజిగీషువు దాడివెడలనున్న
 పృథుగాని వెడలినపిన్నాటఁగాని జోషమును బుట్టించువాడు పార్థిగామిఁడు. విజిగీ
 షునకుఁ దరువాతికత్తు వాక్రిందుఁడు. పార్థిగామిఁకిందుల కమిత్తుఁడాసాయం
 డు. అవిజిగీషువుల మండలములకు మధ్యస్థులగు మండలమునందుండి యుభయులచే
 జీతిముఁగొనువాడంతర్థి యనఁబడుచుఁ బర్వతాటవ్యాదుల సాశ్రయించియుండు.
 బుద్ధులును తోడుదు్రిలును పిరక్తులు నగు ప్రకృతులు గలవాఁడును నననుగుణ స్వభావము
 కలవాఁడును నన్యాయజీలుండును వ్యసనమున్నుండును పృథికుల మిత్రామాత్మ్యమంత్రీ
 శ్చసాపతి. సామంతాదులు కలవాఁడునునగు శత్రువువై దాడివెడలనగు. అరి ఆశ్రయ
 కూన్యుఁడై యున్న పృథును దుర్బలాశ్రయఁడై యున్న పృథును నుచ్చేదనీయుండు
 గర్హణీయుండును బీడనీయుండును నగు. సహభిజనుండును సహజశత్రువిరుద్ధములగు ల
 ఙ్గణములు కలవాఁడును విరోధయితయు నగువాఁడు కృత్రిమశత్రువు. శత్రువునకుఁ
 దరువాతివాడు మిత్తుఁడై కాని యామిత్రీత్వము కాశ్వరసుకాదు. అనఁగ మే మి
 త్రీత్వామిత్రత్వములకుఁ గారణములుగాని యాంతర్యావేశత్వములు కావు బుద్ధిబల
 ము మంత్రీకక్తియనఁబడు. శత్రులకిల్లి సింహమును జంపుటయే బుద్ధిబలమునకు దృష్టాం

తము. పృథుశక్తియనఁ గోశసంజలంబులు. దీనికి శూద్రకమహారాజును శక్తికమారుండును నివర్తనములు. ఉత్సాహశక్తియనఁ బ్రాగంభించికార్యమునకై విక్రమబలంబున వెనుదీయకుండుట. దీనికి రాముండు దృష్టాంతము. ఆభివృద్ధునకు శక్తిత్రియసంపదకలవాఁడు గొప్పవాఁడు. బలవంతుఁడు, శక్తిత్రియహీనుఁడు హీనుఁడు. సమానశక్తిత్రియసంపద కలవారు సమానలు. స ధివిగ్రహయా నాసనద్వైధిభావము శ్రియములు సద్గుణములు. అందుఁ బ్రబంధమే సుధి. ఆపకారము విగ్రహము. దాడివెడలుట యానము. ఉపేక్షయే యాసనము. శగణాబొచ్చుట సమాశ్రియము. ఒకనితో సఞ్చిచేయుచు రెండవ వాఁతో విగ్రహించుట కాని యొకనితోడనే సఞ్చిసేయుచు విగ్రహించుట గాని ద్వైధిభావము. హీనుమానవునకు పణబంధము కలవానితోసంధిచేయవగు. వాకు పనికితఁబర సద్గుణున మర్యాదోల్లంఘనము సేయజేసి వానితో సుధి యుచితము. ఆభివృద్ధిసమయంబునందాశ్చర్యముతో భయ లేదని విగ్రహించవగు. నన్నిత్యండు జయింపలేను నేనెరులను జయింపలేను నెవ్వరుండుత్తరకాలమునం గౌతలనున్నచో నాననముచితము. రాష్ట్రకేటకలు లేకన్నను బ్రాత్యగ్రహము లేకన్నను గణాతిశాయియే నర్వాతిశాయి. తననుండలను నరక్షింపకండఁ బరిమండలముపై దాడివెడలుట బట్టకట్టుకొనఁ కలవాఁడెట్లుటవంటిది. గుర్తివారికిఁ గాలిసంక్కివంటిది. శక్తిహీనుఁడు పురుషాశ్రియింపఁదగు. బలవంతునకు భయపడి దుర్వులు నాశ్రియించుట యెల్లవలసి భయమున నామదపు చెట్టెక్కటవంటిది. అన్యథం డన్యథా శ్రియించుట నదిభోబడి కొట్టికొనిపోవువాని సంకొక్కకొట్టుకొనిపోవువా చాశ్రియించుటవంటిది. ముని కవిమానముకంటె మరణము మేలు. పురులు యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగుచు వాత్సవిశ్రియము చేకొనుట మేలుగాదు. ముందు మందిదక రాజోవునని యెఱిగినవృద్ధిమీ యొక సంబంధమున నొకని సమాశ్రియించుట యుక్తము. రాజకార్యములనుఁ గానియమములేదు. రాసకార్యములు మేఘములవలె బయలుదేరుచుండును. ఉదాసీనామలయెడలఁగాని శత్రువులయెడలఁగాని స ధి విగ్రహములకంటె స్వైధిభావమేమంది. యిద్దరు బలవంతుల నడుమనున్న శత్రువు రెండుసింగములకు నడుమనున్న యేనుగువలె సుఖపాధ్యుడగు తనరొక్కఁడు సవాల్పించుటకంటె బన్నిచ్చుచుండు ని రాశ్యము తనమధినాంచుచుకొనట మందిది. పన్నిచ్చుట యనిత్యము. బోయినచో రాజ్యము మరల గదు. బుద్ధిపూర్వకముగా విత్తకుండినను భూమ్యాశ్రియగుచేసిన విత్తుమొలచి చెట్టై పెరుగుచుండ భూమిని బరిశ్చలించని రాజలపెరుగఁడు ఉపాశ్చమాలముగా విగ్రహించుచుఁ బ్రకృతిమండలమును ననురాగముతోఁ జెంచు

గా జల్పదేశముకలవాడైనను గొదికాలములో సార్వభౌముండగును. ఎవ్వని! భూమి
 కలపారిక కాదు. వీరభోజ్యవసుంధర సామదానభేదండములని నాలుగుపాయములు.
 గుణితకానమనియు సంబంధోపస్థానమనియుఁ బరిష్పశోపకార పృథర్వకమనియు నా
 యతిప్రదానమనియు నాశోష్ణవసంధానమనియు సామము పంచవిధము. నాద్రవ్యవం
 తయు నీది నేను నీవాఁడను నేను నీయిచ్చుచిన్నట్లు పరిశంతును అని తనయాత్మ
 ను సమర్పించుట యాశోష్ణోపసర్వణ మనిపించుకొను. చాలధనమునుఁ గాపాడుకొనుట
 కై యల్పచర్యము నొసఁగి నమాధానముకొనుట దానమునాఁబడు. విషాదిప్రయో
 గంబుల వలనను గుణాగ్రబుద్ధికల గూఢచారులను శత్రువైనెకలఁగాఁజేసియు శత్రుప్ర
 త్యమువాఁక నిష్కార్యశంకాజననంబగు క్రియఁగావించుటయే భేదము. చంపుట బాధిం
 చుటయు ద్రౌప్యము పొరించుటయు దండమనంబును. శత్రువిమోచమునఁజేసి వచ్చినవా
 నిం జక్కఁగాఁ బరీక్షింపవలయు. మండిబుద్ధికలవాని ననుగ్రహింపవలయు. అరిగ్య
 మందుఁ బుట్టినను నావధము జేయకూర్చుకొనరా! గుడ్డగూబలె నల్పజంతువైనను శ
 త్రుసంబంధియును జంతువు గృహప్రేతకముఁ గావించె ననిఁ దంఱియును బాడుచేయు
 ను. మిత్రిహిరణ్యభూమిలాభములలో నొకటిఁకంటె నొకటి యెక్కువది భూలాభ
 మువలన హిరణ్యలాభంబును హిరణ్యమువలన మిత్రలాభంబును కలుగును. తా ననవధిఁ
 ద్రొంగుడల హిరణ్యభూమిలాభములఁకంటె మిత్రలాభమే గొప్పది. ఒక్కొక్కటి
 భూమికంటెను మిత్రునికంటెను హిరణ్యమే గొప్పదగును. శత్రువునితో మైత్రిచే
 యవలసిన యెడ వాడు వెచ్చిపకుఁచునట్లు గాఁ జేయవలెను. సిద్ధార్థమును గూఢాపాయ
 మున నవరణముఁ జేయఁజాలరేని ఎన్నిశంకాదురిపవాదము తిలస్థించును. దుర్జనున క
 భయప్రదానముఁ గావించియు మాన్యతచే నుపదేశముఁ జేయించియు నుపశమింపఁజే
 యవలెను. శత్రునీపకులకు గూఢముగఁ దానును జీకములిచ్చుచు స్వాధీనముకొనవ
 లెడు. శత్రువుల దాయాదులకు భూమియిడి లోఁబఱచుకొనలెను. ఒకవిభూమి యిం
 క్కొక్కటిని వచ్చుటకు గొప్పప్రయత్నము కావలెను. సత్యమగు శపథము పరివిశ్వాస
 జనకము. ప్రధానపురుషుని నిగ్రహమునకును హేతువగును. అనర్థములు నూన్యగ్ర
 ములవంటివి. నూచీముఖమున పెద్దదారముఁగూడఁ బ్రవేశించును. క్షయమనఁగాఁ బు
 గ్యపురుషవాశమే. హిరణ్యధాన్యాదివాశము వ్యయము. స్వామిహోమాము కాకుండు
 నట్లుగాఁ దగిన లాభముజేయింపవచ్చును. రావోవు నర్థమునకుఁ గాలపారణముఁ జేయ
 రాదు. ఎన్నఁకు ద్రౌప్యము దొరకునో యది సర్వభుగ్రహనక్షత్రోత్తమగుకాలము
 గడమువలన నే గడముంబంధించియు ద్రౌప్యముచేత నే ద్రౌప్యమూర్తింబునలెను. బుద్ధిపాదు

మంబులు ఏర్పాటుజానకుఁ జాలవు. పెక్కుమందికలసి తనకపకారముఁ జేయఁదలఁచి నను వారంపటికిని నొక్కసారి దండము విధింపరాదు అన్వదప్వదోక్తోనికే క్షిప్రి ధింపవలయును. నూర్గుఱి నొక్కసారి చంపరాదు వేముమంది నొక్కసారి దండింపరాదు. ఏభూమియందు రాక్షసకృత్యములు జఱుగినో యాభూమిరాజన్వతి. బృభుచ్చం దోనుకోధన ముత్తరకాలావరోధకము కాదేని జేయఁదగు ఉత్తరకాలార్థసంబంధము గల యార్థ మనర్థమేకాదు. భూతభవిష్యత్వతఃమానకాల సంబంధమువలన లాభము త్రివిధము నాఁటకు.

30వివాహసముద్దేశము.

పండ్లిఁగునితనముల పెండ్లికూతురు పదియారవతనముల పెండ్లికొడుకును వివాహమునకు యోగ్యులు. ఇరువురును లోకవ్యవహారయోగ్యులు కావలయును. వివాహ పూర్వకంబగు వ్యవహారము నాల్గుజాతులవాఁకిని సాంకర్యాభావమునఁ గల్గినతనమును సంపాదించును. ముందు మాటలు జరుగుటయుఁ బిదప నగ్ని దేవద్విజసాక్షియుగా యథావిధి పాఠింపఁగలమె వివాహమునంబడు. తల్లిదండ్రులు మొదలగువారు కన్యను యథాకర్త వలంకరించి దానపూర్వకముగా పరువకిచ్చిన వివాహము తాత్ప్ర్యమనంబడు. “నీవు యావజ్జీవమువారోధమునకు సహధర్మిచారిణివికమ్ము” అనియొగించి కన్యా వివాహముచేసిన పెండ్లి పాఠిజాత్యమనంబడు. గోమిధునమును గట్టిమిచ్చి చేసిన పెండి యార్దము. ఋత్విజానకు యోగదక్షిణగాఁ గన్యనిచ్చినవివాహము దైవము. ఈనాలుగువివాహములు ధర్మములు. తల్లిదండ్రులయు లేక బంధువులయు పాఠి మూగ్యము కలిమిఁ బరస్పరానురాగపూర్వకముగా వశ్యోన్యసముజ్జపూర్వకముగా వధూ వధులే చేసికొన్న పెండ్లి గాంధర్వము. జాదమునఁ బంచముగాఁ గన్యకొడ్డిన పెండ్లి యాసురము, బలాత్కారకన్యాపారణము రాక్షసము. ముప్తవత్త కన్యాపారణము పై కాదికము. ఈనాలుగువివాహములు వధర్మములుకాని యధర్మములుకావు. మఱిగఁ భేదంబున జానికిని వఃగీకారము కలదు. వధూవరుల కిరువురుకును శుభలక్షణములు. శుభప్రకములు కనీవికలయిండు లోమములును నన్ననిపిక్కలును పంకరతోడలును, కట్టి నాభి జతరము కుచములు కిరము వీనియందు శుభలక్షణములు లేయియు భుజంబుల నలుపు నుతారుజహ్వభరంబులయందాకుపచ్చని రంగును యెచ్చుతగ్గనంతములను గండముల యందు గోఁతులును చెవుల కెచ్చుతగ్గను. ఆలిలఘమ్యసాధిక నవధిక కుబ్జవామన కి రాతాంశత్యంబును. నసమానజన్మజీవాత్మము ననునివి కన్యావోషంబులు. కన్యకంజాయ

కొలసవడును గాని దూత గాని వరబంధువులుగాని మాతాత్తుగ గవ్యాసహమ నడు బోవు నప్పటికి కన్యస్నానముచేయుచున్నచోలోగిగిస్తురాలగును. ఏకాచ్ఛుచున్నచో మగనిఁ జూపును. నిదురఁబోవుచున్న సల్పయుష్కురాలగును. విచారింపుచున్న దుఃఖితయును. ఇంటిలేకున్న. లంజమును కలహించుచున్న. బరిజనోద్వాసిని యగు. అక్రిజావర్జన కతి కనిష్ఠురాలగు. గావున నట్టికన్యను బెండ్లిమాడరాదు. పాణిగ్రహణ కాలఁబునఁ పాణి కింఛిలమువచో వరుని కన్య పరిధివిందును. ఎరుఁడు లేన మెగమువంకఁ జూడకన్నప్పు డు వికాసికలోచనయై నిమింజాదు కన్యక ప్రియంబునును. వికన్యకకాండమున్నత టి లాలింపని వరుని స్త్రీ పశువుగఁ దలఁచును. లాలింపకుండ బలాత్కారగ్రహణము గాని చివచో స్త్రీ మాజన్మవిన్యసిటియగు. ధైర్యముఁ జాతున్యము లేనవాఁడు కన్యక ను లోఁగొనఁజాలఁడు. సమానముగు కలితత నమునుగు నైశ్వర్యము భిన్నముగు గోత్రము కల పగ్నాపములకే వివాహంబుంధము న్నాయము. కన్య తనతండ్రికింటై ననైశ్వర్య వింతుండగు మగనిం గణింపదు. దరిదుగ్రిని కన్యకను భాగ్యవంతుండగు వరుడును బరిగణింపఁడు. వారి కన్యోవ్యాసు రాగమును కుదురుదు. దరిదుగ్రికు గొప్ప వానితో నంబంధము వ్యతికారణ మవజ్ఞాకారణ మనుకుట్టి కారణమును బరిగమించును. అవిశుద్ధః వ్యాపిగ్రహముకంటై వేద్యముచుకొనుట మ.చిది ఆట్టికన్యక జన్మమే గవకానియగును. ధంపతుఁడు లోభియైనచోఁ బరిచారకులేమిచేయుదురు మోదుఁ చెట్టు పండియున్నను నాకిలిగొన్న చియకలేమిపేయఁగలవు. లెప్పుఁగా వరింపఁబడినదయ్యుఁ బాణిగ్రహణము కాకున్నంతవఱకుఁ గులీనతానంతము కలిగినచో నాకన్యకు వివాహమాడక విడువవచ్చును. అనులోప్యముగా బ్రాప్తమగుట న్నాల్పజాతుల కన్యలును క్షత్రియునకు నూడుజాతుల కన్యలును కోమటికి రెండుజాతులవారును వినాహయోగ్యులు. మాతలకన్యవివాహము వేదకాలముల నక్షేపిందియున్నది. అవిధిగ్నముగు సంతానము. అనురాగము గృహవాతకాలందుఁ తెప్పినట్లు పనుట. సంకమునకును జాతిని దగినయాచారము చేపద్విజాతినితాత్కారము నేయుట మొదలగుకార్యములే దారసంగిహమునకు ఫలములు. కావుననే పెద్దలు “గృహిణీ గృహము చ్యుతే” అన్నారు. గృహమున గృహిణీయైకాని తలుపులు ద్వారబంధములు దూలములు మొదలగు శ్మానాఘాతము గృహముకాదు. గృహాగ్నిగ్రములు చక్కఁగా నెరవేర్చుకొనుట. ఆసంగత్యములు కాకుండఁ బదార్థములు వాడుట గృహాగ్నిగ్రములయందుఁ దర్క దక్షిణవ్యవహారములందు గృహగోత్రములేక యుండుట సచచారము. తల్లి సంపత్తి స్త్రీలతోఁగూడ సంకల్పగమించుట యనునది స్త్రీగర్భణోపాయములు. వేద్యము

నర్వసామాన్యము. వాటితో నభిజాతుండు రమింపఁడు, ఇచ్చినకొలఁదిఁ జేయులేకుండట సక్రమించుకొలఁదిఁ బోషభోగ్యులగుట. శక్తిలేనిచోఁ జిదిభవించట లేక నుండుట. ఎంతయుపకారముఁజేసినను నాశ్రమియురాలుకాకుండుట. ఒకగడియ దేవతయొన్న ను నాగడియతో బతునితో సంగమించుట మొదలగునవి వేద్యాస్త్రీలకుఁ గలూఁతములగు ధర్మములు.

31 ప్రక్షిప్తకసముద్దేశము.

ఇఁకఁ బ్రక్షిప్తకసముద్దేశముం జెప్పుచున్నాను నముద్దీయవలెఁ బ్రక్షిప్తములగు మాక్తిరత్నముల నిండుఁ జూపుటచే నిదితన్నామంబునం బరగుచుండె. పర్లపవ వా క్య ప్రమాణయో విజ్ఞాన గౌరవ మెరింగిన మమతియు ముఖుండును సువ్యక్తి గం భీర మధురధ్వనియఁ బ్రగల్భుండును బ్రతిభాకారియు నూహపాహాకారియు నాధారణావగమక మకలించును సర్వరముగ వ్రాయుటయుఁ జదువుటయు నేర్పినకాఁడు ను నంకిగిహిక లక్షణములు కలవాడగును కథావిచ్ఛేదంబును వంసరపాటును ము ఖవైరస్యంబును ననకేక్షణంబును స్థానత్యాగంబును జక్రగఁ జేయఁబడినదానియందు గూడ దోహాటనంబును, మానంబును నసహనంబును గాలయాపనంబును నాకాదర్శ నంబును, నవత్యలానంబును విరిక్తలక్షణంబులు. దూరావేక్షణంబును ముఖాపిసాదం బును బ్రీక్షలక్షణంబును దానంబును, బ్రీక్షాస్థువులను స్మరించుటయు, ఒకేక్షణంబు గుణానివాసముఁ జేయుటయు, దర్శివారమును క్లాఘించుటయు దదననయన్వర్తి యు నమరక్తలక్షణములు, చెవులకింపును బూర్వవిరుద్ధముగాని యధోతతయంబును, శు తవాక్యరస సంపన్నతయు, నన్యవాధిక వచనాంధతయు, ననన్యయ విరుద్ధత్వంబును ననునిది కావ్యగుణములు. అతి పరుచపర్ల విన్యాసంబును నహిత యతియు ననిన్వితా ర్థంబును నతోధవదోపన్యాసంబును నభివేయాభిధానానతికామన్యనత్వంబును నను నిది కావ్యవోషంబులు, కవులప్రవిధములు కలవారు. మనఃప్రసాదమును గాకాకలం బున ముఖముగఁ జతుర్వర్ణముం దెలియుటయు సంసారింబునం గీర్తియుఁ గవిసంగ్రహ మునకు ఫలంబులు. ఆలాపనయ్య మధుర్యంబును బ్రయోగవైరస్యంబును మార్దవం బును ననమఱునుండును దదవృత్తులు బులకితముం జేయుటయు, రాగాంతరి సాంకర్యాభా వంబును గృహితరాగనిర్వాహంబును మనోంజుత్వము ననునిది సంగీతలక్షణములు, నను త్వము నుచాలముతో గలియుటయు, గాయకభావము ననునరించుటయు, మార్దవంబు ను వ్యక్తయతి ప్రయోగంబును, శుభిమధురత్వంబు ననునిది వాద్యగుణంబులు, మా

పునందును నభినయించునందును స్వయంబునందును, సమతుగు నమానోగంబును, సంగీతము ననునందులుయు, వృద్ధులగు నభినయించును రసోచితముగు బోధనములు గన్పించుటయు నృత్యలక్షణములు. దుర్మార్గుల పరిష్కారమునందును నెవ్వరు దుర్వచనముఁ బలుకడో వాకు మహాత్ముడు. ఎవని యింటికేఱోయి యతిధులు కృతార్థులుగాకుండ మరలుదుకో వాకు నిర్భాగ్యకృపాస్థుండు. ఋణాగ్రహమున ధర్మమును ముఖించును లేదు. ద్రవి్యము యాచకులకిచ్చినఁ దఱుగును కాని వివృతరుగదు. దాత ఋణమిడినచో వానికి బరితాప మత్యాసన్నమై యుంటయు గలహంబును బరాధంబును నిచ్చినద్రవి్యము మరల రాకుండుటయుఁ దటస్థించును, దాతగానివాడు మరిలఁదనయిచ్చిన ద్రవి్యము వచ్చువరకును స్నేహమును సౌజన్యంబును విశిష్టభావంబును పాఠశ్రవణమును విడువదు. ఏ అసత్యమునందుఁ బరాపరాధంబును పూర్వకాఠంబును లేదో యదిజనత్యముకాదు. కాన్తికున కన్నంకును నసత్యమువలని భీతిలేదు, ద్రవి్యము కొరకుఁ దల్లి నైనను జలపుటకు వెనుదీయకు. అసత్యమునకుఁ జంకఁడు, వివాహముకంటె సకలాసత్య నిదానము మఱొకటిలేదు గాని వహువర నిర్వాచము మాత్రము దైవాచారము. రతికాలంబునఁ బురుషుడనరానిమాటలులేవు, ఒకటియు జరుగునదికాదు, గాని యంతమాత్రమున వానంతుల పీఠి చెడదు. పాఠశ్రవణముగాని కలహముగాని రతికైకవముగాని యున్నచో దంపతులకును రాగము చెడును. ఎప్పటికప్పుడు సంపాదించుకొను నైవ్యముగల రాజునకు జయమెక్కడిది. వాని పౌరీతార్థస్త్రీలకుండుఁ గళ్యాణమెక్కడిది కృతార్థులగుదనుక నందఱును నందఱియెడల విషయముఁ జూపుదురు. మాడజన్మించిన జేహమయినను జీవునతో వెంటరాదన్నచో నీక నన్యులు వత్తురా! అశుభమునకుఁ గాలహరణమే పురీకారము. పశ్చాన్నంబువలనం బరె స్త్రీలవలనను దేహతాపోపకాఠియే పురీకారము. అనురాగ విరాగములేల. గడ్డి పోచతో నైనను బ్రయోజనమున్నప్పుడు జేహపాదభాగియగు మానవునివలనఁ బ్రయోజనమండదా! ఎవరువ్రాసిన కమ్మనైనను మఱువరాదు. రాజునకు నమయము వచ్చినప్పుడవియే పురీకారములు. సంధివిగ్రహాదివ్యాపారంబును సర్వజగత్పాపారంబును దహించునుగ నేయున్నది. నీతి విదులు పుష్కయార్థమునైత నంగీకరింపరు. శరయార్థము నంగీకరింతురా! పెక్కురను బోషించువాఁడ రాజు. అర్జునవృక్షము నండిన నేమి! ఎండిన నేమి. త్యాగి కల్పవృక్షమువలె సర్వసంపాదమును సహించును. రాజులు కర్మములవలె భూరసందర్శము కలవాఁడు. నయమృక్కలకు దేశపాఠశాలన్నియుఁ దెలియఁదగు పాఠశాలలున్న దేశములే రసజేయములు. ధనమును బంధువులను లేనివానికి వసు

న్యసంచారముగల దేశమును మహారణ్యమువంటిది. శ్రీమంతున కరణ్యమును రాజధానియే. అనన్యవిశాఖండగజానికి మతివిపర్యాసము కలుగును. భృగ్యజంతునకు తారాభ్యాదశయేలేదు. అనకుబద్ధవమున్ని విపదలను త్రోచి నమస్త సంపదల జొనంగును. అనహనుండును తిశనుండును శృతఘ్నుండును దీక్షాకొనియుఁ గర్షభంబాలురు. జౌరసుండు శైత్రీజుండు దత్తుండు కృత్తియుండు గూఢోత్పన్నుండు అపవిద్ధుండు ననునార్థులుపుట్టును దాయాదులు పిండదానంబునకు యోగ్యులు. కానీనుండు సహోధుండు కీర్తుండు సానర్థపుండు న్యశుండత్తుండు కాదుగిండు ననునార్థులు దాయాదులు కాదు. పిండదానంబునకుం దగరు. కొన్ని దేశములందుఁ గొన్ని కులములందు దాయభాగపాప్తి స్త్రీసంతానమునకు గలదు. యతికులమున కిష్యులకే కాని తనూజులకులేదు. ఆత్మ్యవచయును కలవాఁడెవ్వని కివమానమునేయిండు. భృత్యవరోధము రాజాసేదండించుటవంటిది. రతికాలంబునను మంత్రానుష్ఠానముయంబును హోమమునేయంతటిని భోజనమునేయువేశము నెవ్వనిని నెవ్వఁడును సమీపింపరాదు. ఎంతపరిచయున్నను జన్మలయందైన విశ్వాసముండరాదు. మత్తరంతినెక్కినఁ బ్రాణాపాయము వచ్చును. అతివిశోదమంగభంగముఁ గావింపజీరిదు. అస్తిలేనివాని ఋణమును బరిచర్యచేయించుకొని తీర్చుకొనవలెను. యతులయొడను బ్రాప్తజులయొడను క్షత్రియులయొడను పూర్వోక్తవిధితగదు. అశనమునెడలను శయనమునెడలను యథాలాభసంతుష్టి లేనివాని కిఁ దనయాత్మయేవైరి. మహామునివలె సర్వాన్నములు తించు సర్వక్షేతము లనుభవించుచు సర్వప్రదేశములందు శయనించువాని కసాధ్యమగునదిలేదు. ఆడుదానియునురాగమువలె సంపద యెవ్వరికిని స్థిరముకాదు. అన్యలమీది శంత్రీములుచెప్పవారు రాజులకు ప్రియముగ నిష్ఠులగుచుండురు. నీచుండు పరనిందనే స్వోత్కర్షణఁగాఁ దలచును. ఆల్పత్వబృహత్త్వములు గుణమువలనం దెలియఁదగుఁ గాని పదార్థప్రమాణమువలనఁ దెలియవు. కలుషమనీషులు నిర్లిమిత్రముగా మహాత్ములుకారు. ప్రికృతిచే కీకలమగు జలమునైతిముష్ణమగుట పెప్పిప్రభావము. చిరకాలస్థాయినైనను గార్యాధి లేస్సఁగా వారాధింపవలెను. కాని యాధికస్యవహారముం జేయరాదు. శుభాశుభకర్మములు రెండును సత్పురుష పురస్కరముగాఁ జేయువానికి నాపదలును నపవాదలును రావు. సంపదలలో సంపదలును విపదలలో విపత్తులును వచ్చుచుండును. దుష్కార్యాయఁ గార్యార్థియఁ బుంసంబాధమును విచారింపడు. కాస్తవేత్తలను స్త్రీలును ననుభూతగుణులై పరమాత్మును రంజింపజేయుదురుగాని ప్రాజ్ఞిలో వాఁకిఁబనిలేదు. చిత్రిగతుండగు రాజాంగుడ దిలన్మరింపరాదు. క్షత్రియలేజను గొప్ప భుగవదేశత. యశఁద

గు. కార్యముఁ బొగ్గిరిభించి యాలోచించుట తలపాగఁజేర్చుకొన్నవినప నక్షత్రపరి
శ్చనుడుగుటవంటిది. అన్ని కేవలమువలనఁబోలే శక్తిశేషమువలనను సత్తరకాలంబున
భయముకలదు. నూతనభంగుగఁ జేరిమొందు. అపొప్పొద్దకాము విషయమై యందరు
చాతలే, తల్లివరిశ్చించిన బాలునిఁ దల్లియే పోషించవలయుఁగాని యితరులెవ్వరు పో
షింపనేరదు.

[illegible]

శ్రీనరస్వతీ కార్యస్థానమున వెలకుదారుకుపుస్తకములు.

	రు. అ. ప.		రు. అ. ప.
మార్గి-ందేయపురాణము	1 4 0	సువర్ణ శుంఖుల	0 8 0
కళాపూజోదయము	1 0 0	కాంచనమాల	0 8 0
బాలరామాయణము	1 0 0	విక్రమాంక దేవచరిత్రము	0 8 0
రాజతరంగిణి 1-3 భాగములు	1 0 0	చంద్రప్రభ చరిత్రము	0 8 0
కేయూరబాహుచరిత్రము	0 6 0	సర్వోత్తమాటక కథాసారము	0 12 0
శుకసప్తతి	0 14 0	భాసా నేలినాయబ్	0 8 0
హరవిలాసము	0 8 0	శ్రీశివాజీచరిత్రము	0 10 0
శకుంతలాపరిణయము	0 8 0	నన్నయభట్టారక చరిత్రము	0 8 0
నిరంకుశోసాఖ్యాచము	0 6 0	పరమహంస చరిత్రము	0 4 0
విజయవిలాసము	0 6 0	అమితాభుని	0 8 0
అపవిత్రతరంగిణి	0 6 0	భువనరాహిని	0 4 0
ఋమలాశ్వచరిత్రము	0 6 0	హరిశ్చంద్రమహారాజుకథ	0 4 0
కుమారి గూఢ్యచరిత్రము	0 8 0	సాహస్రిక కన్యాశుల్కము	0 6 0
శృంగారశాకుంతలము	0 8 0	నందక సాగరము	0 6 0
పాశ్చాత్యపరిణయము	0 8 0	నానాభావ చరిత్రము	0 6 0
కమత్ సు విజయము	0 8 0	కారోనేడగి సంఘిక	0 6 0
త్రిలోకసుందరి	0 8 0	గుర్యోధనాభిమానము	0 8 0
ఎడ్యురపుట్టాభిషేకనాటకము	0 6 0	గుణసుందరి	0 6 0
చంద్రహాస నాటకము	0 12 0	వీరబలవినోదములు	0 6 0
కన్యకాపరమేశ్వరినాటకము	0 6 0	శుక్రగీతిసారము	0 10 0
మృచ్చకటికము	0 12 0	కళావిలాసము	0 8 0
మందారాక్షసనాటకము	0 8 0	శ్రీనాథచారిత్రము	0 4 0
మాలతీమాధవము	0 8 0	కన్యాశుల్కము.	0 12 0
మల్లి కామారుతప్రకరణము	0 14 0	వివేకానందోపన్యాసములు.	0 10 0

ఇంకా యితరగ్రంథములు చాలగలవు.

శ్రీట్రాగుకువాసినయెడల సుచిత్రముగా పంపుదుము.

కావలసినవాగు

నరస్వతీమే సేజరు, కాకినాడ, అనివారియవలెను.

10790

